

T.C.  
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİBERALİZM VE MUHAFAZAKÂRLIK BAĞLAMINDA  
DEMOKRAT PARTİ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI  
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI  
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan  
Hatice Pınar YALÇINKAYA

Tez Danışmanı  
Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU

İSTANBUL – 2018



## TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Hatice Pınar YALÇINKAYA
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : Liberalizm ve Muhafazakarlık Bağlamında Demokrat Parti
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : Siyaset Bilimi Uluslararası İlişkiler
- TEZİN TÜRÜ** : Yüksek Lisans
- TEZİN TARİHİ** : 27.04.2018
- SAYFA SAYISI** : 103
- TEZ DANIŞMANLARI** : Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU
- DİZİN TERİMLERİ** : Siyasal Muhafazakarlık Din, Liberalizm, Demokrasi, DP.
- TÜRKÇE ÖZET** : Bu tezin amacı, 1946-1950 yılları arasında muhalefet 1950-1960 yılları arasında ise üç dönem üst üste kesintisiz iktidara gelen Demokrat Parti'nin programları, söylemleri ve eylemlerinin siyasal muhafazakarlık ve liberalizmin temel öğelerine göre değerlendirilmesidir. Sonuç olarak Demokrat Parti iktisadi olarak liberalizm, siyasi düşünce bakımından da muhafazakarlığa yakın durduğu saptanmıştır.
- DAĞITIM LİSTESİ** :1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne  
2. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Hatice Pınar YALÇINKAYA

T.C.  
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİBERALİZM VE MUHAFAZAKÂRLIK BAĞLAMINDA  
DEMOKRAT PARTİ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI  
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI  
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan  
Hatice Pınar YALÇINKAYA

Tez Danışmanı  
Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU

İSTANBUL – 2018

## BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hatice Pınar Yalçınkaya

... / ... / 2018



T.C.  
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ  
YÜKSEK LİSANS TEZİ  
DEĞERLENDİRME RAPORU

<b>Öğrencinin</b>	
<b>Adı ve Soyadı</b>	Hatice Pınar YALÇINKAYA
<b>Numarası</b>	130608250
<b>Anabilim Dalı</b>	İşletme
<b>Bilim Dalı</b>	İşletme
<b>Tez Konusu</b>	LİBERALİZM VE MUHAFAZAKÂRLIK BAĞLAMINDA DEMOKRAT PARTİ
<b>Teze Başladığı Tarih</b>	Şubat 2018
<b>Tezi Bitirdiği Tarih</b>	Mayıs 2018

Yukarıda ismi yazılı Yüksek Lisans öğrencisi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri gereğince, Danışmanı tarafından ...../...../..... Tarihinde Saat .....’da yapılan değerlendirme sonucunda;

**Başarılı,**

**Başarısız,**

Bulunmuştur.

**Tezi Yürüten Danışmanın**

Unvanı Adı ve Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU

Tarih:

İmzası:

## ÖZET

İkinci Dünya Savaşı sonrası demokrasi tüm dünyaya yayılmıştır. 1945 yıllarında değişen dünya koşullarına uyum sağlamak hem de Sovyetler Birliği'nin tehdidini engellemek amacı ile ülkemiz de 1946 yılında çok partili hayata geçilmiştir.

Bu tezin amacı, 1946-1950 yılları arasında muhalefet, 1950-1960 yılları arasında ise üç dönem üst üste kesintisiz olarak iktidara gelen Demokrat Parti'nin programları, söylemleri ve eylemlerinin siyasal muhafazakârlık ve liberalizmin temel öğelerine göre değerlendirilmesidir.

Bu amaca ulaşmak için, Fransız İhtilali'nden sonra dünyaya yayılan üç büyük siyasal ideolojiden ikisi olan siyasal muhafazakârlık ve liberalizmin tarihsel süreci, temel ilkeleri ve son durumu incelenmiştir. Üç bölüm olarak düzenlenen bu çalışmada kuramsal çerçeve olarak, siyasal muhafazakârlığın ve liberalizmin temel öğeleri esas alınmıştır.

Birinci bölümde siyasal muhafazakârlık ve liberalizmin tarihsel süreci ve temel ilkeleri incelenmiştir.

İkinci Bölümde Türkiye'nin çok partili hayata geçiş süreci, DP'nin dördü takrir olarak siyasete katılımı, muhalefet döneminde iken yaptığı söylemler, iktidara gelişi, yurt içinde ve yurt dışında uyguladığı politikalar incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise Demokrat Parti'nin 1954-1960 yılları arasında ki baskıcı politikaları, ekonomi ve dış politikada yaşanan gelişmeler incelenmiştir.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise Demokrat Parti'nin uyguladığı politikalar açısından, siyasal muhafazakârlık ve liberalizmin temel öğelerine göre değerlendirme yapılmıştır. Bu analizler çerçevesinde, DP'nin iktisadi düşünce bakımından liberal, siyasi düşünce bakımından da muhafazakârlığa yakın olduğu görülmüştür. Bu nedenle DP liberal muhafazakâr bir parti olarak tanımlanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Siyasal Muhafazakârlık, Din, Liberalizm, Demokrasi, Demokrat Parti.

## SUMMARY

As a result of the World War II, democracy spread all over the world. Our country shifted to multi-party regime in 1946 in order to cope with the changing world conditions in 1940s as well as to hamper the threat from the Soviet Union.

The aim of this dissertation is to evaluate the programs, rhetoric and actions of the Democrat Party (DP) which was in the opposition during discourse 1946 to 1950 and in the power over three successive periods during 1950 to 1960 based on the fundamentals of the political conservatism and liberalism.

In order to attain this aim, the historical development, the basic principles and the current status of the political conservatism and the liberalism as two of the three major political ideologies that have spread all over the world in the wake of the French Revolution are examined. Arranged in three sections, this study uses the fundamentals of the political conservatism and liberalism as its theoretical framework.

In first section, the historical development and basic principles of the political conservatism and liberalism are dealt with.

In the second chapter, Turkey's process of transition to a multi-party system, political engagement of DP (Democratic Party) following "the Memorandum of the Four," the political discourse engagement as the opposition party, taking power, and foreign policy and domestic politics followed are analyzed.

In the third chapter, political repression of Democratic Party between 1954-1960, developments in economy and foreign policy are analyzed.

Conclusion and evaluation section evaluates the politics implemented by DP based on the fundamentals of the political conservatism and liberalism. These analyses have shown that DP was liberal in terms of economic thought and close to conservatism in terms of political thought. Because of this, DP is defined as a liberal conservative party.

**Keywords:** Political Conservatism, Religion, Liberalism, Democracy, Democrat Party.



## İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZET.....	I
SUMMARY .....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR LİSTESİ .....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM .....	4
<b>LİBERALİZM VE MUHAFAZAKÂRLIK KAVRAMLARININ TEORİK VE KURUMSAL ÇERÇEVESİ.....</b>	<b>4</b>
1.1. SİYASAL BİR İDEOLOJİ OLARAK MUHAFAZAKÂRLIK .....	4
1.1.1. Paternalist Muhafazakârlık.....	6
1.1.2. Otoriter Muhafazakarlık.....	7
1.1.3. Liberteryen Muhafazakarlık.....	9
1.1.4. Yeni Sağ .....	10
1.2. SİYASAL MUHAFAZAKARLIĞIN ÖNEM VERDİĞİ KURUMLAR VE.....	12
KAVRAMLAR .....	12
1.2.1. Din Ve Gelenek Anlayışı ile Muhafazakarlık.....	12
1.2.2. Birey Ve Toplum Anlayışı .....	13
1.2.3. Devlet Anlayışı .....	14
1.2.4. Mülkiyet Kavramı .....	15
1.3. SİYASAL BİR İDEOLOJİ OLARAK LİBERALİZM. ....	15
1.3.1. Klasik Liberalizm .....	16
1.3.2. Sosyal Liberalizm.....	17
1.3.3. Neo-Liberalizm.....	18
1.3.4. Modern Liberalizm .....	19
1.4. LİBERALİZMİN ÖNEM VERDİĞİ KURUMLAR VE KAVRAMLAR. ....	19
1.4.1. Birey Ve Özgürlük Anlayışı .....	19
1.4.2. Devlet Anlayışı .....	21
1.4.3. Ekonomide Liberalizm.....	21
1.4.4. Hoşgörü ve Farklılık .....	23
<b>İKİNCİ BÖLÜM.....</b>	<b>25</b>
<b>TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE DEMOKRAT PARTİ .....</b>	<b>25</b>
2.1. TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ .....	25
2.2. DP'NİN KURULUŞU VE MUHALEFET DÖNEMİ.....	26

2.2.1. Dörtlü Takrir .....	28
2.2.2. D.P'nin Kuruluşu, Çok Partili Hayata Geçiş ve İlk Seçimler .....	32
2.2.2.1. Recep Peker Hükümeti Dönemi.....	34
2.2.2.2. II. Hasan Saka Hükümeti .....	39
2.3. D.P'NİN 2. BÜYÜK KONGRESİ (20-25 Haziran 1949) .....	42
2.4. D.P'NİN SEÇİM FALİYETLERİ VE SÖYLEMLERİ.....	43
2.5. 14 MAYIS 1950 GENEL SEÇİMLERİ .....	45
2.6. BİRİNCİ VE İKİNCİ MENDERES HÜKÜMETİ .....	46
2.6.1. Askeri- İdari Kadrolarda Yapılan Değişiklikler.....	47
2.6.2. Türkçe Ezan Zorunluluğunun Kaldırılması. (18 Temmuz 1950).....	48
2.6.3. Kore Savaşı .....	48
2.7. İKİNCİ MENDERES HÜKÜMETİ .....	49
2.7.1. İslami Akımlarla İlişkiler.....	50
2.7.2. Halk Evlerinin Kapatılması .....	53
2.7.3. Kamu Bürokrasisi ve Orduyla İlişkiler.....	55
2.7.4. Ekonomide Ve Dış Politikada Yaşananlar .....	56
2.7.5. Kore Savaşı ve Nato'ya Giriş .....	56
2.7.6. Süveyş Sorunu ve SSCB'nin Toprak Talebini Geri Alması .....	58
2.7.7. MP'nin Kapatılması .....	59
2.7.8. CHP'nin Mallarına El Konulması .....	60
<b>ÜÇÜNCÜ BÖLÜM .....</b>	<b>63</b>
<b>DEMOKRAT PARTİ DEĞİŞİYOR.....</b>	<b>63</b>
3.1. İKİNCİ SEÇİM ZAFERİ (1954-1957).....	63
3.2. ÜÇÜNCÜ MENDERES HÜKÜMETİNİN KURULMASI.....	64
3.3. KISITLAYICI VE CEZALANDIRICI ÖNLEMLER .....	64
3.3.1. MP ve Kırşehir .....	65
3.3.2. Kamu Görevlileri Sorunu .....	66
3.3.3. Basın Özgürlüğü Sorunu.....	67
3.3.4. 6/7 Eylül Olayları.....	68
3.4. DÖRDÜNCÜ BÜYÜK KONGRE .....	68
3.5. DÖRDÜNCÜ MENDERES HÜKÜMETİNİN KURULMASI .....	71
3.6. BASKI POLİTİKALARINA KESİN DÖNÜŞ.....	72
3.7. ÜÇÜNCÜ SEÇİM ZAFERİ (1957-1960).....	73
3.8. 1957 GENEL SEÇİM VE SONUÇLARI.....	75
3.9. BEŞİNCİ MENDERES HÜKÜMETİ .....	75
3.9.1. Ekonomide Yaşanan Gelişmeler .....	76
3.9.2. Dış Politikada Yaşanan Gelişmeler .....	77

3.9.3. Yurt İçinde Gerginlikler Ve Milli Muhalefet Cephesi .....	78
3.9.3.1. Vatan Cephesi.....	79
3.9.3.2. Uşak Olayları.....	80
3.9.3.3. Topkapı Olayları .....	81
3.9.3.4. anakkale Olayları .....	81
3.9.3.5. Kayseri Olayları .....	82
3.9.3.6. Tahkikat Komisyonu .....	83
3.9.3.7. Öğrenci Gösterileri .....	86
3.9.3.8. Menderes'in Son Ege Gezisi .....	87
3.9.3.9. 27 Mayıs İhtilali.....	89
<b>SONUÇ .....</b>	<b>93</b>
<b>KAYNAKÇA.....</b>	<b>99</b>



## KISALTMALAR LİSTESİ

<b>ABD</b>	:	Amerika Birleşik Devletler
<b>BM</b>	:	Birleşmiş Milletler
<b>CHF</b>	:	Cumhuriyet Halk Fırkası
<b>CHP</b>	:	Cumhuriyet Halk Partisi
<b>CKMP</b>	:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
<b>CMP</b>	:	Cumhuriyetçi Millet Partisi
<b>DP</b>	:	Demokrat Parti
<b>ed</b>	:	Editör
<b>HP</b>	:	Hürriyet Partisi
<b>MBK</b>	:	Milli Birlik Komitesi
<b>MC</b>	:	Milletler Cemiyeti
<b>MEB</b>	:	Milli Eğitim Bakanlığı
<b>MP</b>	:	Millet Partisi
<b>NATO</b>	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
<b>s</b>	:	Sayfa
<b>SCF</b>	:	Serbest Cumhuriyet Fırkası
<b>SSCB</b>	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
<b>TBMM</b>	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
<b>TBMMD</b>	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Defterleri
<b>TPCF</b>	:	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
<b>TRT</b>	:	Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
<b>TÜİK</b>	:	Türkiye İstatistik Kurumu
<b>vd.</b>	:	Ve diğerleri
<b>YSK</b>	:	Yüksek Seçim Kurulu

## ÖNSÖZ

Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan iki büyük siyasal ideoloji, olan siyasal muhafazakârlık, ve liberalizm bugün batı dünyasında en sağlam siyasi ideolojileridir. Siyasal Muhafazakarlık topluluklara karşı yapılan ve gerçekçi olmayan girişimlere karşı çıkan, örf, aile, otorite ve rejim, din, serbest pazar ve tarihe bağlı olmakla beraber, küreselleşmenin ve medeniyetler çatışmasının yayılmasına paralel olarak da gittikçe yaygınlaşan bir ideolojidir. Liberalizm ise ifade özgürlüğüne sahip olduğu, din, devlet ve kimi zaman kurumların gücünün sınırlandırıldığı, düşüncenin serbest bir şekilde dolaştığı, özel teşebbüse olanak sağlayan bir serbest piyasa ekonomisinin olduğu, hukukun üstünlüğünü geçerli kılan şeffaf bir devlet modelini ve toplumsal hayat düzenini hedefleyen bir ideolojidir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem iç hem de dış gelişmeler sonucunda siyasi hayatımızda birden fazla partili döneme geçişte kurulmuş olan DP'nin siyasi anlamda muhafazakâr ya da liberal bir politika mı izlediği varsayımından hareketle, bu akımların temel öğelerine göre analiz edilmeye çalışılmıştır. Başta DP'nin ideolojik bir yanının olmadan kurulmuş olması, DP'nin siyasi kimliği hususunda çalışma yapılmamış olması, liberalizm akımının ve muhafazakârlığın batı çıkışlı ideolojiler olması ve yeterli Türkçe kaynak bulunamaması, ülkemizde yeterince tanınmaması ve ayrıca negatif bir tutum ya da muhafazakarlığın yalnızca din biçiminde görülmesi, çalışmamızı zorlaştırdığı gibi mühim kılan unsurlarında başında gelmiştir.

Yüksek lisans tez çalışmamda bana desteklerini esirgemeyen, Bölüm Başkanımız Sayın Prof. Dr. Şenol Dursun Hocama ve tezimi okuyup değerlendiren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Alihan Limoncuoğlu'na teşekkürü bir borç bilirim. Üniversiteyi bitirip yüksek lisans hatta doktora yapmam konusunda beni teşvik eden sevgili arkadaşım Timuçin Diş'e, tez yazım aşamasında bana desteğini esirgemeyen, babam gibi sevdiğim Nuri Eren'e, eşime, çocuklarıma ve ihtiyacım olan tüm kitapları bana temin eden ablam Jülide Kurt Tokalı'ya teşekkürler...

Gelecek çalışmalara bir katkı sunmak amacıyla hazırlanan bu çalışmadaki hatalar ve eksiklikler şahsıma aittir.

Hatice Pınar YALÇINKAYA

... / ... / 2018

## GİRİŞ

İkinci Dünya Harbi sonrası batıda meydana gelen gelişmeler, savaş sonrasında ülkemizdeki politik hayatın gelişiminin de belirleyicisi olmuştur. Otoriter yapıların Birleşmiş Milletler Yasası ile ortadan kalkması ile Türkiye'nin dünya ülkeleri ile yakınlaşma düşüncesiyle mevcut yapısından uzaklaşarak birden çok partili bir yapıyı tercih etmesinin nedenini oluşturmuştur. DP'nin oluşumuna neden olan mevcut muhalefet yapısı, 1945 yılında görüşülen bütçe konuşmalarında ve Toprak Reformu yasası metinlerinde mecliste çıkan tartışmaların ana konusu olmuştur. Bu yıllarda "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" tasarısı mecliste mühim fikir zıtlıklarına sebebiyet vermiştir.

Öneriyle alakalı görüş belirten Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes gibi CHP'li vekiller, bütçe aleyhinde rey sunmuşlardır. Ayrıca adı geçen vekiller 7 Haziran 1945'te CHP Meclis Grubuna önerdikleri bir uyarı yazısıyla, demokratikleşme sürecini başlatmışlardır. Sonrasında 1950'de kurallara uygun olarak yapılan seçimler sonucu Demokrat Parti İktidara gelmiştir. Yine aynı yıl içerisinde Avrupa Kalkınma Planı kapsamına giren Türkiye için yabancı ve yerli sermayenin bir çok sanayi dallarına yatırımda bulunmaya başlamasıyla, hükümet bu imkanlara dayanarak elektrik santralleri, çimento ve şeker fabrikaları inşasına girişmiştir. Fakat iktisadi giriş başarıya ulaşamamış, ve hayat seviyesini eşitlik içinde yükseltecek derecede dağıtılamamıştır. 1954'de seçimleri tekrar kazanan DP, çok partili yapıyı ve demokratikleşmeyi ihmal etmiştir. Oysa ki muhalefet döneminde ve iktidara geldikten sonra amaçları sağlam bir demokrasi düzeni kurmaktır.

1954 yılından itibaren ekonomik verilerin tersine dönüşü ve muhalefetin sert söylemleri, DP'nin tutum ve uygulamalarında söylemleriyle uyumlayacak ölçüde sapmaları doğurmuştur. Özellikle tek parti iktidarı dönemi bürokratik unsurların ve üniversite öğretim üyelerinin sert muhalefeti karşısında daha da sertleşen DP, devleti ve toplumu kontrol altına alma noktasında daha otoriter bir yönetim anlayışına bürünmüştür. Bu dönem ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapılanma günümüz Türkiye'sinin ortaya çıkmasında önemli bir role sahiptir. Demokrat Parti'nin ikinci iktidar dönemi olarak adlandırabileceğimiz bu dönemi 1957 seçimleri ile son bulacaktı. 3 yıllık sürede Demokrat Parti iktidarının, önceki döneme nispetle ciddi kalkınma hamleleri yapamamasının altında basın ve muhalefetle giriştiği rekabetin getirdiği yıkım yatmaktadır. Kendisine verilen kanun ve yetkiler kapsamında muhalefetin ve basının yerli yersiz her türlü eleştirisini susturmaya çalışması,

antidemokratik uygulamaları, bunlara karşı cephe alması, zihinlerde “çoğulcu demokrasi” kavramı ile DP'nin çatıştığı izlenimini uyandırmaya yetmişti. Öyle ki bu durum 1957 seçimlerinden Demokrat Parti yine zaferle çıkmasına rağmen oy oranı %47 lere düşmüş ve daha artan baskı politikaları sonucu 27 Mayıs 1960 darbesi ile bir dönem kapanmıştır.

Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi ve Aydınlanma Hareketi'nin ardından doğan üç büyük siyasal ideolojiden birincisi olan muhafazakarlık, insanın akıl, bilgi ve birikim bakımından sınırlılığınan gelenek ve din gibi değer ve kurumlarını temel alan, radikal değişimleri ifade eden sağ ve sol siyasal projeleri reddederek ılımlı ve tedrici değişimi savunan ve siyaseti bu değer ve kurumları sarsmayacak bir çerçeve içinde sınırlı bir etkinlik alanı olarak gören bir düşünce sitili, bir fikir geleneği ve siyasal bir ideolojidir.

İkinci siyasal ideoloji Liberalizm ise bireyin özgürlüğünü, özerkliğini, temel haklarını garanti altına almayı amaçlayan ve bu nedenle siyasal iktidarın sınırlandırılması üzerinde duran bir düşüncedir. Liberalizm, tarihsel birikim ve çatışmaların süzgecinden geçerek günümüzde bütün bir siyasal sistem olarak varlığını sürdürmektedir. Liberalizm daha çok insan hakları, demokrasi ve ekonomik anlamda ise kapitalizm kavramları çerçevesinde tartışılmaktadır. Günümüzde küreselleşmeyle birlikte, çoğunlukla Batı Dünyası'nda kabul gören ve güçlü pozisyonda olan partileridir.

Bu tez konusunun seçilme sebebi; DP'nin bugün (2018) Türk siyasal hayatında, kuruluşundan 72 yıl ve kapatılmasının üzerinden de 58 yıl geçmesine rağmen, adından en çok söz ettiren partilerden biri olmasıdır. DP toplum ve siyasal hayatta ismi, programı, lideri, eylem ve söylemleri ile halen olumlu ve olumsuz olarak konuşulmaktadır. DP Türk siyasal hayatında, “Yeter! Söz milletindir”, “Yaptıklarımız Yapacaklarımızın Teminatıdır.” “Her mahallede bir milyoner” sloganları ile Arapça ezan okunmasına olanak tanınması, bürokrasinin etkisinin kırılması, siyaset, “Demir kırat” gibi tanımlamaların yanı sıra; Amerika'nın taşeronu ve biçimsel demokrat olarak da yorumlanmıştır. Türk demokrasisinin kurumsallaş(a)ma(ma)sında 1946-50 arası dönemde yaşananların büyük önemi vardır. Genel kabul gören bir anlayışa göre, 1946 yılında Demokrat Parti 'nin (DP) kurulması ile birlikte, Türkiye' de demokrasiye geçildiği varsayılmaktadır. Bu varsayım biçimsel anlamda bir doğruyu yansıtsa da, çalkantılı ve bir o kadar da iç ve dış siyasal koşulları açısından nazik olan söz konusu dönemde yaşananların, Türk

demokrasinin geleceğini belirlediğini söylemek, herhalde abartılı olmasa gerektir. Türkiye'nin siyasal tarihinde Meşrutiyet dönemlerinden beri cereyan eden siyasal gelişmelerin, Türk demokrasinin kurumlaşmasında katkısının olduğu yadsınamazdır. Hatta Tarık Zafer Tunaya'nın zikrettiği gibi, aslında 1946'ya 1908 İkinci Meşrutiyet'le birlikte girilse ve çok partili siyasetin kökeninin 1908'de aranması gerekse de, imparatorluk döneminden farklı olarak Cumhuriyetçi bir demokrasinin gelişimi açısından 1946-50 arası dönemde atılan ya da atılmayan temellerin ayrı bir yeri vardır.

Türk toplumu ve bir kısım alakalı aydınlar için Demokrat Parti, liberal bir siyaset, yine toplumun bir kısmı ve konuyla ilgili aydınların ise Demokrat Parti'nin muhafazakar bir politika izlediği görüşünden yola çıkarak, diğer bir söylemle DP'nin kimliği hakkında da, Türkiye'de demokrasinin başlangıç noktası olduğu lideri Adnan Menderes'in de "Demokrasi'nin Yıldızı", olduğu veya bu düşüncenin aksini savunanlarca DP'nin gericiliğin başlangıcı ve lideri Adnan Menderes'in olduğu şeklinde önyargılara sahip olduğumuz görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, konuyla alakalı gerçekçi bir analiz yapmaktır. Bu sebeple DP'nin programı, kongreleri, söylemleri, eylemleri ve iktidar zamanlarında ki icraatlarına dayanılarak konu ile ilgili kaynak taraması yapılmıştır. Aynı doğrultuda bu çalışmanın amacı;

a. Siyasal muhafazakârlığı ve liberalizmi tüm boyutlarıyla tanımlayarak, bu hususta ülkemizin bilgi seviyesine katkı sağlamak.

b. DP'nin siyasi muhafazakârlık ve liberalizmin temel öğelerine göre kimlik tanımlamasını yapmak.



## BİRİNCİ BÖLÜM

### LİBERALİZM VE MUHAFAZAKÂRLIK KAVRAMLARININ TEORİK VE KURUMSAL ÇERÇEVESİ

#### 1.1. SİYASAL BİR İDEOLOJİ OLARAK MUHAFAZAKÂRLIK

Muhafazakârlığın kelime olarak doğuş kökenine bakılacak olursa, “muhafazakârlık” kökeni Latince olan “Conservare” kelimesinden türetilmiş Fransızca Conservatuer kelimesinden dünyaya yayılmıştır. Arapçadan Türkçeye geçen Muhafazakârlık “ha-fe-za” kelimesinden türetilmiştir. Buradaki anlamı ise “korumak, bellekte tutmak ya da olduğu gibi muhafaza etmek” anlamlarına gelmektedir. Fransızca Conservatuer kavramıyla vurgulanan husus ise “mirasın korunması, toplumsal hafızanın diri tutulması yani sürekliliktir. Beneton’a göre, muhafazakâr terimi siyasi anlamı ile Fransızcada ortaya çıktıktan sonra ilk ifadelerini 1818’de Chateaubriand tarafından kurulan bir gazeteye borçludur. Muhafazakâr fikir ve doktrinler ilk defa 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başında ortaya çıkmış olmaktadır. Ancak siyasi muhafazakârlığın en kapsamlı referans kaynağı, İngiliz Liberal Whig grubu Milletvekili Edmund Burke tarafından, 1790 yılında yazılan “Reflections on the Revolution in France” (Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler) eserine dayanmaktadır. Siyasi muhafazakârlığın fikir babası olarak kabul edilen Edmund Burke’ün siyaset teorisi, “tabiatın bir düzeni olduğu” metafizik doktrinine dayanmaktadır. Bu doktrinin iki anlamı vardır: İyi düzen tüm iyi işlerin temelidir ve tabiatın belli bir nizamı vardır ve siyaset, keşfedilebilir yasalara tabidir.<sup>1</sup>

Muhafazakarlığı, farklı perspektiflerden hareketle metodolojik düzeyde yapılan tartışmaları paranteze alarak, bağımsız bir siyasi ideoloji olarak kabul edersek, ister kurgusal/rasyonel temellere dayanan doğal hukuk geleneği üzerinden meşrulaştırılsın isterse ampirik felsefi temellerden hareketle savunulsun, belirli temel argümanların kabulüne dayalı bir düşünce sistemi/geleneği olarak tanımlayabiliriz.<sup>2</sup> Muhafazakarlık, en kısa ve öz olarak "mevcut hukuki durumun muhafazasını savunan ve toplumsal yaşamda radikal değişimlere kuşku ile bakan bir düşünce olarak tanımlanabilir. Bir başka tanımla, muhafazakarlık, toplumda geleneksel kurumlara (aile, eğitim, din ve saire.) saygı duyulması gerektiğini benimseyen ve bu kurumlarda yapılacak değişikliklerin ya da reformların deformasyonlara yol açabileceği kaygısını vurgulayan bir doktrindir. Muhafazakar kuramcılar, farklı ülkelerde farklı modeller öne sürmüşlerdir. Alman muhafazakarlığı, metafizik ve

<sup>1</sup> Hüseyin Şeyhanlıoğlu, Demokrat Parti ve Siyasi Muhafazakarlık, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2009, s.2-3 (Yayımlanmış Doktora Tezi)

<sup>2</sup> Fatih Duman, “Muhafazakarlığın Doğası”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2010, Sayı:1,15-34.

genellikle romantik karakterli bir felsefi akım olarak ortaya çıkmış, Fransa'da dini ve gerici bir yanı, Büyük Britanya'da ise şüpheciler ve ampirisist bir muhafazakarlık olduğu söylenebilmektedir.<sup>3</sup> Muhafazakarlık bir siyasal tavır olarak Fransız ihtilali ve modernleşme süreciyle ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla sanayileşme, devrim korkusu ve demokratikleşme muhafazakâr düşüncenin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Muhafazakâr düşüncenin fikir babası E. Burke olarak gözükmüyor olsa da D. Hume dayandıranlarda bulunmaktadır. Fikir babası kim olursa olsun Muhafazakâr düşüncenin dönüm noktasının Fransız ihtilali olduğu bilinmektedir. Söz konusu devrim kısa sürede dünyaya yayılan düşünce ve ilkelerle yalnız Fransa'da yerleşik düzeni alt üst etmekle kalmamış birçok ülkede devrimlere ve yenileşme akımlarına öncülük etmiştir. İkinci olgu sanayi devrimidir. Sanayi Devrimi ile birlikte emek, yoğun teknoloji, sınırlı üretim, tüketim ve en önemlisi istikrarlı ilişkilerin belirlediği sanayi öncesi toplumu kökten değiştirmiş, istikrarı değil, değişimi kural haline getirmiştir. Siyasi sorunların temelini toplumdaki ahlaki değerlerin zayıflaması olduğunu belirten muhafazakârlık siyaseti; kültürel çoğulculuk, adaleti anlama ve uygulama sanatı olarak tanımlanır. Kültürel değerler bakımından muhafazakâr siyasal tavır, değişimi tamamen reddetmemektedir fakat alışılmışın dışına çıkmanın yabancılaştırmaya yol açacağı endişesini taşımaktadır. Bu siyasal ideolojiye göre her toplum, kendine özgü değerlere sahiptir. Dolayısıyla toplumların gelişme ve değişme süreçleri de farklı olacaktır. Toplumların tamamına özgün evrensel bir gelişme süreci söz konusu olmamalıdır. Örneğin Amerikan muhafazakârlığı sürekli bir değişimi savunurken İngiliz muhafazakârlığı tedrici değişimi savunmaktadır.

Muhafazakârlığın insan ve topluma dair temel kabulleri siyaset ve devlete ilişkin argümanlarını ortaya çıkartmaktadır. Bir diğer ifadeyle, siyasetin/devletin nasıl algılanacağı insan doğası ve sosyal teori bağlamındaki kabullerle doğrudan bağlantılıdır. Buna göre muhafazakârlık ortaya çıkış momenti çerçevesinde değerlendirildiğinde görüleceği üzere, politik düzeyde radikalizm ve devrim karşıtlığına dayanmaktadır. Toplumsal ve siyasal düzeni akla dayalı projeler üzerinden dönüştürmeyi hedefleyen radikal siyaset formlarına ve buna eşlik eden devrim düşüncesine karşı olan muhafazakârlık, bu bağlamda siyaseti sınırlı bir etkinlik alanı olarak görmektedir. İnsan doğası ve toplumsala ilişkin kabulleri, muhafazakârları siyasetin belirleyiciliği anlayışına ya da rasyonalist ve radikal siyaset anlayışlarına şiddetle karşı olmaya sevk etmiştir. Buna göre siyaset/devlet rasyonalist temellerden hareketle kurgulanacak bir nitelik arz etmez. Siyasal eylem

---

<sup>3</sup> Cengiz Çağla, *Siyaset Bilimi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2015, s. 227-.228,

tecrübeye, tarihsel sürekliliğe ve mevcut düzenin toplumsal sınırlarını veri olarak işlemeye dayanmak zorundadır.<sup>4</sup>

Ülkemiz siyasi literatüründe çok kullanılan fakat Batı'da kullanıldığı anlamı ile siyasal karşılığı bulunmayan "muhafazakârlık" kavramı, özellikle dindarlık ve geleneklere bağlı olma şeklinde algılanmıştır. Oysa Batı, muhafazakârlık kavramını kullandığında anlatmak istediği şey radikal değişimleri istemeyen, özellikle toplumsal yapıdaki sınıfsal ayrımların muhafaza edilmesinden yana olan bir siyaset ideolojisidir. Köklerini İslamcılık ideolojisinde bulacağımız Türk muhafazakârlığının yapısının tek olmadığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Örneğin, bir yanda milliyetçi muhafazakârlıktan söz edilirken öte yanda İslamcı muhafazakârlık bir başka tarafta ise liberal muhafazakârlıktan ve benzerlerinden söz edilebilmiştir. Hatta son yılların moda tabiri ile "yeni muhafazakârlık" kavramı ülkemizdeki muhafazakârlığın girmiş olduğu bambaşka boyutu göstermek açısından önemlidir.<sup>5</sup>

#### 1.1.1. Paternalist Muhafazakârlık

İlk kez Benjamin Disraeli tarafından kullanılan bu kavram 1870 Britanya'sında, halkın zengin ve fakir olarak ikiye bölünmesi tehlikesine karşı 'aşağıdan devrim' yerine 'yukarıdan reform'u tavsiye ediyordu. Aristokratlara yapılan bu öneri, noblesse oblige (asalet bunu gerektirir) anlayışına dayanıyordu. Aynı zamanda aristokratlara bir görev, ödev yüklenmişti. Buna göre mülk ve güç sahibi olanlar, daha şanssız olan insanlara yardım etmeli, yol göstermeli, destek olmalıydı.

Disraeli'n fikirleri daha sonraları Lord Churchill tarafından Tory demokrasisi biçiminde benimsenmiştir. (Tory: 18. Yüzyıl'da Britanya'da Whiglere karşı monarşiyi ve kiliseye bağlılığını savunan, toprak sahibi eşrafı temsil etmiş bir siyasî partidir.)

Siyasî anlamda ise paternalizm, yönetim erkine sahip mercilerin, iktidar alanları altındaki birey, topluluk ve halklar üzerinde onlar adına, onların istek, ihtiyaç ve seçimlerinde rağmen "doğru"yu ve "doğru olan"ı belirleme isteği olarak öne çıkar. Devlet kurumu ise "doğruyu bilen baba figürü" gibi anlaşılır.

<sup>4</sup> Duman, a.g.e., s. 15-34.

<sup>5</sup> Murat Sezik, "Muhafazakar Siyaset İdeolojisi ve Türkiye'de Muhafazakarlık." *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – II*, 6-8 Mayıs 2013, TÜBİTAK, 311-324.

Paternalist muhafazakârlar, iktisadî bakımdan 'orta yol' adı verilen, 'bencillik içermeyen özel teşebbüse dayalı bir sistemi uygun görür. Devletle birey arasındaki dengenin işe yarayana göre pragmatik biçimde ayarlanabileceğini düşünürler. Bu bakımdan sosyal uyumu imkânsız hale getiren laissez-faire kapitalizminden de, her türden bağımsızlık ve teşebbüsü ezdiğinden dolayı sosyalizmden ve merkezî plânlamacılıktan kaçınırlar. Bu anlayış Alman Hristiyan Demokratlar'ın (CDU) 'sosyal piyasa' felsefesinde ifadesini bulmuştur. (Bkz. Hristiyan demokrasi)

Osmanlı'daki demokratikleşme hareketleri ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Atatürk Devrimleri paternalist özellikler taşır.<sup>6</sup>

### 1.1.2. Otoriter Muhafazakarlık

Otoriteye saygı iddiasındaki tüm muhafazakârların aksine az sayıda modern muhafazakâr, fikirlerinin otoriter olduğunu kabul etmiştir. Bununla birlikte, çağdaş muhafazakârlar demokratik, özellikle de liberal demokratik ilkelere olan bağlılıklarını gösterme hususunda oldukça hevesli olmalarına rağmen; özellikle Kıta Avrupası'nda otoriter yönetim anlayışını destekleyen muhafazakâr bir gelenek vardır. Fransız Devrimi döneminde otokratik yönetimin önde gelen savunucusu, Fransız siyaset felsefecisi Joseph de Maistre'dir (1753-1821). De Maistre, Fransız Devrimi'ni şiddetle eleştirmişti ama Burke'ün aksine mutlak iktidarı irsî monarşiye iade etmeyi savunuyordu. De Maistre bir gericiydi ve 1789'da ortadan kaldırılan Ancien Régime ile ilgili herhangi bir düzenlemeye tahammülü yoktu. De Maistre'in siyaset felsefesi "efendi"ye iradî ve tam anlamıyla boyun eğme anlayışına dayanıyordu. Du Pape (1817) adlı eserinde de Maistre, daha da ileri gitmiş ve tüm dünyevî monarşilerin üzerinde papanın kişiliğinde üstün ruhanî bir iktidarın hüküm sürmesi gerektiğini belirtmiştir. De Maistre, toplumun kesinlikle organik olduğuna inanıyordu ve "taht ile sunağın" ilkeleri çerçevesinde kayıtlanmadığı sürece parçalanacağı ya da çökeceğine inanıyordu. Onun asıl ilgilendiği nokta, düzenin korunmasıdır. Çünkü ona göre, sadece düzen insanlara güvenlik sağlayabilirdi. Devrim hatta reform, insanları birbirine bağlayan zincirleri zayıflatır ve karmaşa ile baskıya yol açar. Gaddar bir yöneticiye bile itaat edilmelidir; böylece, yerleşik otorite ilkesi bir kere sorgulandığında, sonsuza kadar daha sıkıntılı durumlar ortaya çıkar. 19. Yüzyıl boyunca Kıta Avrupası'ndaki muhafazakârlar, otokratik yönetimin katı ve hiyerarşik değerlerine olan inançlarını muhafaza etmişler ve artan liberal, milliyetçi ve sosyalist itirazlara karşı ayakta kalmışlardır. Otoriteryanizm, hiçbir yerde Rusya'dakinden

<sup>6</sup> İdeolojiler/ Liberalizm, Muhafazakarlık, Sosyalizm, Marksizm. <http://siyaset-bilimi-ders-notlari.blogspot.com/2016/11/ideolojiler-liberalizm-muhafazakarlk.html> (Erişim Tarihi: 16.06.2018)

daha sağlam bir Şekilde yerleŐmemiŐtir. Rusya'da ar I. Nicholas (1825-1855) Fransız Devrimi'nden esinlenmiŐ "özgürlük, eşitlik ve kardeŐlik" değerlerine karşı, "gelenek, oktrasi ve milliyet" ilkelerini sunmuştur. Nicholas'ın takipçileri de iktidarlarının anayasalarla veya parlâmenter kuramların geliŐimiyle sınırlandırılmasını inatla reddetmiŐlerdir. Almanya'da anayasal bir yönetim geliŐtirilmiŐtir ama emperyal Őansölye Bismarck (1871-1890) bunun yapmacık olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Otoriteryanizm, başka yerlerde de, özellikle Katolik ölkelerde güçlü biçimde ayakta kalmıştır. İtalya'nın birleşmesinin ardından, ki bu durum IX. Pius'nun kendisini "Vatikan'ın mahkumu" olarak ilân etmesine yol açmıştır, papalık sadece dünyevî otoritesini kaybetmekle kalmamış; aynı zamanda, seküler siyasî ideolojilerin güçlenmesiyle beraber papalığın öğretilerine yönelik saldırıları da gündeme getirmiştir. 1864 yılında papa, milliyetçilik, liberalizm ve sosyalizmde yer alanlar da dâhil olmak üzere tüm radikal ya da ilerici fikirleri, "en mutsuz çağımızın yanlış öğretileri" oldukları gerekçesiyle lânetlemiŐtir. Ayrıca, papalığa ait eyaletlerin ve Roma'nın elden çıkmasıyla papalık 1870'de papaların yanılmazlığı fetvasını yayınlamıŐtır. Kıta Avrupası muhafazakârlarının reform ve demokratik yönetimi benimsemedeki isteksizlikleri, 20. Yüzyıla kadar uzanmıştır. Örneğin İtalya ve Almanya'daki muhafazakârların, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında parlâmenter demokrasinin ortadan kaldırılmasına ve artan faŐist hareketlere destek vermek suretiyle Mussolini ile Hitler'in ( bir kimseyle ya da bir sorunla ilgili olarak halkın olumlu ya da olumsuz kanısının belirlenmesi için baŐvurulan oylama) iktidara gelmelerinde büyük katkıları olmuştur. Bazı durumlarda da muhafazakârlar otoriter rejimler, siyasî destek için oy hakkını yeni elde etmiş kitlelere bel bağlarlar. Bu durum, 1848 de evrensel oy hakkı uygulamasına geçen Fransa'da ortaya çıkmıştır. III. Louis Napoleon, başkan olarak seçilmeyi baŐarmıŐ ve daha sonra, Fransız seçmeninin en kalabalık bölümünü oluşturan küçük toprak sahibi köylüleri çekerek, kendini İmparator III. Napoleon olarak sunmuştur. Napoleon rejimi, 20. Yüzyılda daha sık rastlanır nitelikte, otoriteryanizm ile İktisadî refah ve sosyal reform taahhüdünü bir tür plebisit diktatörlüğünde kaynaŐtırmıŐtır. Bonapartizmin, 20. Yüzyıldaki Peronizm ile ortak yanları vardır. Juan Peron, 1946-1955 yılları arasında Arjantin'in diktatörüydü. Peron da itaat, düzen ve ulusal birlik gibi âŐinâ otoriter vurguları yapmıştır. Ancak Peron'un siyasî desteği, geleneksel elitlerin çıkarlarına değil, kendisinin "ulsuzlar" olarak adlandırdığı yoksullaŐmıŐ kitlelere dayanıyordu. Peronist rejim, siyasalarını sıradan insanların güdü ve isteklerine göre Őekillendirme anlamında popölistti. "Yanki emperyalizmine karşı duyulan nefret ile İktisadî ve sosyal ilerlemeye duyulan yaygın arzu, bu dönemdeki ana güdülerdi. Benzer rejimler, Afrika, Asya ve Orta Doğu'nun bazı kesimlerinde

ortaya çıkmıştır. Ancak bu türden rejimler muhafazakâr elitlerin konumlarının pekiştirilmesi eğilimiyle ortaya çıkmasına rağmen, genellikle kendilerine özgü bir tür muhafazakâr milliyetçi tarz benimsemişlerdir. Peron'un gibi otoriter-popülist rejimlerin, diktatöryal yönetim için halk desteğini seferber etmeleri, belki de muhafazakârlıktan çok faşizme yakın birtakım özellikler göstermektedir.<sup>7</sup>

### 1.1.3. Liberteryen Muhafazakarlık

Muhafazakârlık, organikçi anlayış, hiyerarşi ve yükümlülük gibi daha çok sanayi devrimi öncesi fikirlerden esinlense de bu ideoloji aynı zamanda liberal fikirlerden, özellikle de klasik liberal fikirlerden oldukça etkilenmiştir. Liberal öğretilerin, özellikle de serbest piyasa ile ilgili olanların 19. Yüzyıl'ın sonlarından itibaren muhafazakârlar tarafından geliştirildiği ve muhafazakâr paternalizme karşı bir gelenek oluşturulduğu söylenebilir. Bu fikirler, maksimum düzeyde İktisadî özgürlüğü ve sosyal hayata ilişkin asgarî yönetsel düzenlemeyi savunmaları anlamında liberteryendirler. Liberteryen muhafazakârlar, salt liberalizme dönmemişler, liberal ekonomilerin otorite ve ödev gibi değerlere dayanarak daha geleneksel, muhafazakâr bir sosyal felsefe ile uyumlu olması gerektiğini açıklamışlardır. Liberteryen Muhafazakarlık, birçok açıdan geleneksel muhafazakârlığın kurucusu ve aynı zamanda Adam Smith'in liberal ekonomi anlayışının ısrarlı bir destekçisi olan Edmund Burke'ün eserlerinde yer almaktadır. Liberteryen gelenek, klasik liberal fikirlerin söz konusu olduğu ülkelerde, yine İngiltere ve ABD'de, en güçlü konumdadır. 18. Yüzyıl ın sonlarında Burke, ticarete serbestlik ve iç işlerinde rekabetçi, kendi kendini düzenleyen bir piyasa ekonomisiyle ilgili tercihini açıkça belirtmiştir. Burke'e göre, serbest piyasa verimli ve âdildir ama aynı zamanda doğal bir zorunluluktur. İnsan doğasının bir parçası olan "kazanç isteği", servet arzusunu yansıtmaması anlamında "doğal"dır. Bundan dolayı piyasanın yasaları "doğal yasalar"dır. Burke, piyasanın dayattığı çalışma koşullarının birçok kişi için "küçük düşürücü, yakışıksız, insanlık dışı ve çoğunlukla ahlâksız" olduğunu kabul eder ama "doğal gidişat" aksadığında ise insanların daha da muzdarip olacaklarını ısrarla vurgular.

Ancak liberteryen muhafazakârlar, tutarlı liberal değildirler. İktisadî bireyciliği ve "yönetimi, iş dünyasının arkasından çekmeyi" savunurlar ama bu bireysel özgürlük ilkesini sosyal hayatın diğer boyutlarına doğru genişletme taraftarı değildirler. Richard Cobden (1804-1865) ve John Stuart Mill gibi erken dönem

---

<sup>7</sup> Andrew Heywood, (Çeviri: Özgür Tüfekçi), *Siyasi İdeolojiler*, Liberte Yayın Grubu, Ankara, 2010, s.96-97

liberalleri, sadece İktisadî değil, sosyal ve ahlâkî sorumluluğu da bireyin ellerine terk etmeye hazırlıklıdır. Hayek'in, "The Constitution of Liberty"(Özgürlüğün Anayasası 1960) adlı eserinde de vurguladığı gibi liberalizm, diğer insanları tehdit edecek bir tutuma dönüşmediği sürece ahlâkî kararların bireye bırakılması gerektiğini vurgulaması açısından hem sosyalizm hem de muhafazakârlıktan ayrılır. Bundan dolayı birey, minimum düzeyde devletin rehberliğine muhtaçtır. Muhafazakârlar hatta liberteryen muhafazakârlar, insan doğasına ilişkin daha kötümser bir görüşe sahiptirler. Kamu düzenini muhafaza etmek ve otoriteye saygıyı teminat altına almak üzere güçlü bir devlete ihtiyaç vardır. Liberaller, piyasa ekonomisinin bireysel özgürlük ve tercih özgürlüğünü koruduğunu düşünürken muhafazakârlar zaman zaman piyasayı sosyal disiplin aracı olarak benimserler. Piyasa güçleri, İktisadî ve sosyal faaliyetleri düzenler ve denetim altında tutar. Örneğin piyasa güçleri, işsizlik tehdidi ile işçileri yüksek ücret artışı taleplerinden vazgeçirir. Piyasa, kendi başına sosyal istikrarı sürdürmenin bir aracı olarak görülebilir ve daha görünür nitelikteki birtakım zorlayıcı güçlerle beraber (polis ve mahkemeler) işler. Bazı muhafazakârlar ise piyasa kapitalizminin sonu gelmez yeniliklere, soluksuz rekabete ve sosyal bütünlüğü alt üst edecek birtakım sonuçlara yol açacağı korkusunu taşırlar. Bazı başka muhafazakârlar ise piyasa kapitalizminin siyasal otoritenin yönlendirici elinden çok, gayrişahsî "doğal yasalar"ın sürdürebileceği bir "piyasa düzeni" kurabileceği inancını taşırlar.<sup>8</sup>

#### 1.1.4. Yeni Sağ

Yeni sağ, tarihsel olarak birbirine rakip olarak kabul edilen iki ideolojinin, yani liberalizm ve muhafazakarlığın birlikteliği olarak görülebilir. Bu iki ideolojinin yeni sağ altında birleşmesinin, onun kurumsal olarak iç tutarlılığını zayıflattığı düşünülebilir. Burada dikkat etmemiz gereken husus şudur; Yeni sağın kuramsal çerçevesiyle neoliberal politikalar arasındaki ilişkinin zayıflığına karşın, belki de bu nedenden dolayı, yeni sağ 1980'ler sonrası dünyada siyasa yapım süreçleri ve toplumsal ilişkiler üzerinde etkili olmuş bir ideolojidir.<sup>9</sup>

Atilla Yayla "Siyasi Düşünce Sözlüğü"nde yeni sağ kavramını şu şekilde tanımlamıştır: "Yeni sağ hem yeni sağ içinde yer aldığı düşünülen kişilerce/yazarlarca ve hem de sosyalist yazarlarca farklı anlam ve çağrışımları olacak şekilde kullanılan bir kavramdır. Genel olarak terim 1960'lardan itibaren Avrupa ve ABD'de beliren muhafazakâr ve neo-liberal düşünce akımlarının

<sup>8</sup> Heywood, a.g.e., s.102-103

<sup>9</sup> Aylin Topal, "Yeni Sağ", [http://www.academia.edu/14825243/Yeni\\_Sa%C4%9F](http://www.academia.edu/14825243/Yeni_Sa%C4%9F) ( Erişim Tarihi: 17.06.2018)

tamamını kapsayan bir terim olarak istihdam edilir. Siyasi alanda yeni sağ R. Reagan (ABD) ve M. Thatcher'ın (İngiltere) politikalarıyla özdeşleştirilir. Sosyalist yazarlar yeni sağ gerek politikada gerek ekonomik düşüncede gerekse felsefede Yirminci Yüzyılın son çeyreğinde gelişen ve sola karşı ciddi bir üstünlük sağlayan bütün anti-sosyalist hareketleri kapsayan geniş bir etiket olarak kullanmaktadır. Bunun sebebi bütün bu hareketlerin ideolojik olarak ortak bir temele sahip olduklarına inanmalarıdır. Bu, doğru olmayan, kolaycı bir genellemedir. Aceleci bir tavırla “yeni sağ” etiketi içinde toplanan birçok hareketin aralarında mühim farklılıklar vardır. Belki en büyük ortaklıkları sosyalizme karşı olmalarıdır...” diye ifade etmektedir.<sup>10</sup>

Yeni sağ, Ömer Demir ve Mustafa Acar'ın “Sosyal Bilimler Sözlüğü”nde ise şöyle tanımlanmıştır: “Gelişmiş kapitalist ülkelerin 70’li yıllar boyunca içine düştüğü krizi aşmak için geliştirilen; ekonomide devletin yükümlülüklerini azaltmak ve kısa vadedeki sosyal maliyetinin çok üzerinde durmadan özelleştirme yoluyla devleti küçültüp kamu harcamalarını azaltmayı, bu yolla iktisadi liberalizmi tam olarak uygulamayı amaçlayan; R. Reagan yönetimindeki ABD ve M. Thatcher yönetimindeki İngiltere’de öne çıkmakla birlikte 1980’li yıllar boyunca Avrupa ve Japonya’da sağ iktidarların benimsemiş olduğu ideolojidir.”<sup>11</sup>

“Yeni Sağ” oldukça geniş bir terimdir ve kapsamında vergilerin düşürülmesinden, televizyon ve filmlerde daha fazla sansüre, göç karşıtı kampanyalardan, göçmenleri ülkelere geri göndermeye kadar birçok farklı fikri barındırır. Yeni Sağ fikirler, çeşitli tarihsel etkenlerin ürünüdür. Bu etkenlerden belki de en önemlisi, savaş sonrası dönemdeki “büyük patlamanın, 1970’lerin başında yüksek enflasyon, artan işsizlik ve iktisatçıların “durgunluk” dedikleri olguyla sona ermesidir. Önceleri istikrarlı İktisadî büyümeyi paylaştığından ve sosyal bütünlüğü sürdürdüğünden itibarı olan Keynezci talep yönetimi, daha önceki serbest piyasa düşüncesini ısrarla isteyen siyasî bir sağın artan baskısı altına girmiştir. Yeni Sağ, bazı sosyal etkenlerden, özellikle liberal sosyal felsefenin yaygınlaşmasından da etkilenmiştir. Muhafazakârlar bunu, hoşgörülük ve geniş ölçüde refah bağımlılığını oluşturduğundan kaygıyla karşılamışlardır. Örneğin, neo-muhafazakârlık, 1970 ve 1980’lerde ABD’de daha önce liberal olan bazı entelektüellerin bir araya gelmesiyle doğmuştur. Irving Kristol ve Norman Podhoretz’in başını çektiği bu grup, toplumun sıkıntılarının daha çok hak temelli yurttaşlık kültüründen kaynaklandığını iddia

<sup>10</sup> Atilla Yayla, **Siyasi Düşünce Sözlüğü**, Adres Yayınları, Ankara, 2004, s. 253-254

<sup>11</sup> Ömer Demir Ve Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Adres Yayınları, Ankara, 2005, s.438



etmiştir. Çünkü bu kültür, ödev ve sorumluluk duygusunu zayıflatmaktadır. Son olarak, uluslararası etkenlerin de Yeni Sağ'ın ortaya çıkışında belirleyici olduğu söylenebilir. Bu etkenler, muhafazakârlık içindeki milliyetçi duyguları güçlendirmiş ve iktidar siyasetini yeniden canlandırmıştır.<sup>12</sup>

Genel olarak özetlenecek olursa, yeni sağ teorisyenleri, özgürlüğün güvencesinin piyasa ekonomisi olduğunu ve demokrasinin “özgürlük” olarak nitelendirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Böyle nitelendirilirse piyasa ekonomisi demokratikleşmenin başlıca koşulu sayılacaktır.<sup>13</sup>

## 1.2. SİYASAL MUHAFAZAKARLIĞIN ÖNEM VERDİĞİ KURUMLAR VE KAVRAMLAR

### 1.2.1. Din Ve Gelenek Anlayışı ile Muhafazakarlık

Muhafazakarlık temelinin örf ve adetlere dayandığı düşünülmektedir. Bu temel dayanak sorgusuz ve sualsiz bir yapıdadır. Fakat muhafazakar kesim bu durumu bilgi kaynağı, geçmişten günümüze aktarılan tecrübeler ve bunların yansıması olarak ifade etmektedir. Muhafazakârlar, geleneklere, teâmüllere (âdetlere) ve devamlılığa inanırlar. İnsanların bir arada huzur içinde yaşamalarını sağlayan şey eski geleneklerdir.<sup>14</sup>

Kişiyi bağlılık duygusu yaşatan ve geçmişin boşluğundan kurtaran bu duygu köklerden gelen geleneklerle oluşmaktadır. Ayrıca gelenekler kitlelerin düşüncede de olsa devamlılığın sağlanmasında temel yapı taşı olarak görülmektedir. Sağladığı fayda yaşanmışlıklarla ispatlanmış uygulamalarla toplumları bir birine olan bağlılıklarını arttıran olgulardan oluşmakta ve bu sebeple ödün verilmemektedir. Gelenekler güven ortamının oluşmasını engellemekte ve belirsizlik duygusunun yaşanmamasını sağlamaktadır. Bu nedenle bu düşünceye sahip kişiler geleneğe dayalı tutumlardan kolay vazgeçmeyerek, kurum ve kuruluşların da idaresinden bu tutumları sergilemektedir. Örf ve adetler soyut kategorisinde değildir; aile, dernekler, dinî oluşumlar, cemaatler, gruplar, okullar vb. kişileri birbirine bağlayan ve bağlılığını devam ettiren bir takım kural ve kaidelerle donatılmış sınıflardır. Burdan yola çıkarak muhafazakârlık ve din olgusunun birbirinden ayrı olduğu düşünülemeyeceği gibi, salt katı bir dincilik anlamı taşıdığı da söylenemez. Ayrıca bu düşünce yapısı için dindar bir yapıda olması da şart değildir. Ana temel

<sup>12</sup> Heywood, a.g.e., s. 103-104

<sup>13</sup> Nuri Tortop, vd., **Yönetim Bilimi**, Nobel Yayınları, Ankara, 2007, s.571

<sup>14</sup> Okan Aslan “Muhafazakarlığın 10 Prensibi”, **Muhafazakar Düşünce**, 2018, 1.

toplulukların bir birine olan bağlılığın sağlam temeller altında olması ve devamlılığının sağlanmasında rol oynamasıdır. Dincilik veya bu düşünce yapısı ise muhafazakarlık düşüncesinin dışında, dini kurallar ve değerlerle düzenlemeleri ve uygulamaları baz alan yapılardan oluşmaktadır. Bu iki düşünce yapısının bağdaştırılması veya aynı gibi görünmesi, dindar düşünce yapısının mecburi bir şekilde muhafazakarlıktan geçmesidir.<sup>15</sup>

Kişilerin belirli bir kapasiteye sahip aklının tüm olanları algılamasının mümkün olmadığı durumlarda örf ve adetlere olan güvenine ve buna inanmasına gereksinimi bulunmaktadır. Bu düşünce yapısı muhafazakârlığın temelini oluşturan unsurlardandır. Bu düşünce yapısına göre örf ve adetlerin, geleneklerin geçmişten günümüze değişmeden, eklenme yapılmadan iletilmesi bir çok açıdan önemlidir.<sup>16</sup>

### 1.2.2. Birey Ve Toplum Anlayışı

Bu düşüncede gelenek, bireylerden tüm kainata kadar uzanan kapsam alanında ki her türlü şeyle alakalı düşünceler geliştirmiştir. Muhafazakârlığı inceleyenler düzen, toplum, otorite ve insan başlığından yola çıkarak incelemelerini gerçekleştirirler. Bu kavramlar ile alakalı düşüncelerin bağlılıklarına ve ilişkisi olduğu savunulur.<sup>17</sup>

Muhafazakar düşüncede toplum yaşayan bir organizma olarak kabul edilir. Bu nedenle toplumun her bir parçası, toplumun sağlıklı olması için belirli görevleri yerine getirmek zorundadır. Sınırlı akıl kapasitesine sahip bir varlık olarak kabul edilen insanın, ancak bir toplum içinde gerçek anlamını bulacağına inanılır. Toplumu ve onu oluşturan değer ve kurumlarınsa, tek bir bireyin bilinçli bir dizaynının ürünü olamayacağı, büyük ölçüde kendiliğinden bir süreç içerisinde oluştuğu kabul edilir.<sup>18</sup>

Ayrıca sağlıklı bir toplumun var olabilmesi için “düzen ve otoritenin” olması gerektiği ifade edilir. Sınırlı bir akıl kapasitesine sahip bir varlık olarak bireysel insanın, ideal bir toplum veya ideal bir dünya kurmak için gerekli bilgiye sahip olduğu iddiasının şüpheyle karşılanması gereğidir. Muhafazakârlar, beşerî bilginin, özellikle de onun sosyal ve siyasi dünyaya ilişkin boyutunun sınırlılığında ısrar ederek, insan

<sup>15</sup> Mustafa Erdoğan, “Muhafazakarlık”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Bahar 2004, 5-9.

<sup>16</sup> Şeyhanlıoğlu, a.g.e., s. 10-11.

<sup>17</sup> Ömer Çaha, “Muhafazakar Düşüncede Toplum”, *Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu*, AKP Yayınları, Ankara, 2004.

<sup>18</sup> Tom Bottomore ve Robert Nisbet, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (Çev. Mete Tuncay ve Aydın Uğur), Verso Yayınları, İstanbul, 1990, s.105.

mükemmel olmayışının bilişsel unsuruna vurgu yapmışlardır.<sup>19</sup> Muhafazakârlara göre toplum, geçmişten gelip, geleceğe uzanacak olan ve kendisine hiçbir şekilde müdahale edilmemesi gereken organik ve canlı yapıdır. Muhafazakarlara göre; toplumun kurucu değerleri akıl değil, tecrübedir. Toplumu var eden değerler; gelenek, görenek, örf, adet, teamül ve alışkanlıklardır. Aynı zamanda bu değerler toplumun ortak hafızasını, kişiliğini, kimliğini oluşturduğu için korunması gerekir.<sup>20</sup>

### 1.2.3. Devlet Anlayışı

Muhafazakârlarda “otorite” kavramının önceliği vardır. İnsan ve toplum için otorite çok önemli ve gereklidir. Çünkü toplumda çözülme gelenekleşmiş otoritelerin yıkılmasıyla başlar.<sup>21</sup> Burke’te “bireyden aileye, aileden cemaate, cemaatten cemiyete ve buradan da Tanrı’ya ulaşan hiyerarşi zinciri”, Nisbet’e göre, ise “muhafazakâr otorite anlayışının temelini oluşturmaktadır”.

Bu görüşün siyasi kapsamında otorite; kişi, kuruluş ve millet arasındaki temasın tespitinde ve kudreti izah etmedeki en mühim unsurdur. Otorite, toplumun tabakalarında dağıtılmazsa iktidar acımasız bir duruma gelebilir. Bundan dolayı bireyden devlete toplumun tüm kesimlerini yansıtacak aracı ve güçlü sivil örgütlere ihtiyaç vardır. Bir toplumda sivil örgütler güçlü değilse iktidar, kullananların elinde yozlaşabilir ve sosyo-politik düzen yıkılabilir. Otorite ile yükümlülüğün doğru orantılı olduğunu belirten muhafazakarlık, iktidarın sahip olduğu otoritenin hak ve sahip olmayanlara yönelik otorite kullanımının da meşru olduğunu söyler.<sup>22</sup>

Muhafazakârlara göre devlet, ne liberal sözleşme kuramlarında olduğu gibi toplumda negatif anlama gelen ve bireyin özgürlüğü karşısında zayıflatılması gereken bir örgüttür; ne de sosyalist sözleşme kuramına göre üretime sahip ve birey karşısında üstün otorite sahibi bir kurumdur. Devletin görevi, (toplumdaki temel kurumlar aile, cemaat, loncalar arasında, geleneklerden doğan yasalarla) barışı korumakla sınırlıdır. Bu nedenle Barry’e göre, muhafazakârlar devleti, kanunun, siyasetin ve ahlakın toplam bir bütünü olarak görürler.

---

19 Bekir Berat Özipek, “Muhafazakar Siyasetin Temelleri”, **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, 2015, s.15.

20 Sevim Çiçek, 1950-1960 Döneminde Türkiye’de Muhafazakarlık Ve Peyami Safa, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Yüksek Lisans Tezi (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**).

21 Aydın Kaya, “Muhafazakarlık”, **Toplumsal Dinamik**, 18 Kasım 2012, 1.

22 Hasan Hüseyin Akkaş, “Muhafazakar Siyasi Düşünce Kavramı Üzerine”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2015, 241,254.

#### 1.2.4. Mülkiyet Kavramı

Mülke sahip olma, kişilere özel hayatında güvence sağlamaktadır. Bu görüşte özgür bir grubun en mühim belirtisi, sahiplenme kapsamında meydana çıkmaktadır. Sahiplenme, elde edilen kazançların dışında, geçmişten gelen ve gelecek nesillere devrolacak emanetlerden oluşmaktadır. Gerek yönetimlerin baskın tutumlarından, gerekse ailelerin toplumda sorumluluk alması düşüncesi nedeniyle muhafazakar düşünce mülkiyetin ailede kalmasını tercih etmektedir. Mülkiyetin bu düşüncede kişilere vermiş olduğu sorumluluk gelenekçi bir yapıdadır. Kişiler bu düşünceyle hayatlarını devam ettirmeli, mülkiyetin kendilerinde geçici olduğunu bilmeli ve yeni nesillere aktarılacağına bilincinde olarak bu sorumluluğu taşıyabilmelidirler. Çünkü sahiplenilen ve nesiller boyu aktarılan mülkiyet bu düşünce yapısında özgürlüğün güvende kalmasının anahtarıdır. Bu sebeple önemli ve kişinin hayatı ile sınırlanamayacak bir kapsamdadır. Liberaller için ise mülkiyetin özel olması süreklilik arz eden bir güvencenin doğmasına ve saklanabilmesine, burdan kazanımla anaparanın güçlendirilmesine olanak sağlar. Muhafazakar düşüncede aynı düşüncededir, ancak burda kişilerin bunu baskı aracı olarak kullanımını onaylamaz.<sup>23</sup>

#### 1.3. SİYASAL BİR İDEOLOJİ OLARAK LİBERALİZM.

Liberalizm kavramı siyaset teorisinde kullandığımız diğer birçok terime göre daha yenidir. İspanyolcadan türetilmiş bir kelime olmakla beraber aslen Latince'dir. İngiltere'de ise ulusal olmayan politikaları ifade etmek amacıyla kötuleyici ve suçlayıcı anlamında kullanılmıştır. İspanyollar "liberal" kelimesini İngiltere çıkışlı politikaları ifade etmek için kullanmaya başlamış, Locke'cu anayasal monarşi ve parlamenter yönetim ilkelerini savunan milletvekillerini "liberales" olarak isimlendirmişlerdir. Bir başka görüşe göre ise Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" kitabında "liberal ihracat ve ithalat sistemi" ifadesiyle liberal kavramını ilk kullanan yazar olmuştur. Zamanla kullanımı yaygınlaşan bu kavram 18. ve 19. yüzyılda gelişmesini tamamlayarak olgunlaşmıştır. 19. yüzyılın ortalarına ve sonlarına doğru ise liberalizm kavramı "laissez faire laissez passer" (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ifadesinin yerini almış, düşünce ve ifade özgürlüğünün, basın özgürlüğünün, üretim araçlarının özel mülkiyetin ve serbest ticareti savunanların ifade ettiği bir kavram haline gelmiştir.<sup>24</sup> Liberalizm, belli amaç ve idealleri olan bir siyasal düşünce geleneğini temsil etmektedir. Liberalizm, bir ideoloji olarak özellikle İngiltere ve ABD'de XVIII. Ve XIX .yüzyıl siyasal ve ekonomik düşünce tarihinde

<sup>23</sup> Akkaş, a.g.e., s. 241-254.

<sup>24</sup> Ayşegül Tayyar, Birol Çetin, "Liberal İktisadi Düşüncede Devlet", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2013, 107-120.

etkili olmuştur. Liberal düşünce eşitlik, rasyonellik, özgürlük ve mülkiyet kavramları üzerine kurulmuştur. Liberalizm aydınlanma çağının filozoflarının temel felsefesini oluşturmuştur. (1688-1789) İngiltere”den J.Locke, İskoçya”dan David Hume, ve Adam Smith, Almanya”dan Immanuel Kant ve Fransa”dan Montesquieu, Voltaire bu döneme damgasını vuran başlıca bilim adamlarıdır. Tarihi gelişim süreci içinde ülkelerin liberalizmleri arasında önemli farklılıklar vardır. Örneğin, İngiliz liberalizmi genel anlamda dış zorlamalar ve müdahalelerden uzak olma anlamına gelen negatif özgürlük anlayışına dayanarak sınırlı devlete doğru uzanırken Fransa’da ise pozitif özgürlük anlayışına dayanan liberalizmin daha ağır bastığı görülmektedir.<sup>25</sup>

Genel olarak liberalizme göre, tüm insanlar eşit yaratılmıştır. Özgürlük, yaşama hakkı ve mutluluğunu sürdürme hakkı gibi birtakım dokunulmaz haklarla donatılmışlardır. Liberalizmin birinci kuralı fırsat eşitliğidir. Liberalizmin ikinci kuralı ise bireyin doğal gereksinimlerini rasyonel yollarla isteme ve karşılama kapasitesine sahip olduğu ilkesidir. Liberalizme göre kişi çevresinde olup biten fiziksel ve toplumsal gerçekleri kavrayacak kapasiteye sahiptir. Bu nedenle kişi kendini geliştirme yetisine sahip ve kapasiteye sahip olan insana, kendi mutluluğunu arama hak ve özgürlüğünü tanımalıdır. Üçüncü ilke bireyin temel alınması ve özgürleştirilmesidir. En iyi toplum bireye daha fazla özgürlük tanıyan toplumdur. Liberalizmin dördüncü ilkesi özel mülkiyetin önemidir. Özel mülkiyet sayesinde birey özel amaçlarına ulaşır böylelikle bu durum bireyi çalışmaya teşvik eder ve çalışması sayesinde sadece kendi değil, aynı zamanda toplumun zenginleşmesini sağlar.<sup>26</sup>

### 1.3.1. Klasik Liberalizm

Klasik liberalizm, liberal geleneğin ilk dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Klasik liberal fikirler, feodalizmden kapitalizme geçiş döneminde gelişmeye başlamış ve 19. Yüzyıl’daki sanayileşme sürecinin başlarında maksimum düzeye ulaşmıştır. Bundan dolayı, klasik liberalizm zaman zaman “19. Yüzyıl liberalizmi” olarak da adlandırılır. Klasik liberalizmin beşiği, kapitalist ve sanayi devrimlerin en ileri düzeylere ulaştığı ülke olan Birleşik Krallık’tır. Klasik liberalizmin benimsediği fikirler, dünyanın diğer bölgelerine göre Anglo-Sakson ülkelerde özellikle de Birleşik Krallık ve ABD ’de daha derin kökleşmiştir. Neo-klasik liberalizm ya da neo-liberalizm başlangıçta Birleşik Krallık ve ABD’de oldukça fazla etkili olsa da, kısmen de küreselleşmenin körüklemesiyle, çok daha geniş bir etki alanına sahip olmuştur. Klasik liberal fikirler çeşitli şekiller almıştır ama bazı ortak özelliklere de sahiptirler. Klasik liberaller

<sup>25</sup> Yayla, a.g.e., s.33

<sup>26</sup> Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Kuramları-I*, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri, Eskişehir, 2012, s.25

insanoğlunu, kendi ayakları üzerinde durabilme kapasitesi çok yüksek ve rasyonel olarak bencil çıkarlarının peşinde koşan yaratıklar olarak görmüşlerdir. Bundan dolayı, geniş oranda kendi kendine yeten bireyler toplamından oluşan atomistik bir toplum anlayışı vardır. Bu da, toplumların özelliklerinin insan doğasının daha derinlerinde yatan özelliklere kadar geri götürülebileceği anlamı taşır. İkinci olarak, klasik liberaller negatif özgürlüğe inanırlar.<sup>27</sup>

Klasik liberalizmin siyasi ve ekonomik olmak üzere iki boyutu vardır. Klasik liberalizm, başlangıçta John Locke'nin eserleriyle (17. yüzyılda) siyasi liberalizm şeklinde ortaya çıkmış, Adam Smith ve ondan sonra gelen liberal düşünürlerin katkıları ile (19. yüzyılda) ekonomik liberalizm hüviyetini kazanmıştır.<sup>28</sup> Klasik liberalizmin siyasi boyutu; tabii hukuk ve insan hakları teorisiyle, sosyal sözleşme ve anayasacılık teorilerine dayanmakta; sınırlı devlet, kanun hâkimiyeti, güçler ayrılığı, dinsel hoşgörü gibi öğeleri savunmaktadır. Klasik liberalizmin siyasi cephesi, sivil ve siyasi özgürlükleri, bir başka ifadeyle bireyin devlet baskısı karşısında korunmasını ifade etmektedir.<sup>29</sup> Bu nedenle, devletin güç ve yetkilerinin kanunlarla sınırlandırılması gerektiği görüşünü savunulur. Klasik liberalizmin iktisadi boyutu ise; "Laissez Faire, Laissez Passer" düşüncesine dayanmaktadır. "Laissez Faire, Laissez Passer" ise; serbest piyasa ekonomisini, sözleşme özgürlüğünü, devletin ekonomiye müdahale etmemesini, üretimi sınırlayan her türlü engelin kaldırılmasını, mal ve hizmetlerin serbestçe el değiştirebilmesini ifade etmektedir. Kısacası, bireyin ekonomik özgürlüğü amaçlanmaktadır. Ekonomik özgürlükten kastedilen şey, serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunmak, bir başka ifadeyle ekonomik girişimcilik hakkına sahip olmaktır.

### 1.3.2. Sosyal Liberalizm

Klasik iktisadi düşünceye göre, piyasa ekonomisi tek başına en elverişli sosyal refahı sağlayabilmekte ve ekonomide oluşan dengesizlikler, devlet ekonomiye müdahale etmedikçe, piyasa mekanizması tarafından zamanla ve kendiliğinden giderilmektedir. Fakat 18. yüzyılın son çeyreğinde, Sanayi Devrimi olarak adlandırılan dönemde, makineleşmenin ortaya çıkmasına paralel olarak, üretim miktarının sürekli arttırılma çabaları sonucunda, hayat şartları ve çalışma koşulları zorlaşmıştır. Çocuk ve kadın işçilerin çalıştırılması, sağlık problemlerinin ön plana çıkması, çalışanların özellikle de işçilerin sosyo-ekonomik bakımdan korunmaları

---

<sup>27</sup> Heywood, a.g.e., s.60-61

<sup>28</sup> Mustafa Erdoğan, **Liberal Toplum, Liberal Siyaset**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998, s.4

<sup>29</sup> Meltem Canikoğlu, **Liberalizm**, BDS Yayınları, İstanbul, 1996, s.13

sorununu gündeme getirmiştir.<sup>30</sup> Sosyal yapıda ortaya çıkan önemli değişiklikler ve sorunlara ilaveten, 1870'lerde yaşanan ekonomik kriz ile birlikte, devletin ekonomideki rolünü mümkün olduğunca sınırlandırmayı amaçlayan "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" sloganı ve piyasa-devlet ilişkisi neo-klasik iktisatçılar tarafından sorgulanmaya başlamıştır. Neo-klasik iktisatçıları takiben bu kez John M. Keynes, 1929 Büyük Depresyonunun sonuçlarından hareketle, klasik liberalizme eleştiriler yöneltmiştir ve "modern", "eşitlikçi", "sosyal" ya da "refah" liberalizmi gibi farklı isimlerle dile getirilen liberalizm biçiminin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Sosyal liberalizmin de ekonomik ve siyasi olmak üzere iki boyutu vardır. Sosyal liberalizmin siyasi boyutu; sınırlı hükümet, demokratik katılım, çoğulculuk ve bireyin kendini geliştirmesi temelinde devlete pozitif görevler yüklemiştir.<sup>31</sup> Sosyal liberalizmin ekonomik boyutu ise; devletin piyasanın işleyişini düzenleme, denetleme, piyasaya müdahale etme, sosyal adaleti sağlama gibi konularda devletin aktif görevler üstlenmesini ifade etmektedir. Özetle sosyal liberaller; tam istihdamın sağlanması, sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim alanlarında devletin rol alması ve gelir eşitsizliği ile adaletsizliğin devlet müdahalesi ile giderilmesi taraftarıdır.

### 1.3.3. Neo-Liberalizm

Keynesyen iktisadın etkisiyle, devletin ekonomideki rolü ve ağırlığı artmış, kamu kesimi genişlemiş ve bir refah dönemi yaşanmıştır. Fakat 1970'lerde ortaya çıkan, ekonomideki işsizlik oranı artarken fiyatların hızla yükselmesi ile, Keynesyen modelin öngördüğü refah devleti anlayışının ve ekonomi politikalarının sorgulanmasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren, klasik liberalizmin 20. yüzyıl temsilcileri olarak ifade edilen ve liberalizmin yeniden özüne dönmesi gerektiğini savunan neo-liberal iktisadi düşüncenin görüşleri egemen olmaya başlamıştır. Neo-liberal iktisadi düşünce; bireycilik, tercih özgürlüğü, özel mülkiyet, piyasa ekonomisi, serbest ticaret ve sınırlı devlet anlayışına dayanmaktadır. Neo-liberaller; devletin sınırlandırılması, piyasa devlet ilişkileri, bireyin seçim özgürlüğü ve sosyal adalet gibi konularda, sosyal liberallerden farklı, onlara alternatif bir tavır sergilemek amacıyla liberalizmi yeniden ele aldıklarını iddia etmişlerdir. Neo-liberaller; ekonomik, sivil ve siyasi özgürlüklere, özel mülkiyete, piyasa ekonomisine büyük önem vermiş ve kolektivist sistemleri şiddetle eleştirmişlerdir. Neo-liberallere göre, kamu kesimi küçültülmeli, devletin ekonomideki etkinliği azaltılmalıdır.<sup>32</sup>

<sup>30</sup> Vural F. Savaş, **İktisatın Tarihi**, Liberal Düşünce Topluluğu Yayını, İstanbul, 1997, s.514

<sup>31</sup> Gül Songül Sallan, **Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa, Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kışkacında Refah Devleti**, Ebabil Yayıncılık, Ankara, 2006, s.23

<sup>32</sup> Sallan, a.g.e., s.35-36

### 1.3.4. Modern Liberalizm

Modern liberalizm, “20. Yüzyıl liberalizmi” olarak da adlandırılır. 19. Yüzyıl’da sanayi kapitalizminin doğuşuyla klasik liberalizmin gelişimi nasıl yakından ilgiliyse, aynı şekilde modern liberal fikirler de sanayileşmenin daha da gelişmesiyle bağlantılıdır. Sanayileşme bazı kesimler için bir servet artışı demektir. Ancak aynı süreç beraberinde sefalet, cehalet, hastalık ve gecekondular yaygınlaşmasını da getirmişti. Üstelik sosyal eşitsizliğin göz ardı edilme ihtimali daha da zorlaşmıştı. Çünkü, düşük ücretler, işsizlik, küçük düşürücü hayat ve çalışma koşullarından dolayı büyüyen sanayi işçisi sınıfı dezavantajlı konumdaydı. Tüm bunların sonucunda birçokları, denetimsiz bencil çıkar arayışının sosyal olarak âdil bir toplum üreteceği biçimindeki erken dönem liberal beklentiyi gözden geçirme durumunda kalmışlardır. İktisadî bireycilik fikrine yönelik saldırılar arttıkça liberaller devlete yönelik tutumlarının üzerine yeniden düşünmek durumunda kalmışlardır.<sup>33</sup>

Modern liberalizm, sosyal adaletin liberalizm içinde olması gerektiğini savunmuştur. Ekonomi alanında klasik liberalizmin savunduğu “laissez-faire” (Bırakınız yapsınlar) yanı sıra, sosyal güvenlik, sosyal sınıflar arasındaki ekonomik dengesizliklerin giderilmesi, fakir sosyal sınıfların zengin sosyal sınıfa karşı korunması, tüketici haklarının büyük üretici firmalara karşı korunması, yüksek gelirli sosyal sınıflara oranla dar gelirli olanların vergi yüklerinin azaltılması gibi konuları da ele almaktadır.<sup>34</sup>

## 1.4. LIBERALİZMİN ÖNEM VERDİĞİ KURUMLAR VE KAVRAMLAR.

### 1.4.1. Birey Ve Özgürlük Anlayışı

Liberalizmin tek vasıflı bir tanımlamasını yapmak gerekseydi “liberalizm bireyci bir toplum sistemidir” demek yeterli olurdu. Hangi durumda olursa olsun bireyin doğuştan bir takım haklara sahip, hiçbir koşulda sınırlanamaz, haklarına dokunulamaz ve ortadan kaldırılamazdır. Bireyin kendi iradesiyle, kendi geleceğine karar verebileceğine varsayan liberalizme göre, insan özgür bırakıldığında en iyi olana karar verebilmektedir.<sup>35</sup> Liberalizme göre birey temel varlıktır. Bireyin varlığı zümre, halk, topluluk gibi bütünlerin varlıklarından daha reeldir. Liberalizmde bireye toplumdaki ya da herhangi bir kolektif bütünden daha fazla bir ahlaki değer biçilir.

<sup>33</sup> Heywood, a.g.e., s.69-70

<sup>34</sup> Nasrettin Güneş, “Modern Liberalizmin Doğuşu ve Klasik Liberalizm”, *İlim Ve Medeniyet Dergisi*, 7 Nisan 2018

<sup>35</sup> Ari, a.g.e., s.28



Birey toplumdan önce var olmuştur ve dolayısıyla bireyin hakları da toplumdan önce vardır. Tabii haklar anlayışının da temeli budur.<sup>36</sup>

Liberalizmde, kişiler üç ana hakka sahiptir: Yaşam hakkı, özgürlük ve mülkiyet hakkı. “Bu haklar bireyin insan olmaktan, insan haklarına sahip olmaktan kaynaklanan temel hakları olup, hiçbir şekilde ihlal edilemez ve vazgeçilemezler. Bu temel vazgeçilmez haklarla dünyaya gelen birey aynı zamanda hukuksal düzenlemeler için de temel dayanak oluşturmaktadır. Siyasal kurumların ve hukuksal düzenlemelerin temel hedefi bireyin doğuştan getirdiği bu temel hakları korumaktır. Mülkiyet kavramı ‘malik olmak’ anlamına gelip, bireyi sahip olduğu maddi manevi tüm değerleri ifade etmektedir. Aynı zamanda başkalarının özgürlük alanına girmeksizin bireyin öngördüğü her tür düşünce inanç ve pratik onun tabii hukukunun bir gereğidir ve asla vazgeçilemez. En yüce ve nihai amaç bireyin kendisidir. Bireyin varlık sebebi başka varlıklar değildir, bizatihi kendisidir. Bu anlayışın ontolojik açılımı, bireyin kendisi için bir varlık oluşudur. Nihai otorite ve referans bireydir.” Kant’a göre: “İnsan ve genel olarak akıl sahibi varlık, şu veya bu isteme için rast gele kullanılacak sırf bir araç olarak değil, kendisi bir amaç olarak vardır ve gerek kendine gerekse başka akıl sahibi varlıklara yönelen bütün eylemlerinde hep aynı zamanda amaç olarak görülmelidir. Eğilimlerin yöneldiği bütün nesnelere ancak koşullu bir değeri vardır; çünkü, eğilimler ve bunlara dayanan gereksinimler olmasaydı, nesnelere değersiz olurdu... Demek ki eylemlerimizle sahip olunacak her nesnenin değeri her zaman koşulludur. Var oluşları bizim istememizle değil de, doğaya dayanan varlıkların, akıl sahibi olmayan varlıklar olunca, yine de araç olarak ancak görece bir değeri vardır, bu nedenle onlara şeyler denir; oysa akıl sahibi varlıklara kişiler denir, çünkü onların doğal yapısı bile, onların kendilerini amaçlar olarak, yani sırf araçlar olarak kullanılmayacak şeyler olarak gösterir, böylece de her türlü tercihi sınırlar (ve bir saygı konusudur)... İşte en yüksek bir pratik ilkenin ve insanın istemesi bakımından kesin bir buyruğun olması gerekiyorsa, bu ilkenin temeli şudur: akıl sahibi doğa kendisi amaç olarak vardır. İnsan kendi öz var oluşunu zorunlu olarak böyle tasarım; bu bakımdan da bu ilke, insan eylemlerinin öznel ilkesidir öyleyse pratik buyruk şu olacak: “her defasında insanlığa, kendi işinde olduğu kadar başka herkesin işinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulunun.”<sup>37</sup>

<sup>36</sup> Nuri Tortop, **Yönetim Bilimi**, Nobel Yayınları, Ankara, 2007, s.155

<sup>37</sup> Yıldız Karagöz, “Liberal Öğretimde Adalet, Hak Ve Özgürlük”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2002, Cilt:26, 267-295.

#### 1.4.2. Devlet Anlayışı

Liberal devlet anlayışında, devlet ve bireyler arasında benzerlikler bulunmaktadır. Liberal bir devlet teorisinde her birey eşit yaratılmış, tanrı tarafından verilmiş yaşama, özgürlük gibi doğuştan dokunulmaz haklara sahiptirler. Birey bu haklarını güvence altına almak için devleti oluşturmuştur ve devlet ise gücünü yönettiği bireylerden almaktadır. Devletlerde eşittir, var olma, bağımsızlık, ve ulusal çıkarlarını korumak gibi haklara sahiptir. Başka bir anlatımla liberal devletler de tıpkı bireyler gibi uluslararası sistemde statüleri, sorumlulukları ve hakları bakımından eşittir.<sup>38</sup>

Liberal gelenek içerisinde öncelikle Locke tarafından kuvvetler ayrılığı (yasama yargı ve yürütme) olarak ortaya konulan ve hemen hemen bütün liberaller tarafından kabul gören hukukun hakimiyeti ve devletin sınırlandırılması anlayışı liberal anayasal devlette vuku bulmuştur. Liberal Anayasacılık düşüncesinin temelini ise devlet iktidarının kullanımının belli hukuk kurallarına bağlanması, devletin temel işlevlerinin farklı organlar arasında paylaşılması ve bütün bu hususların bağımsız mahkemelerin kurulması ile güvence altına alınması oluşturmaktadır. Böylece siyasi otorite “hukukun üstünlüğü” ilkesi gereği önceden belirlenmiş temel haklarla sınırlandırılmıştır. Kanun hakimiyeti ise bireye veya herhangi bir gruba yönelik olmamalı, herkese eşit olarak uygulanmalı, ve bütün kanunlar, hükümet dahil herkesi bağlamalıdır. Bu bağlamda liberaller önce anayasal daha sonra ise temsili demokrasiyi savunmuşlardır. Bir yandan devlet, koruyucu bir otorite olarak temin edilirken diğer yandan da güçler paylaştırılmış, faaliyetleri belirli kurallar ile çerçevelenmiştir. Bu şekilde bir taraftan kişilerin diğerlerine yönelik hak ihlallerine karşı caydırıcı, cezalandırıcı bir güç olarak devlet ortaya çıkarılırken diğer bir taraftan da devletin bireylere karşı olağan baskısı önlenmek istenmiştir. Bu durumu liberal geleneğe önemli bir yere sahip olan Benjamin Constant “kişilere yasaklanmayan her şey müsaade edilmiş demektir, iktidarlar için ise, izin verilmemiş her şey yasaklanmıştır.” şeklinde ifade etmiştir.<sup>39</sup>

#### 1.4.3. Ekonomide Liberalizm

Ekonomik liberalizm, liberalizmin temellerini atan ilk düşünürlerin, bireylerin mülkiyet hakkı ve devletten bağımsız ekonomik özgürlük kavramlarına dikkat çekmesi üzerine oluşmuş siyasi ideolojidir. Ekonomik liberalizm, ekonomiyi bireysel

<sup>38</sup> Arı, a.g.e., s.26

<sup>39</sup>Sinan Avan, Liberalizmin Türkiye'deki Temel Hak Ve Özgürlüklere Yaklaşımı: Liberal Dergisi Örneği, Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2013, s. 19 (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**)

hatlar üzerinde düzenleme ideolojik inancındadır. Yani mümkün olan en fazla sayıda ekonomik karar, toplu kurumlar ya da kuruluşlar tarafından değil, bireyler ya da haneler tarafından yapılmaktadır. Hareket özgürlüğü gibi çeşitli ekonomik politikalar içerir, ancak her zaman üretim araçları içindeki piyasa ekonomisi ve özel mülk için güçlü bir destek üzerine dayanmaktadır. Bununla birlikte, ekonomik liberalizm, bazı kişilerin karar gücünü sınırlandırdığı düşünülmekte olduğundan, özel tekelin kaldırılması için devlet müdahalesini kabul edebilir. Ekonomik liberalizm, piyasalarda hükümet tarafından engellenmemeyi tercih ederken, devletin kamu mallarını sağlamada meşru bir rol oynamaktadır.<sup>40</sup>

Ekonomik özgürlükle genel olarak özgürlük arasında iç içe geçen ayrılması mümkün olmayan bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik özgürlük demek piyasa ekonomisi demektir. Piyasa ekonomisinin olmadığı yerde özgürlük de yok demektir. Piyasa ekonomisi kaldırıldığında bütün siyasi özgürlükler ve haklar ortadan kalkar. Özgürlüğü yaratan kanunlar, anayasalar değil piyasa ekonomisidir. Piyasa ekonomisinin özgürlüğü sağladığı unsur rekabettir. Rekabet sisteminde işçi istediği işte çalışabilir, tüketici istediği yerden alışveriş yapabilir. Hiç kimse bir başkasından medet umma, korkma durumuna düşmez. Piyasa mekanizması her insana sonsuz imkanlar sunarak bireyleri özgür kılar. Ekonomik hayatı devlet kontrol etseydi insanların her alanını kontrol imkanı bulurdu. Bu yüzden siyasal özgürlük ile ekonomik özgürlük iç içedir, birbirinden asla ayrı düşünülemez. Ekonomik özgürlüğün olmadığı yerde siyasal özgürlük olmaz.<sup>41</sup>

Kendiliğinden doğan düzenin bir örneği olan piyasa sisteminin işleyişinden rekabetin çok fonksiyonel bir görevi vardır. Rekabet olmadan piyasa sistemi ölür. Bu nedenle, piyasa ekonomisine serbest rekabet sistemi de denir. Rekabet aslında sosyal bir olaydır. Herkesin en iyi biçimde başardığı işi yapmasını, ve her üretim faktörünün en çok gerekli olduğu yerlerde kullanılmasını, yani en etkin kaynak tahsisini sağlayarak ilerleme yolunu açar. Herhangi bir işletme veya kişinin belirli bir alanda bütün gücü ele geçirmesini ve insanların özgürlüğünü kısıtlamayı önlemektedir.

---

<sup>40</sup> Hülya Özdemir, "Ekonomik Liberalizm", *Toplum ve Yaşam Dergisi*, 201, No: 1, s. 41-44.

<sup>41</sup> Halis Çetin, "Liberalizmin Temel İlkeleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, 219-237.

#### 1.4.4. Hoşgörü ve Farklılık

Liberal sosyal etiğin ayırt edici özelliği, ahlâkî, kültürel ve siyasî farklılığı kabul etme, bazı durumlarda da göklere çıkarma arzusudur. Aslında çoğulculuk veya farklılığın köklerinin bireycilik ilkesiyle beraber insanoğlunun ayrı ve özgün yaratık olduğu varsayımında yer aldığı söylenebilir. Ancak liberal farklılık tercihi, çoğunlukla hoşgörü ile ilişkilendirilir. Hoşgörü, mûsamaha, insanların bizim onaylamadığımız bir şekilde düşünme, konuşma ve eylemlerde bulunmalarına göz yumma istekliliği demektir. Bu, Fransız yazar Voltaire'in (1694-1778), "Söylediğin şeyden öğreniyorum ama senin bunu söyleme hakkını ölümüne savunacağım" ifadesinde yer almıştır. Hoşgörü, hem etik bir ideal hem de sosyal bir ilkedir. Hoşgörü, bir yandan kişisel özerklik amacını temsil ederken, diğer yandan da insanların birbirlerine nasıl davranmaları gerektiğiyle ilgili kurallar koyar.<sup>42</sup>

Locke'un hoşgörüye yaklaşımını ise şu şekilde özetleyebiliriz: Din ve mezhep farklılıklarının ve özellikle de bu farklılıkların siyasi iktidarın kudret eliyle giderilmeye çalışılmasının toplumsal barışı ve özgürlüğü tehdit ettiğini gören Locke bu probleme cevap ararken böylelikle liberalizmin temellerinden birini de atmış oluyordu. Bu, kısaca, dini ve felsefi kanaatlerle ilgili çatışmaların karşılıklı hoşgörü ve siyasi özgürlükle çözülebileceği liberal bir dünya tasavvuru olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda Hoşgörü Üstüne Bir Mektup'un amacı, "insanların ruhları" ile "toplumun gözetilmesi" arasındaki çatışmayı çözmektir. Yani toplumda din birliği barışın bir ön şartı değildir; barışı sağlamak için farklılıklara hoşgörü gösterilmesidir.<sup>43</sup>

Liberalizm her şeye hoşgörü gösterebilir mi? Bu sorunun cevabı liberalizmin hoşgürsüzlüğe hoşgörü gösteremeyeceği olacaktır. Mises, hoşgörü adlı makalesinde şöyle demektedir. liberalizm her türlü hoşgürsüzlüğe hoşgürsüz olmalıdır. Eğer bir kimse insanların barış içinde beraber yaşamasının sosyal evrimin amacı olduğunu düşünürse, papazların ve fanatiklerin bu barışı bozmasına izin vermez. Liberalizm bütün metafizik ve dini inançlara hoşgörü gösterir. Bunu, bu 'yüce' şeylere olan kayıtsızlığından değil, toplum içindeki barışın, güvenliğinin herkes ve her şeyden önce geldiği inancından yapar. Ve bütün düşünce, din ve mezheplere aynı hoşgörü gerektiği için, biri ötekilere karşı hoşgürsüzlüğe cüret ederse, ona kendi sınırlarını hatırlatmak zorundadır." Liberalizmin diğer hoşgürülerden farkını da yine gayet güzel göstermiştir. Mises, liberalizmin

<sup>42</sup> Heywood, a.g.e., s.50-51

<sup>43</sup> Mustafa Erdoğan, "**Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri**," <http://www.liberal.org.tr/uploads/yuklemeler/Liberalizme-Yeniden-Bak%C4%B1s-Tarihi-ve-Felsefi-Temelleri-Mustafa-Erdogan.pdf> (Erişim Tarihi: 17.06.2018)

hoşgörüsünü şu şekilde ayırır: “Şüphesiz, üstün olduklarında, karşı görüşe zulme doymayan din ve mezhepler, azınlık olduklarında en azından kendileri için hoşgörü talep ederler. Fakat bu hoşgörü talebinin, liberal hoşgörü talebiyle ortak hiçbir noktası yoktur. Liberalizm hoşgörüü fırsatçılıktan değil, bir prensip meselesi olarak talep eder”.<sup>44</sup>



---

<sup>44</sup> Bekir Mert Pehlivanlı, **Hoşgörü ve liberalizm ilişkisine genel bir bakış**, <http://liberal.org.tr> (Erişim Tarihi: 17.06.2018)

## İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE DEMOKRAT PARTİ

### 2.1. TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ

Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçişi hem iç hem de dış gelişmeler sonucunda oluşmuştur. Atatürk 10 Kasım 1938'de vefat edince yerine onun en yakın çalışma arkadaşı İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiş ve Atatürk'ün siyaset dışı bırakılmış olan yakın arkadaşlarını önemli siyasi ve yönetsel görevlere getirmiştir. Fakat Atatürk gibi büyük liderlik özelliği olmadığından, ülkeyi Atatürk zamanında ki gibi yönetebilmek için, toplumsal, siyasi ve hukuksal denetimleri sıkılaştırmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin yalnızlığının korunması, baskı yönetiminin gerekçesi olarak kullanılmıştır.<sup>45</sup>

Savaş yılları boyunca savaş dışı kalma amacına yönelik dış politikayı tek elden yürüten İsmet İnönü tüm yetkileri elinde toplamış ve rejimin otoriter niteliği daha da artmış, parlamento dışı politik yaşamı baskı altına almış ve parlamento içinde de her hangi bir çoğulculuk belirtisi görmek mümkün olmamıştır. Savaş döneminin enteresan bir özelliği de iç politikanın, dış politikanın yönüne göre belirlenmesidir. Mesela Almanya'nın üstün olduğu dönemlerde (1941-1943) ülke içinde ırkçı Turancı akımının gelişmesine izin verilmiş fakat 1944 yılında müttefiklere yaklaşma çabası içinde iken bu adım bastırılmıştır.<sup>46</sup> Bu gelişmeler hiç kuşkusuz iki seçenektan biriyle son bulacaktı; Birinci seçenek, tek partili düzenin gittikçe artan bir hızla tam bir baskıya dönüşmesi, ikinci seçenek ise, düzenin demokratikleşmesi olarak görülmekteydi. Cumhuriyet yönetimi, Batı tipi bir toplum yapısı yaratmayı öngördüğünden düzenin demokratikleşmesi yeğ tutulmuş ve bu zorunluluk ek üç öge tarafından desteklenmekteydi. Birinci öge, Batı dünyasının etkisiydi. Batı dünyası Türkiye'yi aralarına kabul etmek için demokratikleştirmeye zorluyordu, aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı sonrasında baskı rejimlerinin (nazizm ve faşizm) yenilmiş ve yıkılmış olması da aynı yönde önemli bir etki yaratmıştı. İkinci öge halkın tek parti sistemine karşı tepkili olmasaydı. Üçüncü öge ise gerek o zamana kadar izlenmiş olan devletçi uygulamaların, gerekse savaş ekonomisinin sonucu olarak, bir kapitalist sınıfının belirginleşmesiydi. Sözü geçen bu üç öge Demokrat Parti'yi oluşturmuştur.<sup>47</sup>

<sup>45</sup> Emre Kongar, *21. Yüzyıl'da Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013, s.144

<sup>46</sup> Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, *Türk Siyasal Hayatı*, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2014 s. 279

<sup>47</sup> Kongar, a.g.e., s.145

## 2.2. DP'NİN KURULUŞU VE MUHALEFET DÖNEMİ

CHP'nin 1938 yılı sonunda toplanan Büyük Kurultay'ında İsmet İnönü'ye verilen "Milli Şef" ve "Değişmez Genel Başkan" ünvanları, aradan sekiz yıl geçip koşullar değiştikten sonra 10 Mayıs 1946 yılında toplanan CHP İkinci Olağanüstü Kurultay'ında kaldırıldı. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nde "Milli Şef" dönemi biçimsel olarak 1946 yılında sona ermiştir. Fakat tarihte genel bir süreklilik olduğunu düşünürsek ve bir dönemin, alınan resmi, biçimsel bir kararla hemen sona ermeyeceğini göz önüne alırsak Türkiye'de "Milli Şefiğin tedricen yani azar azar ortadan kalktığını vurgulamak yerinde olacaktır.<sup>48</sup> Savaş döneminde dış politika gereklerinin iç politikaya yansımaları bundan sonraki dönemlerde de görülmüştür. Tek parti döneminde ilk liberalleşme işaretleri 1944 yılında görülmeye başlamıştır. Bu dönemde basın üzerinde ki baskının hafiflemesi ile birlikte Vatan ve Tan gibi gazetelerde savaştan sonra ABD'nin kurulacak hükümet biçimlerine karışacağı öne sürülerek liberalleşme istekleri yer almıştır. Hatta devlet radyosunda yapılan bir konuşmada Amerikalı devlet ve politika adamlarının görüşleri şöyle aktarılmaktadır.<sup>49</sup> "Kurtarılan Avrupa memleketleri, kendilerine uygun gelen Demokratik müesseseleri seçeceklerdir. Esasta fakat, Demokratik hatta sadık kalacaklardır Şayet herhangi bir memlekette bir şahsın yahut zümrenin diktatörce temayüller gösterdiği tespit edilecek olursa, üç büyük Devlet ile diğer devletler, buna mani olacaklardır."<sup>50</sup>

Bu dönemlerde TBMM'de baskının gevşediği görülmektedir. Örneğin CHP grubunda tartışmalar basına yansıtılmaz ve TBMM'de de kararlar oybirliği ile alınırken Mart ayında CHP Grubunda hükümete yönelik eleştiriler basına yansımış ve aynı şekilde Mayıs ayında yapılan bütçe görüşmeleri de gazetelerde geniş biçimde yer verilmiştir. Fakat 1944 sonbaharında Kızıl Ordunun Balkan ülkelerinde ilerlediği dönemde üç muhalif gazete olan Tasvir-i Efkâr, Vatan ve Tan gazetesi kapatılmıştır.<sup>51</sup>

Liberalleşme girişimlerinin hız kazanması, San Francisco Konferansından önce olmuştur. Batı'nın desteğini almak için çok partili bir sistemin gerekli olduğunu düşünen İsmet İnönü, aynı zamanda geçişin biçiminin de nasıl olacağını belirlemeye çalışmıştır.

<sup>48</sup> Sina Akşin vd., *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul. 2011, s.174

<sup>49</sup> *Kalaycıoğlu, a.g.e., s.279*

<sup>50</sup> Burhan Belge'nin Sesiyle İkinci Dünya Savaşı (Radyo Konferansları), Başnur Matbaası, Ankara, 1970, s.424

<sup>51</sup> *Kalaycıoğlu, a.g.e., s.280*

İnönü ve çevresinin; öngördüğü geçiş biçiminde TBMM içinde bulunan kadrodan çıkacak kişiler ikinci bir parti kuracak ve böylece muhalif parti Cumhuriyetin temel ilkelerine (halkçılık, laiklik, milliyetçilik, vb.) sadık kalacak hem de geçmişteki tek-parti rejiminin meşruluğu sorgulanmayacaktı. Politik faaliyetler TBMM'de iktidar değişimine tutulurken, toplumda ise kargaşalığa yol açılmayacaktı. Yani başka bir deyişle geçmişte olduğu gibi toplumun dışlanmışlığı sürecekti. Toplumun katılması yine arzulanmıyordu ya da bunu denetimli ve adım adım olması öngörülüyordu. Böylelikle oyunun kuralları değişmeksizin çok partili sistemin sadece görünürde var olduğu ve iktidar değişimine yasal olarak olanak vermeyen rejim isteğinin kanıtları olarak görülüyor bir nevi ruhsatlı bir parti olması hedefleniyordu.

1941-1943 Alman üstünlüğünün sürdüğü savaş yıllarında, Almanya ile yakın ilişkiler kuran Türkiye savaşın sonlarına doğru müttefiklerle yakınlaşmaya başladıysa da ilişkilerin düzelmesi kolay olmamış ve 19 Mart'ta verilen 1925 tarihli dostluk anlaşmasının yenilenmeyeceğini bildiren Sovyet notası ile Türkiye yalnız kalma kaygısı duymaya başlamış, bu nedenle Türkiye Batılı ülkelerin desteğini almak için girişimlerde bulunma gereği duymuştur.

Uluslararası ortamda demokrasi ve ideolojilerin hakim olduğu 1945 yılında dünyada yaşanan gelişmelerin iç politikayı etkilemesi düşünülemezdi. Bu ortamda yeni uluslararası örgütü kuracak olan San Francisco Konferansına (25 Nisan -25 Haziran 1945) son dakikada Almanya Japonya'ya savaş ilan ederek davet edilen Türkiye'de çok partiye geçiş doğrultusunda karar verildiği anlaşılmaktadır.<sup>52</sup> Liberalizmin ilk belirtisi, 1944 yılının sonbaharında kapatılmış olan üç muhalif gazetenin Vatan, Tan, Efkar 22 Mart'ta yeniden yayınlanması olmuştur. İnönü'nün 19 Mayıs konuşmasında da demokrasiye geçiş vaatleri yer almakta ve bu süreç içinde ülkede sarsıntılara izin vermeden BMM'nin temel kurum olacağı belirtilmektedir. "Memleketimizin politik idaresi Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ve şartlarıyla, gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları ortadan kalktıkça, memleketin politika ve fikir hayatında, demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. Büyük Meclis memleketin, sarsıntılara uğramadan daha ziyade ilerlemesini temin edecektir. BMM'nin kudretli olan millet idaresi demokrasi yolunda devam edecektir."<sup>53</sup>

<sup>52</sup> Kalaycıoğlu, a.g.e., s.281-282

<sup>53</sup> Ayın Tarihi, No.144, Kasım 1945, s.16-25



### 2.2.1. Dörtlü Takrir

14 Mayıs 1945 yılında Büyük Millet Meclisi'nde toprak reformu yasası görüşülürken Demokrat Parti'nin gelecekteki önderleri etkili bir karşıt görüş savunmasında bulundular. Bu kişiler aynı ay içinde tartışılan bütçe sırasında da sert eleştiriler yapmışlardır. 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'ndan dört gün önce ( 7 Haziran 1945 ) dört milletvekili CHP içinde demokratikleşme ve liberalleşme hareketi başlamasını istemiştir.

Tarihe dörtlü takrir olarak geçen ünlü önergeyi imzalayanlar, Türk siyasi yaşamında bilinen kişilerdi. Celal Bayar (1883-1986); Atatürk zamanında, İsmet Paşa'dan sonra başbakanlık yapmıştı. Ekonomik olarak daha liberal eğilimlerin destekçisi olarak biliniyordu. Siyasete "İttihat ve Terakki Partisi" ile girmişti. Adnan Menderes (1899-1961), uzun süredir siyasi bakımından etkin olan büyük bir toprak ağasıydı. 1930 yılında Aydın'da Serbest Fırka'nın yerel örgütünü kurmuştu. Serbest Fırka kapatıldıktan sonra, 1931 yılında, Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili olarak meclise girmişti. Toprak reformu tasarısını hazırlayan ercümenin üyesi ve sunucusu olarak, tasarının hazırlanması ve sunumunda çok etkili bir rol oynamıştı. Fuat Köprülü (1860-1966) tanınmış bir tarih profesörüydü. Dördüncü olan Refik Koraltan da (1889-1974), uzun süredir Halk Partisi içinde siyaset yapan yönetici ve avukattır.<sup>54</sup>

Daha ilk kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk Milletinin ancak bu prensiplerin tamamıyla tatbiki sayesinde refah ve saadete kavuşacağı kanaatine bağlanmış olan vatandaşların bütün memlekette ve bilhassa partimiz mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir. İşte bu kanaatledir ki, milletçe özlenen bu havanın gerçekleşmesi için lüzumlu gördüğümüz tedbirleri Partimizin Meclis Grubuna arz ve teklif etmeyi borç bildik. Atatürk'ün ölmez adına bağlı olan mukaddes Kurtuluş Savaşımızdan doğan Türkiye Cumhuriyeti ilk Teşkilatı Esasiye Kanunu ile dünyanın belki en demokratik anayasasını meydana getirmiş ve bu sayede gerek ferdi hürriyetleri gerek milli murakabeyi en geniş surette sağlamak imkanlarını vermişti.

Memleketi ortaçağdan kalma bir takım zararlı müesseselerden koruyabilmek ve irticayı kırmak maksadıyla 1925'den sonraki yıllarda siyasi hürriyetlerin bazı

<sup>54</sup> Kongar, a.g.e., s. 145

takyitlere uğratıldığını biliyoruz. Lakin Türkiye Cumhuriyet Devleti, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhuna daima sadık kalmış ve Cumhuriyetin kurucusu Büyük Atatürk, bunu tamamiyle demokratik bir şekilde ulaştırmak idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştı. Burada izahına sebep görmediğimiz türlü sebeplerden dolayı muvaffakiyetsizlikle neticelenen Serbest Fıkra tecrübesi bu maksatla yapılmış bir hareketti. Bu talihsiz tecrübenin uyandırdığı tepkiler neticesinde siyasi hürriyetlerin yeni bir takım tehditlere uğratıldığı inkar edilemez. Bununla beraber Cumhuriyet idaresinin her şeye rağmen demokratik tekâmül yolunda ilerlemek istediğini gösteren teşebbüsler de vardı. Büyük Millet Meclisi seçimlerinde müstakil mebuslara gittikçe artacak bir nisbette yer ayrılması tecrübesini buna bir delil olarak zikredebiliriz.

II. Dünya Savaşı'nın belirlenmeye başlaması ve harp tehlikesinin memleketimizi daimi bir tehdit altında buldurması pek tabii olarak siyasi hürriyetleri bir kat daha tehdiye sebep olmuş ve bu suretle Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhundan biraz daha uzaklaşmıştı. Gerçi Cumhuriyet Halk Partisi içinde ayrıca bir müstakil gurup teşkili milla murakabe işinin daha esaslı bir şekilde sağlanması ve tek parti usulünden doğan zararların karşılanması yolunda bir tecrübe olmakla beraber kuruluşundaki gayri tabilik dolayısıyla bundan da müsbet bir netice alınmadığını görüyoruz.

Bütün dünyada hürriyet ve demokrasi cereyanlarının tam bir zafer kazandığı demokratik hürriyetlere riayet prensibinin milletlerarası teminata bağlanmak üzere bulunduğu şu günlerde memleketimizde de cumhurbaşkanından en küçüğüne kadar bütün milletin en demokratik ülküleri taşıdığından şüphe edilemez.

Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye'de, hatta okuyup yazma bilmeyen vatandaşların bile siyasi hürriyetlerini şuurlu kullanacak bir seviyede buldukları inkar edilemez bir hakikattir. Okuyup yazma bilmeyen köylüler arasında bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamlarını yetiştirmiş olan milletimizin, bilhassa Cumhuriyet idaresinin kuruluşundan beri yapılan büyük hamleler neticesinde, bundan 20 yıl evveline nisbette çok yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğu övünülecek bir gerçektir.

İşte bir taraftan iç hayatımızdaki bu mes'ut tekamülün yarattığı siyasi olgunluk, diğer taraftan bugünkü medeniyet dünyasının umumi şartları daha ilk teşkilatı Esasiye Kanunu'muzda hakim olan demokratik ruhu bugünkü siyasi hayat ve

teşkilatımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği kanaatine bizi sevk etmiş bulunuyor. Bunun biran evvel gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle hulasa ediyoruz. Murakabesini Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamiyle uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin alınması.

1. Milli Hakimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan meclis murakabesini Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamiyle uygun olarak tecellisinin sağlayacak tedbirlerin alınması.
2. Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilatı Esasiye Kanunu'muzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkanlarının sağlanması.
3. Bütün parti çalışmalarının yukarıki esaslara tamamiyle uygun şekilde yeni baştan tanzimi.

Muhterem milletvekili arkadaşlarımızın yüksek tasviplerine sunduğumuz bu teklifimizle, daha ilk kuruluşundan beri Milli Hakimiyet gayesine erişmeyi, onu gerçekleştirmeyi hedef tutan Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve bütün Türk Milletinin yüksek arzularına tercüman olduğumuza, Atatürk'ün idealine sadık kaldığımızı tamamiyle inanmış bulunuyoruz.

Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1945 tarihli nutuklarında "siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği" hakkındaki ifadeleri, bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir. Milletimizin bütün kuvvet ve iradesini temsil eden Büyük Millet Meclisi Parti Grubu arkadaşlarımızın, Türkiye Cumhuriyetine ve Türk Milletine dünya demokrasileri arasında şerefli bir mevki sağlayacak olan bu teklifi kendi öz düşüncelerinin bir ifadesi gibi telakki edeceklerinden asla şüphe etmediğimizi bir defa daha tekrar eder ve bu takririmizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla rica ederiz.

İzmir	Kars	İçel	Aydın
Celal Bayar	Fuad Köprülü	Refik Koraltan	Adnan Menderes

Görüldüğü gibi önergede demokrasi ve liberalizm dersleri veriliyordu. Öncelikle kanunlardaki ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin tasfiye

edilmesi istenmekteydi. Sonra, meclisin hükümeti gerçek manada denetlemesine imkan verilmesinin önemine değinilmekteydi. Ayrıca seçimlerin serbestçe yapılması öngörülmekteydi. Dolayısıyla CHP'nin bütün parti çalışmalarının demokrasi ilkelerine uygun yapılması istenmişti.<sup>55</sup>

Önerge sahiplerinin, bu dönemde ayrı parti kurmaktan daha çok parti ve meclis içinde ki yaygın hoşnutsuzluğu kanalize ederek muhalif topluluğunun gelişmesini sağlamak amacıyla hareket ettikleri söylenebilir. Nitekim bu kişilerin parti içinde bir iktidar mücadelesine girişecekleri kaygısıyla önerge reddedilmiş ve İnönü, “bunu parti içinde yapmasınlar...ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler” demiştir.<sup>56</sup> “Dörtlü Takrir”in CHP içinde reddedilmesi ile parti içi muhalefet sona ermemişti. Tam tersine 15 Ağustos 1945’de Menderes, TBMM’de Birleşmiş Milletler Anayasası’nın siyasal özgürlüklerle kişi hak ve özgürlüklerini teminat altına aldığını belirterek, bu belgeyi imzalamış ülkelerin iç yönetimlerinde de ulusal egemenliğini kurmak zorunda olduklarını belirtmekle birlikte Anayasa’nın ruhen demokratik olduğunu, ulusal egemenlik temeline dayandığını, Birleşmiş Milletler Anlaşması ile de tam bir uyum içinde olduğunu, fiili durum ile yazılı Anayasa arasında ki bazı tutarsızlıklarında ortadan kaldırılmasını da talep etmiştir. Diğer yandan parti içi muhalefet, önergenin reddinden sonra görüşlerini Tan ve Vatan gazetelerinde ortaya koyarak, CHP yönetimini eleştirmeye başlamıştır. Köprülü, Menderes ve Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, ulusun yönetim üzerinde denetim sağlamasını, insan temel hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınmasını ve anti-demokratik yasaların kaldırılmasını basında da talep etmeye başladıktan sonra parti içinde ki muhalefet CHP yönetimi tarafından sert biçimde eleştirildi ve 21 Eylül’de Menderes ve Köprülü partiden çıkarılmış bunun üzerine Bayar 28 Eylül’de milletvekilliğinden istifa etmiştir. 27 Kasım’da ise Refik Koraltan CHP’den ihraç edildi. Böylelikle Dörtlü Takririn Meclis Grubuna önerilmesinden üç ay sonra, önerge sahiplerinin hiç biri CHP’de değildi.<sup>57</sup>

Bu sıralarda Türkiye’de, SSCB’ye ve aynı zamanda sola karşı büyük bir tepki vardı. Savaş sonrasında SSCB’nin Türkiye’den toprak talebinde bulunması, içte SSCB’ye karşı muhalefetin gelişmesine sebep olmuştu. Gazetelerde SSCB ve komünizm aleyhtarı yazılara yer veriliyordu. Fakat bazı yayın organları, SSCB ve komünizm hakkında görüş bildirmekten kaçınıyordu. Bu yayın organlarının başında Zekeriya Sertel’in çıkardığı Tan Gazetesi geliyordu. Tan gazetesi Görüşler isimli bir

<sup>55</sup> Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, S.48-49

<sup>56</sup> Metin Toker, **Tek- Partiden Çok-Partiye**, Milliyet Yayınları, 1970, s.91

<sup>57</sup> Koçak, a.g.e., s,180

dergi de çıkarıyordu. Görüşler Dergisinin Aralık 1945 sayısında, CHP ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye ağır eleştirilerde bulundu. Dergi uluslararası ilişkilerde Sovyetler Birliği ile yakınlaşmanın sağlayacağı yeni bir tutumu savunuyordu.

Tan gazetesi ve Görüşler dergisine tepki 4 Aralık 1945 günü patlamıştır. Komünizm ve muhalefet aleyhtarı pankartlar taşıyan kalabalık Tan gazetesi ve Görüşler dergisi ile sosyalist eğilimli La Turquie ve Yeni Dünya'nın makineleri parçalamış, sol yayınlar satan bazı kitabeveleri harap edilmiştir. Asıl büyük iddia bu komünist dergisinin yazar kadrosunda Adnan Menderes, Fuad Köprülü, ve Tevfik Rüşdü Arasın'da bulunduğuyd.

Tan olayı, Celal Bayar'ın 3 Aralık 1945'de yani CHP'den istifa etmesinden bir gün sonra gerçekleşmişti. Tan olayı akşamı da, Cumhurbaşkanı İnönü Bayar ile görüştü çünkü İnönü DP'nin Cumhuriyetin en temel kurumları ile mücadele etmeyeceğinden emin olmak istedi. Böylece Demokratların laiklikten ödün verip vermeyeceğini, Köy Enstitülerine karşı olup olmayacaklarını, Atatürk'e karşı düşmanca bir tavır sergilemeyeceklerini, yeni kurulan partilerin dış ülkelerle bağlantı kurup/kurmayacaklarını ya da hükümeti zayıflatıp zayıflatmayacaklarını ve Meclisin saygınlığını zedeleyip zedelemeyeceklerini bilmek istemiştir. Bütün bu sorulara olumlu yanıt gelince yeni kurulacak siyasal parti konusunda görüş birliğine varılmıştır. Görüldüğü gibi, İnönü geçişin aşamalı ve kademeli olmasını tercih etmiş, süreç içinde liberalize edilen rejimin denetim altında kalmasına özel bir önem vermişti. İnönü'nün 1945 yılında Türkiye'de çok partili hayata geçiş kararını, sürecini, biçimini ve bu geçişte rol alacak siyasal kadroları seçtiğini ya da en azından onayından geçirdiğini belirtmek gerekmektedir.<sup>58</sup>

### **2.2.2. D.P'nin Kuruluşu, Çok Partili Hayata Geçiş ve İlk Seçimler**

Sonunda 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kuruldu. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulan partinin Genel Başkanlığı'na Celal Bayar getirildi.

Demokrat Parti'nin kuruluşunu, CHP hükümetinin siyasal düzeni liberalleştirmek yönünde aldığı kararlar izlemiştir. Karşıt partinin hukuksal güvenceleri, seçim yasasında ve dernekler yasasında yapılan değişikliklerle

---

<sup>58</sup> Yücel, a.g.e. s.50-51

sağlanmıştır. Belli yasaların değişmesi ile üniversiteler ve basın üzerindeki baskılar da azaltılmıştır. Dernekler yasasının değiştirilmesi, sosyalist partilerin kurulmasına olanak sağlamaktaydı. 14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi kurulmuştur. 20 Haziran 1946'da ise Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kurulmuştur. Fakat 13 Aralık 1946'da yöneticileri tutuklandıktan sonra her iki parti de kapatılmıştır. Bu partilerin kapatılmasının dış siyasetle de yakın ilişkisi vardı. SSCB'nin Doğu Anadolu ve Boğazlar üzerindeki istekleri hükümetin sosyalist partilere karşı izlediği siyasetin ana nedenlerinden biri olarak kullanılmıştır.<sup>59</sup>

Bu arada Demokrat Parti kurulduğu gün program ve tüzüğünü de açıkladı. Dışarıdan bakıldığında, Demokrat Parti ile CHP programı arasında önemli ve ciddi bir fark bulmak zordu. DP programı iki ana görüş etrafında kaleme alınmıştı. Partinin siyasal amacı ülkede demokrasinin geniş ve ileri ölçüde gerçekleşmesini sağlayıp, temel hak ve özgürlüklere geniş yer vermesi, ekonomik faaliyetlerde ise özel girişimin ve sermayenin esas olduğunun belirtilmesiydi. Parti, laikliği dinsizlik biçiminde algılamıyor ve din özgürlüğünün diğer özgürlükler kadar önemli olduğunu vurguluyordu.

CHP, yeni partinin kuruluşuna son derece ılımlı karşılamıştı. Çünkü bu yeni partiyi hükümet ve yönetimi destekleyecek yeni bir denetim organı gibi görmekteydiler. DP'nin ilk zamanlarda karşılaştığı en büyük sorun kendisinin "muvazaa" partisi yani danışıklı parti olmadığını ve CHP'den farklı bir parti olduğunu anlatmak ve toplumu buna inandırmak olmuştur. Ancak muhalefet partisinin hızla örgütlenmeye başlaması üzerine CHP'nin tutumunda önemli bir değişiklik oldu ve DP sürekli olarak idari baskılardan şikayet etmeye başlamıştır.<sup>60</sup>

CHP 2. Olağanüstü Kurultayı 10 Mayıs 1946'da Ankara'da toplandı. Toplantının amacı, CHP'nin yapısında çok partili hayata uyum sağlayacak bazı değişiklikleri gerçekleştirmektir. Bu amaçla kurultayda, İnönü'nün önerisi üzerine "Değişmez Genel Başkan ve Milli Şef" sıfatları kaldırılarak parti tüzüğünde gereken değişiklikler yapılmış böylece CHP'de Atatürk ile başlayan "değişmez genel başkanlık" geleneği tarihe karışmıştır. Bundan sonra CHP Genel Başkanı da her dört yılda bir yapılacak parti kurultayında serbest seçim yolu ile belirlenecekti. Kurultayda yapılacak ikinci değişiklik, tek parti sisteminde hükümeti denetlemek

---

<sup>59</sup> Kongar, a.g.e., s.146

<sup>60</sup> Koçak, a.g.e., s.181

gayesi ile önceki kurultayda oluşturulmuş Müstakil Grubun, artık çok partili hayatta bir işlevi ve anlamı kalmadığı gerekçesiyle kaldırılmasıydı.

Bu durumun dışında, kurultayda o dönem ki siyasal hayatın çok partili hayata uyum sağlaması için bazı önemli siyasal değişikliklerin bir an önce yapılması gerekiyordu. Böylece, sınıf esasına göre dernek ve siyasal parti kurma yasağı kalkacak ve tek dereceli, seçim sistemi kabul edilecekti. İnönü'nün yapmış olduğu konuşmada, muhalefetin şiddetle karşı çıktığı bir başka konuya daha değinildi ve Cumhurbaşkanlığı ile parti genel başkanlığının birbirinden kesinlikle ayrılmayacağı vurgulanmıştır. Böylece CHP Genel Başkanlığına İsmet İnönü, Genel Başkan Vekilliğine Saraçoğlu ve Genel Sekreterliğe de Nafi Atıl Kansu getirilmiştir.

CHP ve İsmet İnönü, DP'nin kurulmasının ardından halkın desteğini alarak iktidar yolculuğuna başlamıştı. DP'nin hızlı büyümesi karşısında endişelenen iktidar, 1947 yılında yapılması planlanan Genel seçimleri 21 Temmuz 1946 tarihine almıştı. Demokrat Parti ise seçimlerin erkene alınmasına itiraz etmiş olsa da seçim tarihinin erkene alınmasına engel olamamışlardır. Seçimler tek dereceli ve çoğunluk sistemine göre yapılacaktı. "Açık oy, gizli tasnif usulü" birçok şüpheyi de beraberinde getirmiştir. Bu kuşklar altında seçimler 21 Temmuz 1946 günü seçimleri yapılmıştır. Seçim sonuçlarına göre, CHP 395, DP 66, Bağımsızlar 4 milletvekili çıkarmıştır. Demokrat Parti seçimlerde hile yapıldığı konusunda uzun süre itiraz ettiyse de bir sonuç elde edememiştir. Böylece hileli olduğu iddia edilen seçimlerin kazanılmasıyla CHP iktidarı bırakmamıştır. CHP dört yıl daha iktidarda kalmayı başarmıştı, ama DP'de seçimlerden kazançlı çıkmıştı. Çünkü seçimler sonucunda Meclisteki üye sayısı yükselmişti.<sup>61</sup>

#### **2.2.2.1. Recep Peker Hükümeti Dönemi**

Sekizinci Dönem TBMM 5 Ağustos 1946'da meclisi toplanmış ve CHP Cumhurbaşkanlığına İnönü'yü, DP ise 1946 seçimlerinde İstanbul listesinden seçilerek TBMM'ye giren Genel Kurmay eski Başkanı Fevzi Çakmak'ı aday göstermişti. İnönü yeniden Cumhurbaşkanlığına seçilmişti. TBMM Başkanlığına da CHP'nin adayı olan Kazım Karabekir getirilmişti.<sup>62</sup> Cumhurbaşkanı İnönü başvekillik görevini Saraçoğlu'na değil de Recep Peker'e verdi. Recep Peker'in Başbakanlığa getirilmesi CHP'nin niyetleri hakkında muhalefette şüphe uyandırmıştı. Recep Peker'in güttüğü siyaset, CHP'de siyasi partiler ve hürriyet konusunda görüşleri

<sup>61</sup> Tefvik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s.446

<sup>62</sup> Koçak, a.g.e., s.183

birbirinden farklı iki grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Büyük bir çoğunluğu eski partililerden olan birinci grup otoriter usullere bağlı ve hükümete karşı yapılacak, şiddetli bir tenkidi rejime karşı bir gerici tepkinin başlangıcı sayabilirdi. Daha genç ve daha liberal partililerin meydana getirdiği ikinci grup ise çok partili sistem ve genellikle demokratik hürriyetler taraftarıydı.<sup>63</sup>

Gerçekten Recep Peker, 14 Ağustos 1946'da TBMM'de okuduğu Hükümet Programında bir yandan "Yeni Hükümetiniz demokrasiyi memlekette en üstün siyasi akide olarak kökleştirmek azmindedir. İç idarede bu yola girişimiz ve bu yol üzerinde kalmakta inanarak sebatımız İstikbal Türkiye'sinin ancak bu idare sayesinde mesut olabileceğini iman etmiş olmamızdandır." derken, öte yandan ise "Hürriyeti, hürriyet düşmanlarından korumak lazımdır." diyordu. Bunun için de, DP'lilerin birçok demokratik olmayan yasaların kaldırılmasına çalışıldığı bir ortamda "Mevcut kanunlar devlet nizamını tutmaya, halkın haklarını korumaya yetmezse yeni kanun teklifi ile huzurunuz geleceğiz." Tehdidinde bulunuyordu. Bu söylevler hiçbir sorunu halledemediği gibi, siyasi bunalımı da arttırmıştır.

Peker Kabinesi iktisadi politika konusunda ki önerileriyle de CHP'deki çelişkili evrimi temsil ediyordu. "İktisadi faaliyetlerimizde hususi teşebbüs ve sermayeden faydalanmak, hususi teşebbüslerle devlet işletmeleri arasında farklı bir muameleye meydan vermemek, onların emniyetle çalışmalarına ve gelişmelerine yardım etmek, devlet teşebbüsleriyle hususi sermaye arasında işbirliği sağlamak, devlet işletmelerinin hususi teşebbüslerle başarılabilir sahalara yayılmalarını önlemek ve buna aykırı durumları gidermek zorundayız." Bu tutumun dışında programda özel sektöre karşı İthalat Birlikleriyle Ticaret Ofisinin kaldırılması; dış ticaretin liberalleşmesi, devlet fabrikalarında üretilen malların toptancı karı alınmadan tüccara devri gibi vaatlerde vardı.

Peker Kabinesi, muhalefetin eleştiri alanını ve ölçüsünü genellikle elinde tutmak istemiştir. Bunun içinde bazı antidemokratik kanunlar çıkarmış, bazen de İstiklal Mahkemelerini hatırlatarak açık tehditlerde bulunmuştur. DP ise, sıkı yönetim altında devam eden bu tehdit ve baskılara rağmen sinmemiş zaman zaman ara seçimleri ve parlamentoyu boykot ederek de sert bir mücadele vermiştir.<sup>64</sup>

<sup>63</sup> Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s.258-259

<sup>64</sup> Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.73-74



İktidar Muhalefet ilişkisinin bu şekilde çıkmaza girmesi, İsmet İnönü'yü harekete geçirmiş ve Devlet Başkanı bir taraftan muhalefet lideri, diğer taraftan da başbakanla yaptığı uzun görüşmeler sonucunda, Türk Milletine, siyasal tarihimize 12 Temmuz Beyannamesi adı ile geçen açıklamayı yapmıştır. Türk Demokrasisinin gelişiminde son derece önemli bir yer işgal eden bu uzlaşma bildirisi üzerinde özellikle durmamız gerekiyor.

12 Temmuz Beyannamesi;

"Hükümet Reisi ile ve Muhalefet Lideri ile son günlerde memleketin iç durumu üzerindeki konuşmalarımı ve bu hususta kanaatlerimi ve fikirlerimi söylemek zamanı gelmiştir. 7 Haziran tarihinde görüşmek üzere çağırdığım Bay Celal Bayar bana Demokrat Partinin, idare mekanizmasının baskısı altında bulunduğunu beyan ve şikayet etti. Haberdar ettiğim Başbakan, aynı mevzuları daha evvel aralarında görüştüklerini hikaye ederek, böyle bir baskının olmadığını, idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak mahiyetteki tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi. Bundan sonra, iki tarafı bir arada dinlemek için, 14 Haziran tarihli buluşmayı tanzim ettim. Başbakan ve Yardımcısı Devlet Bakanı ile Demokrat Parti Genel Başkanı hazır bulundular. İki taraf arasında karşılıklı tartışma içinde iki buçuk saat devam eden bu konuşma, başladığı noktada bitti. Demokrat Parti Başkanı, partisinin baskı altında bulunduğu noktasında ısrar ve partisinin kanun dışı maksatlar ve ihtilal usulleri takip ettiğine dair ithamları reddetti. Hükümet Reisi, idare mekanizmasının baskı yaptığı iddiasını kabul edemeyeceğini ve şikayet vesikalarını tetkik ve takibe hazır olduğunu tekrar söyledi ve Muhalif Partinin çalışma usullerini düzeltmesi lazım olduğu iddiasında kaldı. 17 Haziran tarihinde Bay Bayar'ı tekrar kabul ettim. Bana, vaziyeti arkadaşlarıyla görüştüğünü, benim durumuma karşı teşekkürle mütehassıs olduklarını söyledikten sonra, baskı vardır kanaatinde olduklarını ifade eyledi. Bunun üzerine; iki defa görüştüğüm Başbakan, iktidar partisiyle muhalefet partisinin Büyük Meclisteki münasebetleri ve karşılıklı çalışmaları yolunda hayırlı terakkiler olduğunu takdirle söyledikten sonra, biz de kendimize düşen vazifeleri sadakatle ifa edeceğiz, size söz veriyorum dedi ve iki ay sonra Büyük Meclis toplanıncaya kadar partilerin münasebetlerinde itimadı artıran terakkiler olacağına ümidinin kuvvetli olduğunu ilave eyledi. Bu beyanatı Bay Bayar'a 21 Haziran tarihinde naklettim. Bay Bayar, bu konuda fiili neticeye intizar edilmesi lazım geleceğini bildirdi. Bundan sonraki tartışmalar Muhalefet Liderinin Sivas nutkunda ve Hükümet Reisinin 2 Temmuz tarihli beyanatında ve ondan sonraki karşılıklı cevaplarda görülmüştür. Vaziyet hulasa olunursa, iki taraf şikayetlerinde ve savunmalarında ısrar etmiş ve şiddetli tartışmalar esnasında

karşılıklı iyi niyetlerin ifadesi olan bazı tatmin edici parçalar hatırlarda kalmıştır. Siyasi havayı yumuşatan bir iyilik olmak üzere, dertleri bilenlerin, kendiliklerinden, karşı tarafı teskin edici tedbirler alacakları ümidi uyanmıştır. Bunun dışında olarak, durum, Muhalefet Partisi Liderinin “fiili bir netice beklemek” şeklinde ifade ettiği hükümde görülür. Yani, bir başka türlü söylenirse, vaziyet karşılıklı iddialar bakımından düğüm halini muhafaza etmiştir. Şimdi ben, bu düğümü çözmeğe çalışacağım. İki tarafın şikayet ve müdafaalarının delillerini tafsil etmekte fayda görmüyorum. Zaten bunlar umumi efkarca da kafi derecede bilinmektedir. Gördüm ki, taraflardan hangisinin haksız, yahut hangisinin daha evvel karşısını kırmağa başlamış olduğunu aramakta da fayda yoktur. Ben, idare mekanizmasının baskı yaptığını Hükümet Başkanının kabul etmemesini, öyle bir hareketi tasvip etmeyeceğini katıyetle beyan eylesini, bir teminat ifadesi olarak aldım ve bunu Bay Bayar’a söyledim. Ben, Muhalefet Liderinin kanundışı maksatlar ve metotlar isnadını reddetmesini, muhalif parti çalışması için şart olan kanun içinde kalmak esasının göz önünde tutulduğuna ve tutulacağına dair tatmin edici bir teminat olarak kabul ettim ve Başbakanı bunu söyledim. Her iki tarafla uzun konuşmalardan çıkardığım bu neticelere inanmak istiyorum ve inanıyorum. Bizi bu inanişe getiren bu durumu, memlekette siyasi partilerin çalışıp gelişebileceğine kati ümit veren en mühim merhale sayıyorum. Şimdiye kadar, memlekette geçen iktidar ve muhalefet tecrübesinin muvaffak olmamasını, bir seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler, onların dayanamamış ve bu günkü siyasi durumu elde edememiş olmalarında görüyorum. Benim kanaatimce, bir buçuk seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler ağır ve bazen ümit kırıcı olmuştur; amma, gelecek için her türlü ümitleri haklı çıkaracak bir muvaffakiyet temin edilmiştir. Bu durumu muhafaza etmek ve onun gelişmesini sağlamak, iktidar ve muhalefet partilerinin vazifeleri olmak lazımdır. Gelecek için tedbirler, benim kabul ettiğim gibi, şu noktadan hareket etmekle bulunabilir. Benim, bu son dinlediğim karşılıklı şikayetler içinde mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben, Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm. İdare mekanizması, yani Valilerimiz ve maiyetleri, bir seneden beri çok ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki, memlekette hükümetin mevcut olup olmadığı bile şüphe götürür idi. Sorumlu Hükümetin huzur ve asayiş vazifesi münakaşa götürmez. Fakat, meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız, eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır. Bu arada, siyasi partilere mensup olan veya görünen hususi maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermeleri icap eder.

Siyasi partilerin hangisi işbaşına gelirse gelsin, onları, idare mekanizmasında çalışanların, haklarına ve itibarlarına karşı adaletli bir zihniyette olacaklarına inandıracaktırlar. Zannediyorum ki, Hükümet Reisi ile Muhalefet Lideri arasındaki son tartışmada, iki tarafı sebat ettikleri noktadan ayırmak gayretine düşmeksizin, her iki tarafın bekledikleri şeyleri söylemiş ve temin etmiş oluyorum. Vatandaşlarıma, Hükümetle ve iktidar partisi ile muhalefet partisi arasında görüşme ve araya girme safhalarını olduğu gibi anlatmış olduğumu ümit ederim. Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet, bir bakımdan memleketin emniyeti manasını taşıdığı için, benim gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. Büyük vatandaş kütlesi ise, iktidarın bu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir. Bu neticeye varmak için karşılaştığım güçlükler, çok zaman, yalnız ruhi mahiyette olan amillerdir. Bu güçlükleri yenmek için, siyasi hayatımızı idare eden, iktidarda veya muhalefetteki liderlerin samimi yardımlarını isterim. Bu beyanatımı, neşrinden önce, Başbakanla Muhalefet Lideri görmüşlerdir.”

12 Temmuz 1947

T.C. Cumhurbaşkanı

İSMETİNÖNÜ<sup>65</sup>

İki parti arasında iktidarın el değiştirebileceğinin de ifade edildiği 12 Temmuz Beyannamesi çok partili sisteme geçiş sürecinde önemli bir dönüm noktası sayılabilir. 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra iktidarın baskıları hafiflediyse de yasal değişikliklerin gerçekleşmesi adım adım olmuştur. Bu beyanname hem DP hem de CHP tarafından olumlu karşılanmıştır. Bununla birlikte bildiri, gerek CHP, gerekse DP içinde önemli eleştiriler, tartışmalar da yaratmıştır.

12 Temmuz Beyannamesi CHP içinde bir dönüşümü ifade ediyordu. Bu dönüşüm, İnönü açısından DP muhalefetine karşı bizzat kendisinin göreve çağrıldığı otoriter eğilimli Peker Hükümetini de suçlama anlamı taşıyordu. Bu nedenle Peker, İnönü'nün bu tutumunu 1924 Anayasası'nın demokratik niteliğine aykırı bularak eleştirmiştir.<sup>66</sup> Peker'in görevde kalıp kalmaması bir bakıma çok partili hayatın

<sup>65</sup> 12 Temmuz Beyannamesi, Demokrasiye Doğru Bir Adım: 12 Temmuz Beyannamesi, *Dünya Bülteni*, 12 Temmuz 2013.

<sup>66</sup> Timur, a.g.e., s.79

devam edip etmeyeceğinin göstergesiydi ve bunun kararını tabii İnönü vermekteydi.<sup>67</sup>

Bunalımın atlattılması demek Recep Peker'in de sonu demekti. 26 Ağustos'ta Halk Partisi, Meclis Grubu'nda güvenoyu isteyince 35 kişi aleyhte oy verdi bu aslında büyük bir güvensizlik belirtisiydi. Recep Peker 4 Eylül'de ise kabinesini değiştirmek için izin istemiştir. Bu sefer 47 kişi aleyhte oy kullanmıştır. Peker istediği bakanları değiştirmişti fakat daha fazla dayanamayacağı belliydi. 8 Eylül tarihli kabine toplantısına İnönü Başkanlık etti ve ardından içişleri bakanı "12 Temmuz Beyannamesindeki esasların gerçekleştirilmesine elbirliği ile çalışmak hedefimiz olacaktır" açıklamasıyla bir yazı yayınlattırılmıştır. Sonrasında Peker, sağlık nedenlerinden ötürü ayrılmış ve muhalefetin ve demokrasi yanlılarının nefes almasını sağlamıştır.<sup>68</sup>

#### **2.2.2.2. II. Hasan Saka Hükümeti**

Recep Peker'in istifasından sonra yeni hükümeti kurmakla 10 Eylül 1947 tarihinde Şükrü Saraçoğlu ve Recep Peker Hükümet'inde Hariciye Vekili ve San Francisco Antlaşması'nı bu sıfatla imzalamış olan Hasan Saka görevlendirildi. Hasan Saka Hükümeti hissedilir oranda Recep Peker Hükümetinden daha ılımlı ve liberaldi. Hasan Saka ilk grup toplantısına şu sözlerle başlamıştır;

"Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanının 19 Mayıs 1945 nutkundan ve 1946 Olağanüstü Parti Kurultayından sonra tek dereceli seçim, birden fazla parti hayatı ile başlayan ve Devlet Başkanının 12 Temmuz beyannamesinde en kesin ifadesini bulan yeni iç politika devrinde Hükümetinizin başlıca vazifesi, bu geniş demokrasi rejiminin kurucusu olan inkılapçı Partimizin umdelerine dayanarak memlekette gittikçe gelişen bu sistemin ve onun temeli saydığımız siyasi emniyetin inkişafını sağlamaya çalışmak olacaktır. Anayasa hükümlerinin ve Partimizin programının gerektirdiği gibi, bütün vatandaşların her türlü haklarından en güvenli şekilde istifade etmeleri Cumhuriyet İdaresinin başlıca amacıdır. Siyasi partilerin çoğunlukta veya azınlıkta, iktidarda ve muhalefette Devlet İdare Teşkilatı karşısında farklı muamele görmemelerini, kanunların kendilerine verdiği haklara dayanarak çalışma imkânları bulmalarını Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti, giriştiğimiz hayatın tabii bir icabı saymaktadır. Bugün olduğu gibi, gelecekte de siyasi huzur ve emniyeti eksiksiz olarak, değişmez bir nizam ve bir ahlak geleneği şeklinde yerleştirecek unsurları

<sup>67</sup> Koçak , a.g.e.,s.187

<sup>68</sup> Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi Ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.60-61

tamamlamaya çalışmak ehemmiyet verdiğimiz bir gayedir. Hükümetiniz, aynı zamanda bütün partilerin her şeyden üstün olarak Cumhuriyet müesseselerine hürmet etmelerini demokrasi hayatının kuvvetli mesnedi bilmektedir.”<sup>69</sup>

Anlaşıldığı üzere Hasan Saka Hükümeti'nin programında siyasal güvenin sağlanması başta gelen amaç olarak belirtiliyor ve muhalefet ile iktidar partilerinin yönetim karşısında eşit muamele görecekları hususunu vurguluyordu. DP, Hasan Saka'nın Başbakanlığa atanmasından dolayı hoşnuttu ve iktidar-muhalefet ilişkileri gözle görülür şekilde yumuşamıştı.<sup>70</sup>

Peker hükümetinin çekilmesi ve Saka hükümetinin kurulmasından hemen sonra toplanan CHP'nin 7. Kurultayı parti içi yeni siyasal düzenlemeler bakımından oldukça önemlidir. Bu kurultayda Chp'nin geleneksel, bürokratik ve otoriter rejimi kırılmak istenmiş parti içi mekanizmaların çok partili hayata uyum sağlanmasına çalışılmıştır.<sup>71</sup> Bunlardan bazıları;

Chp 7. Kurultay'da kabul ettiği programında devletçiliği, "...özel teşebbüslerin başarmaya imkan bulmadığı ya da bulamadığı, yeterli kazancın olmadığı için girişemediği işleri devlet üzerine alabilir" şeklinde tanımlamış neredeyse devleti özel girişimciliğin bir yardımcısı haline getirmiştir.

Yeni İktisadi anlayışını tarıma uygulamış ve toprak ağalarını rahatsız eden 17.maddeyi kaldırmıştır.

Aynı gelişimin köy eğitimini ilgilendiren yönleri de kurultayda ele alınmış ve Köy enstitülerinin uygulamalı eğitim faaliyetleri ikinci plana atılmış kültür derslerine ağırlık verilmesi kararlaştırılmıştır.

CHP 7. Kurultayı laiklik konusunda da uzun ve hararetli tartışmalara neden olmuştur ve parti laiklikle ilgili maddeye şu fıkrayı eklemiştir. "Din anlayışı vicdan işi olduğundan her türlü taaruzdan ve müdahaleden masundur. Hiçbir vatandaşa kanunların menetmediği ibadet ve ayinlerden dolayı karışılmaz."(mad.15)<sup>72</sup>

<sup>69</sup>TBMM. Resmi İnternet Sayfaları "Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt 3" [https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/basbakanlarimiz\\_genelkurul\\_konusmalari/basbakanlarimiz\\_cilt3.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/basbakanlarimiz_genelkurul_konusmalari/basbakanlarimiz_cilt3.pdf)  
Erişim Tarihi: (13.02.2017)

<sup>70</sup>Koçak, a.g.e., s. 188

<sup>71</sup> Timur, a.g.e., s. 80

<sup>72</sup> Timur, a.g.e., s. 82

Öyle sanıyorum ki, bütün bu yaşanan gelişmeler çok partili hayatta CHP'nin geçirdiği evrimi ana hatlarıyla ortaya koymaya yetmiştir. Özetle CHP çok partili hayata çeşitli sınıf ve zümreleri kazanmak için DP ile koyu bir rekabete girişmiş, bunun içinde iktisat politikasına ters düşen uygulamalara girişirken diğer yandan Kemalist ideolojiden ödün vermiştir.

Hasan Saka Hükümeti aradan bir süre geçtikten sonra DP tarafından yeterince liberal olmadığı ve CHP tarafından da gereğinden fazla tavizkar davrandığı gerekçesiyle sertçe eleştirilen Saka Hükümeti 8 Haziran 1948'de istifa etti ve yerine 9 Haziran'da II. Hasan Saka Hükümeti kurulmuştur.

Kuruluşundan itibaren DP içinde iktidara karşı izlenmesi gereken siyasal mücadele anlayışından doğan gruplaşmalar vardı. Tıpkı CHP'nin içinde olduğu gibi. DP kurucuları çok partili döneme geçişte iktidar partisine karşı ılımlı ve dengeli bir siyaset izlemesinden yanaydılar fakat aradan zaman geçip hızla yayılmaya başladıktan sonra edindiği güçle DP örgütü merkezin iktidara karşı daha sert bir tutum izlemesinden yanaydı.

DP içinde ki görüşler kendini belli etmişti. DP'nin 1947 Ocak ayında yapılan 1. Büyük Kongresi'nde gizliden gizliye bir anlaşmazlık oluştu. 12 Temmuz beyannamesinden sonra ise bu anlaşmazlık ortaya çıktı. DP'de sertlik yanlıları gruba egemendiler ve parti yönetimini yumuşaklıkla suçlamışlardı. Aralarında ki gerginlik ileri bir noktaya geldiğinde Mart 1948'de bir milletvekillerinin ve yandaşlarının parti üyeliğine son verildi böylece partiden ihraç edilenler ilk önce Müstakil Demokratlar grubunu oluşturmuşlar daha sonra ise 20 Temmuz 1948'de Millet Partisi (MP) kurulmuştur. Kurucuları arasında Mareşal Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan vardı. Çakmak genel başkan oldu ve DP'yi danışıklı bir muhalefet olarak suçlamışlardır. DP'nin bu şekilde bölünmesi, 1950 seçimlerinde görüldüğü üzere tabana fazla yansımamış fakat yine de 1950'ye değin DP'nin milletvekili yarıya inmişti.<sup>73</sup>

İkinci Saka Hükümetinde en önemli sayılabilecek girişim seçim yasasında yapılan değişikliktir. Seçim yasasında gizli oy-açık oy sayım ilkesi kabul edilmiştir. Ancak DP, seçim güvenliğinin hala tam sağlanamadığı konusunda ısrar etmekteydi.

---

<sup>73</sup> Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.246

17 Eylül 1948 tarihinde 13 ilde yapılan ara seçimlerine yalnızca CHP katılmıştır. Bazı illerde bağımsız adaylar da bulunmaktaydı. Katılma oranı CHP'ye göre %40, muhalefet partilerine göre %7 olduğu bu seçimlerde yine hile ve jandarmanın baskısı olmuştu.<sup>74</sup>

Şunu da belirtmek gerekir ki DP'nin 1946-1950 yılları arasında hiçbir seçime girmemesinin nedeni, seçim kanununun demokratikleşmesi için iktidara baskı yapma düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. DP'nin bir diğer sebebi ise politik yaklaşımıydı. Ara seçimlere girerse hükümet hiçbir baskı yapmaz, seçimleri DP'nin kazanmasına göz yumabilirlerdi. Böyle olursa da Demokratlar "hükümetin kötü niyetle hareket ettiği ve baskı yaptığı" söylemlerini kaybedecekti. DP'nin en etkin propaganda malzemesi "seçimler" ile ilgiliydi. Bunun kaybedilmesi, muhalefetin etkinliğinin kaybedilmesi anlamına gelebilirdi.

Bu nedenle İkinci Hasan Saka Hükümeti 14 Ocak 1949'da istifa etti ve Şemsettin Günaltay yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Günaltay Hükümeti'nin en önemli girişimi seçim yasası olmuştur. 16 Şubat 1950'de kabul edilen seçim yasasına göre tek dereceli, genel, eşit ve gizli oyla serbest seçim yapılması, seçim sandıklarının başında siyasal parti temsilcilerinin bulunması, gizli oy-açık sayım ilkesinin uygulanması ve seçimlerin adli denetim altında yapılması sağlanmıştır. Ancak muhalefetin itirazlarına karşı seçim sistemi için çoğunluk yöntemi kabul edilmiştir.<sup>75</sup>

### **2.3. D.P'NİN 2. BÜYÜK KONGRESİ (20-25 Haziran 1949)**

Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi 20 Haziran 1949 günü Ankara'da 1500'e yakın delege ile yapıldı. Kongrede delegelerin iki konuda Genel Merkezi sıkıştırması beklenmekteydi.

1- Birinci Büyük Kongrede kabul edilen Hürriyet Misakı ile meclisten çekilme yetkisi Genel İdare Kuruluna verilmişti. Siz neden ortamı yumuşatıp, İnönü'nün 12 Temmuz Bildirisini kabul ettiniz? Bugüne kadar seçim kanunu neden demokratikleşmedi?

2- Bizim idareimizle seçilen 14 Genel İdare Kurulu Üyesinden 6 sını neden ihraç ettiniz? 65 milletvekilimiz varken bu sayı 31'e düştü. CHP'den milletvekili

<sup>74</sup> M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, s.70

<sup>75</sup> Koçak, a.g.e., s.192

koparmak bir yana niçin kendi milletvekillerinize sahip çıkamadınız? Niçin müstakil demokratlar grubunun ve Millet partisinin kurulmasına yol açtınız?<sup>76</sup>

Genel Başkan Bayar kürsüye gelince bu soruların cevabını vermeye bile gerek kalmamıştı. Çünkü delegeler Bayar'a olağan üstü bir sevgi ve tezahüratta bulunmuştu. "Ana Davalar Komisyonunu" raporunun görüşülmesi ile DP'nin talepleri doğrultusunda değiştirilmesi, seçim güvenliğinin sağlanması ve seçimin adli denetim altında yapılması istemişti. Şayet bu değişmez ve yerine getirilmezse ve seçimler 1946'da ki gibi yapılırsa, raporda bu kez vatandaşın meşru müdafaa hakkını kullanması gerektiği vurgulanmaktaydı.<sup>77</sup>

Milli Anıt'a hükümetin tepkisi sert olmuştur. "Demokrat Parti'nin feshi gündeme geldiyse de Başbakan Şemsettin Günaltay bu kadar ileri gitme taraftarı olmamıştı. Başbakanlıktan yayınlanan bildiri ile bu bildirin hukuk devletine aykırı olduğu ileri sürülerek DP kınandı.<sup>78</sup> Fakat neticede demokratik bir kanun kabul edilmiştir. 16 Şubat 1950'de yapılan son oylama ile Demokratlar Halkçılarla birlikte lehte oy kullanmışlar böylece siyasal hayatımızda demokrasi yolunda önemli bir adım atılmıştır<sup>79</sup>

#### **2.4. D.P'NİN SEÇİM FALİYETLERİ VE SÖYLEMLERİ**

Artık bütün gözler seçim kampanyasına çevrilmişti. Ülke önemli bir adım atmak üzere gerginlik içindeydi. Siyasal meselelerle ilgili olağanüstü olaylar vardı. Örneğin sadece Elazığ'da 600'den fazla kişi milletvekilliği için adaylığa başvurmuştu.<sup>80</sup> Partiler hummalı bir çalışma içindeydiler.

Demokrat Parti seçimler için çalışmalarına çok önceden başlamıştı. Düzenlediği kongreler halk arasında çok etkili olmuştu. Basının da bu desteğin oluşmasında büyük katkısı vardı. 1950 seçimleri seçim kampanyasında da Celal Bayar günlük takip edilmiş ve gittiği yerler, konuşmaları okuyuculara duyurulmuştu. Celal Bayar, Konya İl kongresine katılarak seçim çalışmalarını başlatmış oldu. Kongrede yaptığı konuşmada; "Kar, çamur deryası içinde vatandaşların milli vazifelerini yapmaları pek müşkül olacaktır. Bu sebeple 14 Mayıs'a rastlamasını değil, ondan 15 gün sonraya alınmasını istedik. Fakat dinletemedik. O halde Aziz Konyalılar seçim mücadelesi başlamıştır. Seçim mücadelesine, nefesimize son

<sup>76</sup> Yücel, a.g.e., s.71

<sup>77</sup> Akşin, a.g.e., s.192

<sup>78</sup> Yücel, a.g.e., s.74

<sup>79</sup> Eroğul, a.g.e., s.82

<sup>80</sup> Cumhuriyet Gazetesi, 6 Mart 1950



itimatla giriyoruz”<sup>81</sup> diyerek seçim kampanyasının ilk adımı olarak Konya’yı seçmiştir. Celal Bayar, Konya İl kongresinin ardından İstanbul’a gitmiştir. İstanbul İl Başkanlığının düzenlediği Kongre, 112 delegenin katılımıyla Beyoğlu Ses sinemasında yapılmıştır. Bu kongreye Celal Bayar, beraberindeki 13 milletvekili ile katılarak ne kadar önem verdiğini göstermiştir. Celal Bayar kongrenin kapanış konuşmasında; “İşçilerin ruhunda bir endişe sezmekteyim. Acaba siyasi partiler işçilerin ihtiyaçlarını istismar ederek oy avcılığı mı yapmak istiyorlar? Belki, fakat Demokrat Parti için asla...” diyerek işçi hakları ile ilgili politikaları olduğunu söylemiştir. Daha önceden Celal Bayar’ın siyasi durumlar hariç işçilere grev hakkının vereceğini belirtmişti. Konuşmasının devamında; “Seçim devresinin tam içerisinde bulunuyoruz. Bu itibarla vatandaşlarımız benden DP namına nasıl bir hattı hareket takip edileceğini öğrenmek isteyeceklerdir. Genel idare kurulu bunu bir beyanname ile sevgili milletimize münasip şekilde arz edecektir”<sup>82</sup> diyerek seçim beyannamesinin yayınlayacaklarını söylemiştir.

CHP seçim kampanyasını İsmet İnönü ‘nün şahsı üzerine oturtmuştu. CHP’nin seçimleri kaybetmesi durumunda devletin sıkıntıya düşeceği, II. Dünya Savaşı gibi büyük bir badireden kendisi sayesinde çıktığı, Türkiye’ye demokrasiyi kendisinin getirdiğini anlatmıştır.<sup>83</sup>

Seçim propaganda dönemi tüm hızıyla devam ederken Atatürk heykellerine saldırılar düzenlenmişti. Bunun üzerine Celal Bayar Atatürk heykellerine artan saldırılar ve irticai faaliyetlerden dolayı yaptığı açıklamasında; “mukaddes merhumların nasıl istismar edilmekte olduğu meydandadır. Tahrikçilere karşı mücadeleyi vazife bilmeye devam edeceğiz... Biz anlıyoruz ki, memleket içinde, türlü istikametlerde çalışan muhtelif kuvvetler, zararlı maksatlarının istihali için bu seçim devresini bulunmaz bir fırsat addecekler ve bütün gayret ve faaliyetlerini bu devrede huzur ve sükûnun ihlali noktasında teksif edeceklerdir. Görüşlerimizde ne kadar isabet ettiğimizi şimdi daha iyi anlamaktayım.” diyerek bu olayların ne amaçla yapıldığını bildiğini ve bu oyuna gelmeyeceklerini belirtmiştir. Bayar’ın bu saldırılara karşı yaptığı sert açıklama ise CHP iktidarını sevindirmiş ve hain saldırıların muhalefetten destek bulamayacaklarını göstermiştir.

Demokrat Partililer seçim kampanyasını kişi üzerine değil, millet üzerine inşa ettiler. Partinin önderleri ile milletvekili adayları ülkeyi baştan başa gezerek,

<sup>81</sup> Zafer Gazetesi, 27 Mart 1950

<sup>82</sup> Cumhuriyet Gazetesi, 1 Nisan 1950

<sup>83</sup> Yücel, a.g.e., s. 77

yaptıkları hürriyet ve demokrasi mücadelesini anlattılar. Demokrat Parti, Türkiye’de demokrasinin gelişmesi için büyük bir umuttu. Parti önderi, demokratik olmayan bütün yasaları kaldıracaklarını ve demokratik olmayan uygulamalara son vereceklerini belirtmişlerdi.<sup>84</sup>

Seçim kampanyası genellikle baskısız ve düzenli geçmişti.<sup>85</sup> İnönü, millet iradesinin ne şekilde tecelli ederse etsin kabul edeceğini, Bayar’da geçmişte olanların unutulacağını belirtiyor<sup>86</sup>, fakat lideri oldukları partilerin taktiklerini ve birbirlerinin görüşlerini eleştirmekten de geri kalmıyorlardı.

## 2.5. 14 MAYIS 1950 GENEL SEÇİMLERİ

14 Mayıs seçimleri büyük bir sükunet ve ağırbaşlılık içinde geçti. Önemli hiçbir olay olmamakla birlikte katılma oranı yüzde sekseni aşmıştı. Millet adeta reşit olduğunu ispat etmek azmindeydi. Sonuçlar açıldıkça, Demokrat Parti’nin, bütün umutlarını karşılayan hatta aşan bir zafer kazandığı anlaşılmıştı.

ALDIĞI OY SAYISI	OY ORANI %	MİLLETVEKİLİ SAYISI	MİLLETVEKİLİ ÇIKARDIĞI İL SAYISI	
DP	4.391.694	55,2	416	55
CHP	3.148.626	39,6	69	19
MP	368.537	4,6	1	1
BAĞIMSIZ	44.537	0,6	1	1
<b>Toplam</b>	<b>7.953.085</b>	<b>100,0</b>	<b>487</b>	<b>-</b>

### 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları.<sup>87</sup>

Bu sonucun alınan oy sayıları bakımından memleketteki gerçek durumu tam anlamıyla yansıttığı söylenebilir. Demokratlar kendilerini de şaşırtan bu zaferi kazanmasının asıl nedeni memlekette CHP ye karşı birikmiş hoşnutsuzluktur. Bu hoşnutsuzluk ortadan kalkmamış fakat son yıllarda akıllıca yapılan liberal siyaset Partinin itibarını arttırmıştı. Bu seçimler 1947 ve 1948 yıllarında yapılmış olsaydı CHP, 1950’de topladığı oyların belki yarısını almış olurdu. Fakat CHP ne yaparsa yapsın, ne gibi vaatlerde bulunursa bulunsun tek partili sistemin simgesi haline geldiğinden seçimi kaybetmeye mahkumdu.

<sup>84</sup> Kongar, a.g.e., s.149

<sup>85</sup> Ayın Tarihi, Mayıs 1950, s.61-68

<sup>86</sup> Vatan 4 Mayıs 1950

<sup>87</sup> Eroğul, a.g.e., s.83

Hükümetin Demokratlara devri sessiz sedasız normal bir şekilde yapılmıştı. Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçilmiş, Adnan Menderes Başbakanlığa getirilmişti. Malatya'dan Milletvekili seçilen İsmet İnönü ise muhalefet lideri olmuştu.<sup>88</sup>

## 2.6. BİRİNCİ VE İKİNCİ MENDERES HÜKÜMETİ

Celal Bayar 22 Mayıs 1950 tarihinde Cumhurbaşkanı seçildikten sonra hükümeti kurmakla İstanbul'dan milletvekili seçilen Adnan Menderes'i görevlendirmişti.<sup>89</sup> Birinci Menderes Hükümetinin programı 29 Mayıs 1950 günü Adnan Menderes tarafından TBMM'de okunmuş, 2 Haziran 1950'de güvenoyu almıştır. Güven oylamasına 487 üyeden 192'si katılmazken, katılan 282 üye ittifakla hükümete güvenoyu vermişti.<sup>90</sup>

10 yıl sürecek olan DP iktidarının ilk kabinesi oluşturulurken, CHP döneminde ki bakanlıkların sayılarında ve adlarında değişiklik yapılmıştı. Devlet Bakanlığı ve Başbakan yardımcılığı kaldırılmış, partinin 4. Kurucu üyesi olan Fuat Köprülüye Dışişleri Bakanlığı verilmişti. İçişlerine, idarecilikte valiliğe kadar yükselmiş olan Ruknettin Nasuhioğlu, Milli Savunmaya ılımlı kişiliğiyle tanınan Refik Şevket İnce getirilmişti. Böylece DP içindeki bazı askerlerin bir kısım şahsi ve hissi isteklerinin önüne geçileceği düşünülmüştü.<sup>91</sup>

Program o zaman ki adetler için yeniydi. Gerçekten de ilk kapsamı CHP yönetimlerinin son yıllarda ki icraatlarının tenkitlerine ayrılmıştı. Bu hareketle Demokrat Parti, devlet yönetimine yepyeni bir zihniyet getirdiğini göstermek istiyordu. Programın ikinci kısmı ise partinin temel görüşlerinin geliştirilmiş bir tekrarıydı. Bu kısımda Menderes Hükümeti, hedeflerini şöyle sıralamaktaydı: hayatın ucuzlatılması, üretim hacminin ve istihdamın artırılması, maliyetlerin düşürülmesi, vergi adaletinin sağlanması, gümrük tarifelerinin toptan gözden geçirilmesi, özel girişim alanlarının mümkün olduğu kadar genişletilmesi ve bu çerçevede "amme hizmeti gören ve ana sanayiye taalluk edenler hariç olmak üzere devlet işletmelerinin elverişli şartlarla özel girişime devredilmesi, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, grev hakkının içtimai nizamı ve iktisadi ahengi bozmayacak biçimde kanunlaştırılması, antidemokratik kanun hükümlerinin kaldırılması gibi konuları ele almışlardı.<sup>92</sup> DP'nin ideolojisi ve programında vurgulan hususlar ise ana hatlarıyla, halk için daha fazla hürriyet, liberal ekonomik politika,

<sup>88</sup> *Karpat, a.g.e., s.329*

<sup>89</sup> TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, s.9

<sup>90</sup> *Yücel, a.g.e., s.83*

<sup>91</sup> Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 16-17

<sup>92</sup> *Eroğul, a.g.e., s.99*

devlet sektörüne nazara özel sektöre daha çok destek, ve dini konularda daha az sınırlama olarak belirtilebilir. Bu politikalar halkın büyük çoğunluğu tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.<sup>93</sup>

### 2.6.1. Askeri- İdari Kadrolarda Yapılan Değişiklikler

Tek parti zamanlarında CHP iktidarının en önemli dayanağı ve güvencesi asker ile bürokrasi idi. 1950 seçimleri ile beraber iktidarın değişmesi bu iki kesimde derin şaşkınlıklara ve korkuya yol açmıştı. Ayrıca tek partiye alışkın olan askerin değişime müsaade etmeyeceği söyleniyordu. Halk dahi askerin iktidarı DP'ye vermeyeceğini düşünüyordu. Haklı sebepleri de vardı. İsmet İnönü faktörü ve CHP tabanının çoğunluğunu asker kökenliler oluşturuyordu. İktidar değişimine sıcak bakmayacakları düşünülüyordu. Bu endişeli süreçte DP iktidarını korkutan bir olay yaşandı. 5 Haziran günü bir Albay Menderes'i ziyaret etmiş ve 8-9 Haziran gecesi askerin darbe yapacağını söylemişti. Tüm işlerini bir kenara iten Menderes, Bayar'la görüşükten sonra orduya karşı şahsını korumak adına harekete geçti ve adeta bir darbe niteliğinde büyük değişimler yapılmıştı.<sup>94</sup>

Ordunun yüksek kademelerindeki bu değişikliklerle Ulus gazetesi "komutanlarımıza iftira etmeyelim" başlıklı yazıyla hükümeti sert dille eleştirip açıklama yapmaya davet etmiştir.<sup>95</sup> Komuta kademelerinde yapılan bu değişiklikten sonra bu seferde valiler arasında geniş bir tasfiye başladı ve birçok vali emekliye sevk edildiler.<sup>96</sup> Böylece Demokrat Parti, iktidardan iyice emin, geleceğe tam bir güvenle bakabilecek duruma gelmişti. 9 Haziran 1950 tarihinde DP Genel İdare Kurulu toplanmış ve Bayar'dan boşalan parti başkanlığına Menderes'i seçmişti. Bundan böyle Türk siyasal tarihinde yepyeni bir devir başlamaktaydı. Menderes Devri.

---

<sup>93</sup> Cihat Göktepe, "Menderes Dönemi 1950-1960" Türk Tarihi, Türk Tarihi Araştırmaları.

<sup>94</sup> Eroğul, a.g.e., s.100

<sup>95</sup> Yücel, a.g.e., s.83

<sup>96</sup> Kongar, a.g.e., s.149

## 2.6.2. Türkçe Ezan Zorunluluğunun Kaldırılması. (18 Temmuz 1950)

1932'de Diyanet İşlerinin, tebliğ ettiği bir karar ile ezanın Arapça okunmasını yasaklamıştı. Ancak bu tamim bir kanunla desteklenmediği için Arapça Ezan okuyanlar bir müddet tutuklu kalsalar da mahkeme kararıyla beraat etmişlerdi. Kanun kapsamına girmesi ise 2 Haziran 1941 tarih 4055 sayılı yasa ile gerçekleştirilmiştir.<sup>97</sup> Demokrat Parti, iktidarının henüz birinci ayında önemli bir karar verdi. 16 Haziran 1950' tarihinde ezanın Arapça okunmamasına neden olan yasa ise kaldırılmıştır.<sup>98</sup> Halk Partililer, demagojiye son derece elverişli olan bu konu hakkında muhalefet etmekten çekinmişler böylece kanun tüm meclisin oyuyla çıkmıştır.<sup>99</sup>

## 2.6.3. Kore Savaşı

Arapça ezan konusunda tartışmalar bitmeden, 25 Temmuz 1950'de DP iktidarı çok mühim bir karar daha almıştı. Kore'ye 4500 kişilik silahlı Türk savaş birliğinin gönderilmesi. Kuzey ve Güney Kore 38. paralel ile birbirinden ayrılmıştı. Fakat 24 Haziran 1950 günü Kuzey Kore bu paraleli geçerek Güney Kore'ye saldırmıştı. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Kuzey Kore'den kuvvetlerini çekmesini istemiş, Kuzey Kore'de bu karara uymayınca Güvenlik Konseyi "silahlı tecavüzü püskürtmek ve bu bölgede devletlerarası barışı ve emniyeti tesis etmek için, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na üye olan devletleri Kore Cumhuriyetine gereken yardımı sağlamaya" davet etmişti.

Birleşmiş Milletlerin Ankara'ya ulaşan bu daveti üzerine hükümet konuyu görüşmüş ve cevabını 25 Temmuz 1950 günü Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie'ye bildirmiştir. "...Cumhuriyet hükümeti bu tetkik neticesinde mezkur kararları dünyanın şimdiki şartları içerisinde umumi barış müessir ve fiili bir şekilde icra mevkiine vazetmedeki lüzum ve ehemmiyeti müdrük olarak Kore'de hizmet etmek üzere 4500 mevcutlu silahlı bir Türk Savaş Birliği'ni Birleşmiş Milletler'in emrine vermeye karar vermiştir."<sup>100</sup>

Türkiye, Cumhuriyet tarihinde ilk defa savaşa giriyordu. Vatandaşların adını bile bilmediği kilometrelerce uzak bir ülkeye. II. Dünya Savaşına bile girmemişken, dünyanın öbür ucuna savaşa gidilmişti. Kore'ye asker gönderilmesine CHP'nin yaklaşımı belirsizliklerle doluydu. Refik Koraltan'ın anlatımıyla: "Bu kararın tatbikine geçildiği günlerde muhalefet bayrak kaldırdı. Başta İnönü olmak üzere CHP genel

<sup>97</sup> Yücel, a.g.e., s.85

<sup>98</sup> Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 43

<sup>99</sup> Eroğul, a.g.e., s.101

<sup>100</sup> Yüce, a.g.e., s.85

sekreteri ve diğer idarecileri memleketin her tarafına dağıldı. Kasım Gülek Bilecik'te bir meydan toplantısında halka hitaben “analar, babalar haklı olarak gözlerinizden dökülen yaşları görüyoruz. Yavrularınız 10 binlerce kilometre uzaklarda millet için hiçbir menfaat temin etmeyecek bir memlekete ölüme gönderiliyor. Ölenler şehit mertebesine bile ulaşamayacaklar.” Diye halkı korkunç bir şekilde tahrikten kaçınıyorlardı.”<sup>101</sup> Kore Kararı alındığında TBMM tatilde idi. Yeni yasama yılı 1 Kasım 1950'de başlayınca hem MP, hem de CHP Meclis Başkanlığına Gensoru önergesi vermişti. Görüşmelerde hükümetin verdiği izahat yeterli bulunarak 311 Kabul, 31 Ret, 1 Çekimser oy alarak Kore savaşına katılma kararı onaylanmıştır.<sup>102</sup>

## 2.7. İKİNCİ MENDERES HÜKÜMETİ

1951 yılının Şubat ayında Başbakan Adnan Menderes ile Tarım Bakanı Nihat Eğriboz arasında basına hatta ve hatta parti organlarına yansımayan bir tartışma yaşanmıştı. Menderes, bazı tarım ürünlerinde çiftçinin rahatlaması için sübvansiyona gidilmesini istemekteydi. Ayrıca traktör satışlarını desteklemek mahiyetinde vergi, resim ve harçları almayıp, taksitlendirme yoluna gitmesi gerektiğini savunmaktaydı. Tarım Bakanı Eğriboz ise devletin böyle bir yük altına girmesini doğru bulmuyordu. Bu anlaşmazlık giderek artınca Menderes, Eğriboz'dan istifasını istemiş, Eğriboz istifaya yanaşmayınca da Menderes 9 Mart 1951 günü başbakanlık görevinden çekildiğini Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a bildirmiştir.<sup>103</sup> Menderes bu çekilme kararından sonra Bayar, TBMM'deki odasına gelerek DP Meclis Grubu İkinci Başkanı Abidin Potuoğlu ile CHP Meclis Grubu İkinci Başkanları Faik Ahmet Barutçu ve Avni Doğan'la istişarelerde bulunduktan sonra İstanbul Milletvekili Adnan Menderes'i yeniden hükümet kurmakla görevlendirdi. Aynı gün kurulan İkinci Menderes Hükümeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından onaylanarak göreve başlanmıştır.<sup>104</sup>

Bakanlar Kurulu toplanarak hükümet programı üzerinde görüşmüştür. Hazırlanan program ilk hükümet programı ile aynıydı. Hükümet programı 30 Mart 1951 günü Adnan Menderes tarafından Meclis'te okundu. Muhalefetin program hakkında gerekli incelemeleri yapması için oylama 2 Nisan'a bırakıldı. Programın muhalefet tarafından incelenmesinin ardından 2 Nisan'da toplanan Meclis'te program üzerinde görüşmeler başlamıştı. Hükümet tarafından hazırlanan program üzerinde yapılan eleştiriler yeni bir şey vaat etmediği noktasında

<sup>101</sup> Refik Koraltan, *Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Demokratlar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013 s.171

<sup>102</sup> Yüce, a.g.e., s.86

<sup>103</sup> Yüce, a.g.e., s. 87 (Prof. Rifki Salim Burçak ile yapılan görüşme)

<sup>104</sup> TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 6, Sayfa 28.

toplanmıştır. Görüşmelerin ardından güven oylamasına geçilmiştir. İkinci Menderes Hükümeti'nin programı 30 Mart 1951 günü Adnan Menderes tarafından okundu ve 2 Nisan 1951'de 50'ye karşı 345 oyla güvenoyu almıştır.<sup>105</sup> Birinci Menderes hükümetinden daha fazla güvenoyu almasına rağmen oylamaya katılmayan 73 milletvekilinin DP'li olması dikkatlerden kaçmamıştır.

### 2.7.1. İslami Akımlarla İlişkiler

Tek Parti döneminde din ve denetim konusunu ele aldığımızda dinsel güçlerin politik mekanizmayı denetlemesini değil, devletin dinsel kurumları denetlediğini görmekteyiz. Türkiye'de laiklik anlayışı Batı'daki gelişimin aksine, Türkiye'de din ve devlet birbirinden ayrılmamıştır. İslamiyet politik bir doktrin öne süren dindir. Dinsel alan laik alan ayrımı yapmaz. Devlet ve toplum arasında da ayırım yapmaz. Eğer İslamiyette din ve devlet birbirinden ayrılmıyorsa, devletin dinden bağımsızlığının sağlanabilmesi için din devletin kontrolü altına girecektir. Nitekim dinsel kurumların, devlet bürokrasisine bağlanmaları ile ters bir denetim söz konusudur.<sup>106</sup>

DP'nin kurulmasından hemen sonra DP Genel Başkanı Celal Bayar, düzenlediği ilk basın toplantısında bu konuya değinmiştir. Bayar'a göre DP laikliği "devletin hiçbir şekilde dinle ilgisinin bulunmaması ve hiçbir kanunun da, dine göre yapılmaması gerektiği" şeklinde belirtmiştir. Bayar konuşmasının devamında ise Demokrat Parti'nin laiklik ilkesini benimsediğini ancak, din eğitimi yapmak ve din adamları yetiştirmek zorunluluğunu belirtmiş ve bu amaçla uzmanlar tarafından bir program hazırlanması gerektiğini ifade etmiştir.<sup>107</sup> DP programı umumi prensipler başlığı altında ki Madde-14'e göre laiklik ve din konularını şöyle ifade etmektedir.

"Partimiz laikliği devletin siyasette, dinle hiçbir ilgisi bulunmamasını ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve laikliğin din aleyhtarı şeklinde ki yanlış tefsirini reddeder, din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır. Gerek dini tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması hususunda mütehasıslar tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir. Üniversite içinde yer alacak İlahiyat Fakültesi ve ilmi mahiyette mümasil müesseseler, Milli Eğitim Bakanlığının bu kabil müesseseleri gibi muhtar olmalıdırlar. Dini siyaset aleti olarak kullanılmasına yurttaşlar arasında ki sevgi ve tesanüdü bozacak şekilde propaganda

<sup>105</sup> *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 6, Toplantı: 1, Dönem:9, 2 Nisan 1951, Ankara, s. 127.

<sup>106</sup> Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, *Türk Siyasal Hayatı*, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2014, S.395-396

<sup>107</sup> Esmâ Torun, *Çok Partili Yaşamın İlk Yıllarında Din Politikası*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2004. S. 346

vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır.”<sup>108</sup>

Bu çerçevede DP'nin 1946 yılındaki seçim kampanyasını, esas olarak iki direk üzerine inşa ettiği görülmektedir. Bunlardan birincisi dinle ilgili olarak CHP'nin din üzerinde baskı yaptığıyla ilgili propaganda yapmış olduğu, ikincisi ise DP'nin, din özgürlüğünü güvence altına alacağı sözü vermiş olmasıdır. Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerini kazanmasında din faktörünün önemli bir etkinliği söz konusu olabilir. Fakat şöyle de bir konu var ki; eğer din sorunu tek başına iktidarı ele geçirmeye yeterli olsaydı, o dönem kurulan partiler hatta dinsel partilerin en önemlisi olan Millet Partisi bile 1950 seçimlerinde 8 Milyon geçerli oyun sadece 240 binini toplayabilmiş ve Meclise sadece bir milletvekili gönderebilmiştir.<sup>109</sup>

Daha önceden belirttiğim gibi Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Kurultayında, 1923'ten bu yana uyguladığı laiklik programını bir özelleştirmeye tabi tutmuştur. 1947-1950 yılları arasında laiklik programında önemli değişiklikler yapılmıştır. Örneğin, 1948 yılında MEB tarafından imam hatip kursları açılmıştır. 1949 yılında ilköğretim müfredatına, velilerin yazılı izin alınması şartı ile seçimli din dersleri konmuş, CHP programında Ankara Üniversitesinde bir ilahiyat Fakültesi açılması öngörülmüştür. 1949 yılında 1923'den beri kapalı olan Türbelerin açılmasına karar verilmiştir.<sup>110</sup>

1950 Seçimlerini Demokrat Parti'nin kazanmasıyla birlikte tek parti döneminin katı laiklik anlayışından daha da uzaklaşmıştır. Başbakan Menderes Mecliste yeni hükümetin programını açıkladığı da ( yukarıda bahsi geçen Mad. 14) gerici güçlerin karşısında fakat vicdan hürriyetine saygı göstereceğini belirtmiştir. Menderesin konuşmasında özellikle dikkat edilmesi gereken husus, Atatürk devrimlerini halkın benimsediği ya da benimsemediği devrimler olarak ikiye ayırmış olması ve kendi hükümetinin sadece milletin tarafından kabul gören devrimleri koruyacağını söylemesidir.<sup>111</sup>

Nitekim, DP iktidarının ilk ayında ezanın Arapça okunma yasağı kaldırılmıştır. Arapça ezana izin verilmesi konusundaki kanunun çıkması, DP tarihi boyunca en çok konuşulan ve halk arasında yaygın kabul gören uygulamalardan biri olarak

<sup>108</sup> Yüce, a.g.e., s 258

<sup>109</sup> Nermin Abadan, **Anayasa Hukuku Ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1966, Ek:1

<sup>110</sup>Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, **Türk Siyasal Hayatı,( Binnaz Toprak, Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi**, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2014, s.397

<sup>111</sup> Kalaycıoğlu,Sarıbay , a.g.e., s.397



tarihe geçmiştir. Bu konuların başında da ezanın Türkçe okunması gelmiştir. Ezanın DP'nin iktidara gelmesinden 14 gün sonra Arapça olarak okunmasından sonra, 7 Temmuz'da, Ankara ve İstanbul radyolarında, her Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri tanınmış hafızlar tarafından Kur'an okunmasına başlanmıştır. Aynı zamanda ilkokulların 3. 4. ve 5. sınıflarına din dersi zorunlu hale gelmiş, dini eğitim veren okulların açılmasına karar verilmiştir. Aynı şekilde, 14 Temmuz 1950'de Fatih Sultan Mehmet'in türbesi ziyarete açılmıştır, Ağustos 1950'de, Deniz Müzesi olarak kullanılmakta olan Dolmabahçe Camii'nin halka açılmasına karar verilmiş ve 1 Eylül'de de Eyüp Sultan türbesinin ziyarete açılışı yapılmıştır. Bunların yanı sıra, 1950'den itibaren Diyanet İşleri Reisliği'nin bütçesi sürekli olarak genişletilmiştir.<sup>112</sup>

1951-54 yılları arasında 600'ü aşan cami ve türbe onarılmış ve 1950 sonrasında dinsel örgütlerin sayısında çok hızlı artış meydana gelmiştir. Örneğin kuran kurslarının açılmasını ya da camilerin inşasını amaçlayan türde dinsel örgütlerin sayısı 1946 yılında 11 iken 1951 yılında 251'e çıkmıştır.<sup>113</sup>

DP'nin din alanında yarattığı olumlu hava kısmen dini yönelimli şiddet hareketlerini de motive etmiştir. 1940 yılından itibaren görülmeye başlanan ancak DP'nin iktidara gelmesiyle şiddetlenen ve 24 Şubat 1951 yılında bardağı taşıran damla olarak görülen Kırşehir'deki Atatürk heykelinin parçalanması sonucunda saldırıda bulunan Sabahattin adlı kişi yakalanmış ve hakkında açılan dava sonucu 2 yıl 2 ay hapse mahkum edilmişti.<sup>114</sup> 26 Haziran 1951 yılında ise Ankara'da Orduevi karşısında ki Atatürk anıtına Ticani tarikatından olan kişilerin saldırısı sonucu hükümet, Atatürk'ün manevi hatırasını hedef alan bu gibi şiddet hareketleri üzerine "Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun" tasarısının hazırlanmasına kaynaklık etmiştir. Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar hakkında Kanun Tasarısı, Adalet Bakanlığı tarafından düzenlenerek, 29 Mart 1951'de TBMM'ye sunulmuştur. Yasa "Atatürk'ün anısına açıkça hakaret eden veya söven bir kimsenin 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezasıyla; heykel, büst ve anıtlarına veyahut mezarına zarar veren kıran bozan veya kirleten kişilerin 1 yıldan 5 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılmasını" öngörmektedir.

<sup>112</sup> 1950-1960 Arası Diyanet İşleri Reisliği Bütçesi için. Bkz :T.C Maliye Bakanlığı, Bütçe Kanunu Ve Ekleri, (Ankara: Damga Matbaası)

<sup>113</sup> Yücekök, a.g.e., s.133

<sup>114</sup> Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 53

Meclis'te süren uzun görüşmelerden sonra oya sunulan tasarı, "50 ret, 6 çekimser oya karşı 232 olumlu oy ile yasa, 25 Temmuz 1951 yılında kabul edilmiştir."<sup>115</sup>

Cem Eroğul, Demokrat Parti hükümetinin Atatürk'e karşı tutumunu şöyle özetlemiştir;

"Demokrat Parti bir yandan Atatürk devrimlerinin sulandırılmasına göz yumarken, öte yandan da Atatürkçü görünmeye son derece özen göstermiştir. Ama Demokratların Atatürkçülüğü, tamamen biçimsel bir Atatürkçülüktür. Atatürk ile ilgili olarak en önemli iki girişimlerinden birincisi Atatürk'ü Koruma Kanunu ikincisi ise Anıtkabir'dir. Kanun, 24 Temmuz 1951'de çıkarılmış ve Atatürk'ün hatırasına veya heykellerine saldıranları cezai müeyyidelere bağlamıştır. İnşaatı Halk Partisi zamanında başlatılan Anıtkabir ise Demokratlar tarafından tamamlanmış ve Atatürk'ün naaşı 10 Kasım 1953'te törenle buraya nakledilmiştir. Dikkat edilirse bu iki girişimin de gayesi Atatürk'ün "dış görünüşüne dokunulmazlık bahşetmektedir. Yoksa Atatürk'ün "ruhunun" yaşatılmasıyla ilgileri yoktur. Bunun da böyle olması tabiidir. Zira iktidarının temelinde antiemperyalist bir savaş bulunan, Batılı Devletler önünde eğilmeyi reddeden, yabancı sermayeyi kovan bir devrimcinin, aslında Demokratlar arasında hiç yeri olmaması doğaldır."<sup>116</sup>

### 2.7.2. Halk Evlerinin Kapatılması

Türkiye'nin ilerlemesi için gerekli duyduğu en mühim konu eğitim alanındaydı. Bu alanda 3 Mart 1924'te Öğretim Birliği Kanunu, 1 Kasım 1928'de ise harf inkılabı gerçekleştirilmişti. Bu ilerlemenin sürekliliğinin olması ve yurt geneline yayılmasında gerekliydi. Yurt genelinde bu şekilde bir devrimin gerçekleşmesi için ise büyük kesmi köylülülükten oluşan bir ülkede çözüm yolu olarak "Köy Eğitim Kurslarının" kurulmasından geçiyordu.<sup>117</sup> Nisan 1940'ta düzenlenen kanun ile uygulamaya geçilmişti.<sup>117</sup>

Köy Enstitülerinin aleyhine yönelik propaganda ve eleştiriler 1943'te toplanan 2. Eğitim Şûrası'nda iyice ortaya çıkmaya başlamıştır. Bütün olumlu gelişmelere karşın Enstitülerdeki eğitim, öğretim ve köy okullarının yaptırılmasında karşılaşılan güçlükler kimi eleştirilere yol açmış ve bu eleştiriler giderek suçlamalara

<sup>115</sup> Turan, a.g.e., s.57

<sup>116</sup> Eroğul, a.g.e.,s. 130

<sup>117</sup>Cumhuriyet, "Köy Enstitüleri Neden Kuruldu, Neden Kapatıldı

"[http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/55204/Koy\\_Enstituleri\\_Neden\\_Kuruldu\\_\\_Neden\\_Kapatildi\\_.html](http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/55204/Koy_Enstituleri_Neden_Kuruldu__Neden_Kapatildi_.html) (Erişim Tarihi: 03.03.2018)

dönüşmüştür.<sup>118</sup> 1946 yılından sonra Enstitülerde var olan iş içinde eğitim anlayışı sistemli bir şekilde değiştirildi ve amacından saptırılmıştı. 1947 yılından sonra, Enstitülerdeki değişiklikler birbirini izlemeye devam etmiş, Enstitü öğretmenleri, ellerinde bulunan tüm araç ve gereçleri geri vermeye zorlanmıştı. Okullara tohumluk, bitki ve diğer tarımsal maddelerin verilmesi askıya alınmıştı. Öğretmenin kişisel kullanımına ayrılan toprak elinden alınmıştı. Bunun sonucunda öğretmenler, uygulama çalışmalarında kullanacakları araç-gereçten yoksun duruma düşürülmüşlerdi. Enstitü öğretmenleri, köylerine yerleşmiş üretici öğretmenler iken, yeni değişiklikler sonucunda tümüyle devlet tarafından ödenen bir ücrete mahkûm olmuşlardır. Demokrat Parti'nin seçim kampanyalarına giriştiği bu ortamda iç ve dış faktörlerin de etkisiyle Cumhuriyet Halk Partisi döneminde gerçekleştirilen atılımlar karalanmaya çalışılmıştır.<sup>119</sup>

1946'da çok partili ilk seçim süreci başlayınca Demokrat Parti köy enstitülerini hedef olarak seçmiştir. Köy enstitülerine yöneltilen eleştiriler daha çok siyasi içerikte olmuş, özellikle çok partili ilk genel seçim sürecinde demokratlar bu kurumlara "öğretmenler için gerekli bilgileri vermemek, gelenek ve görenekleri hiçe sayıp ahlak töresini tahrip etmek, halkın çocuğunu zorla çalıştırmak, halka angarya yükleyip eza etmek, milliyetçiliği öldürmek..." suçlamalarını yöneltmişlerdir.<sup>120</sup>

1954 yılının Ocak ayında, Meclis'te Köy enstitüleriyle ilk öğretmen okullarının birleştirilmesini içeren yasa teklifinin görüşmeleri yapılmıştı. İyi düzenlenmiş bir müfredat programının olmaması, ne tam bir öğretmen ne de tam bir çiftçi yetiştirilmediğinin düşünülmesi, öğretmenler arasında ikilik yarattığı gerekçeleri, köy enstitülerinin öğretmen okullarıyla birleştirilmesinin önünü açmıştır. Ocak ayının yirmisinde başlayan görüşmelerde genel olarak yasa teklifine her hangi bir muhalif karşı çıkışın olmadığı, kürsüye gelen her vekilin yasa lehinde konuştuğu görülmektedir. Mecliste yapılan görüşmeler sonrası yasa teklifi kabul edilerek, sistem tamamen ortadan kaldırılmıştır.<sup>121</sup>

<sup>118</sup> Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 267-282

<sup>119</sup> Marmara Coğrafya Dergisi sayı: 26, Temmuz - 2012, S. 172-194

<sup>120</sup> Mehmet Üstüner, "Geçmişten Günümüze Türk Eğitim Sistemi" <https://www.pegem.net> (Erişim Tarihi: 03.03.2018)

### 2.7.3. Kamu Bürokrasisi ve Orduyla İlişkiler

Tek partili zamanlarda CHP'yi diplomatlar ve askeler oluşturmaktaydı. Teşkilat kapsamında sözü geçen bu kesmin faallığı, kurulduğundan 23 yıllık yönetimine kadar etkiliydi. Sonrasında da bu şekilde yönetim faaliyeti devam etmiştir. Seçimden sonrası güvenoyunu alan hükümete, rütbeli bir asker gelerek Menderesi ziyaret etmiş ve şahsına yönelik bir darbe girişimi olacağını bildirmiştir. Bu ziyareten ve bilgilendirmeden sonra Menderes, Bayar' la iştişare ederek mevcut askeri yapıdan korunmak adına bazı önlemler alarak 6 Haziran 1950'de orduda daha önce yapılmamış bir kapsamda ve yüksek rütbeleri hedef alan değişiklikler yapılmıştır.<sup>122</sup> Askeri yönetime karşı devletin yaptığı bu girişim önlemleri alınmasına ve mevcut hükümetin denetimini kuvvetlendirmesine yardımcı olmuş, askeri yönetim üzerinden otoritesini arttırmıştır. Diplomaside ise yapılan iyileştirmeler beklenen ve tahmin edilen şeylerdi. Yurttaşlara ve Demokrat Partili olan kişilere işkence yapan veya baskıcı tavırlar sergileyen idarecilerin değiştirilmesi gibi talep edilen değişiklikler yapılmaya başlanmıştı. Yapılan bu değişikliklerde aynı zamanda vali kadrosunu da kapsamaktaydı. (11 Haziran1950).<sup>123</sup>

Demokrat Parti yönetiminin ilk niteliği, sivil ve asker bürokrasi ile aydınlara karşı takım olumsuz bir tutum sahibi olmasıydı. Böyle bir olumsuz tutumun ardındaki yatan sebepler şunlardır; ilk neden bu grupların Atatürk devrimlerinin bekçisi olarak Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti öncesi dönemin destekçileri olmasıydı. İkinci neden Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisi'nin demokrasiye olan inancına güvensizlik duyması ve üçüncü neden ise Demokrat Parti'nin halktan başka egemenlik kaynağını kabul etmemesiydi. Oysa ki Tarihsel süreç içinde sivil ve asker bürokratlar ile aydınlar, "halka rağmen halk için" deyimiyile özetlenen bir şekilde yıllarca Türkiye'yi yönetmişlerdi.<sup>124</sup>

Adnan Menderes Bürokratik-askeri mekanizmayı, kurmak istediği sivil düzenin düşmanı olarak görmesi neticesinde boyunduruk altına almayı, kendine tabi kılmayı ve ondan faydalanmak için her türlü yola başvuruydu. İsmet İnönü'ye karşı düşmanlığının sebebi bir güç hesaplaşması olduğunda asker, bürokrasi ve aydın sınıfın onu destekleyeceğinden duyduğu korkudan kaynaklanmaktaydı. Sonunda CHP ile DP arasında ki farklar elitizm-kitlesele katılım ikiliğinde kendisini özetlemekteydi.

<sup>122</sup> Cumhuriyet, 7, 8 Haziran 1950.

<sup>123</sup> Rifki Salim Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Nurol Matbaacılık, Ank., 1998, s. 53.

<sup>124</sup> *Kongar, a.g.e., s.149*

#### 2.7.4. Ekonomide Ve Dış Politikada Yaşananlar

Demokrat Parti'nin bu dönemde elde ettiği başarının temel nedeni iktisadi alanda gerçekleştirdiği atılımlarda aranmalıdır. DP'nin ilk iktidar yıllarında milli gelir % 15 oranında artmıştır.<sup>125</sup> DP iktidarının iktisadi alanda başardığı bu atılımın kaynağı tarım alanı olmuştur. Birincisi devlet elindeki toprakların bir kısmını köylüye dağıtmış boş topraklar işletmeye açılmış ve ekim alanı haline getirilerek tarım alanları genişletilmiştir. İkincisi, gizli işsiz durumunda olan fazla nüfus, belirli bir oranda da olsa istihdam edilmiş, üçüncü olarak tarım kesiminde makineleşmeye gidilmiş, ürünün nakil ve muhafazası için yeni imkanlar getirilmiştir.<sup>126</sup>

Diğer yandan Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi adlı kitabında tarımda ki bu "yeni devletçilik" anlayışı ile ilgili "sadece birkaç toprak sahibinin refahını arttırmaktan başka bir işe yaramadı, geniş halk kitleleri ihmal edildi" der.<sup>127</sup>

DP iktidarı, sanayi alanında da sözü edilmeye değer bazı hamlelere girişmiştir. Bunların başlıcaları madencilik, şeker, çimento, ve dokuma dallarında gerçekleşmiştir. Özellikle demir ve bakır cevherinin üretimi artmış, şeker, çimento ve dokuma alanlarında iyileşmeler kaydedilmiştir. Dokuma ve şekerin milletin gereksiniminde önemli rol aldığı için Demokrat Parti'nin büyük bir taraftar kitlesi kazanmasını sağlayan etmenlerden biridir.<sup>128</sup>

#### 2.7.5. Kore Savaşı ve Nato'ya Giriş

DP'nin 1950'de gerçekleştirilen seçimlerle iktidara gelmesinden sonra dışa yönelik diplomaside iletişimin güçlendirilmesi, özellikle Batı ile kaynaşma ve NATO üyeliği gibi faaliyetlerin düzene sokulması partinin önceliği olmuştur. Sovyetler Birliği'nden daha doğrusu komünizmden dolayı hissedilen korku yoğun olmakla birlikte Amerika ve NATO ile yakın işbirliği Türk kamuoyunda da kabul görmüştür. Bu noktadan sonra NATO için gerekli olan üyelik için o dönemde meydana gelen Kuzey Kore ile Güney Kore arasında ki savaş, buna imkan tanımış Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Kore için gerekli olan askeri müdahalesinde katkı istemiştir. Türkiye NATO üyeliğine kapı açacağını düşündüğünden Kore'ye asker göndermeyi kabul etmiş ve sonrasında, 1 Ağustos 1950'de üyelik için başvuruda bulunmuştur. Ancak fakat İngiltere, Norveç ve Danimarka'nın itirazları ile red edilmiştir. Türkiye'nin Nato üyeliğine kabul edilmeyişinin nedenleri arasında

<sup>125</sup> DPT, Kalkınma Planı. Birinci Beş Yıl, Ankara Başbakanlık Matbaası, 1963, s.14

<sup>126</sup> Eroğul, a.g.e., s.142

<sup>127</sup> Karpat, a.g.e., s.384-385 (William H. Nicholls, "Investment in Agriculture in Underdeveloped Countries", American Economic Review, Mayıs 1955, s. 64-67-71)

<sup>128</sup> Eroğul, a.g.e. s.143

Türkiye'nin uzak bir ülke için savaşa girmeme ihtimali olması ve II. Dünya Harbi sonrasında yaşamış olduğu ekonomik sıkıntılardır. Avrupa ülkelerine ABD'nin yapmış olduğu ekonomik yardımlarında üye sayısının fazla olacağını ve yardımların bu ülkelere aktarılacağını düşünerek kendileri açısından bir çıkar kaybı olarak düşünülmesiydi. Fakat ne var ki Orta Doğu'nun nükleer kapasitesi arttıkça ve Türkiye'nin kilit noktası olacağını düşünen ABD, Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını destekler durumdaydı. Öte yandan İngiltere Orta Doğu'da ABD ve SSCB karşısında ikinci planda kalmıştı. Bu nedenle İngiltere'de Türkiye'nin NATO üyeliğine destek vermiş ve 15-21 Eylül 1951 tarihinde düzenlenen NATO Konseyinde Türkiye'nin de üyeliğine onay verilmiştir. Türkiye 18 Şubat 1952'de NATO'ya dahil olmuş, bu üyelik için TBMM de ki oylamasında tek bir red oyu çıkmamıştır.<sup>129</sup>

Refik Koraltan'ın yazdığı "Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne Demokratlar" adlı kitabında NATO üyeliğinde Türkiye'de ki durumu şöyle özetlemiştir.

"Kahraman Türk yavruları her türlü hazırlıkları tamamladı. Kore'de başlayan amansız bir harbin safhası olan Kanuri Meydan Muharebesine katıldı. İşte bu çetin savaşta bir avuç Türk kahramanı ricata başlayan Amerikan ordusunu çekilme hattını aslanlar gibi korudu. Ve ecdadın kahramanlık tarihine şanlı bir zafer destanı yazmaya muvaffak oldu. İşte bu zafer ve başarıdan sonra bizim NATO'ya iştirakimiz NATO camiası tarafından alkışlarla kabul edildi. Hariçte itibarımız her gün biraz daha artarken, içeride de harap yurdun, perişan milletin dertlerine çare bulunuyor, süratli bir inkişaf büyük bir iman ve heyecan içinde devam ediyordu...

İşte bu Kore'deki zaferi müteakip hemen o yıl NATO camiasına kabulümüz sağlanmıştır. Bu suretle hem büyük devletler safında milli tarih ve varlığımıza yaraşan yeri aldık hem de bizi yok etmek gibi korkunç bir maksatla bize saldıran tarihi düşmanımızın önüne çelik bir kale yapmış olduk...

Ne yazık ki CHP'lilerde en ufak bir intibah görülmedi. Daha 1950 yılında girdiğimiz aylarda Kore'ye asker gönderme işini dillerine doladılar. Ve halkı iğfal yolunu tercih ettiler. Başta İnönü olmak üzere hepsi, Türk Milletine aldandıklarını ve Demokratlara rey verip iktidara getirmekte hata ettiklerini söylemeye başladı..."<sup>130</sup>

<sup>129</sup> Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikası I**, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisi, Eskişehir, 2012, s.136-137

<sup>130</sup> Koraltan, a.g.e., s.171-172

Türkiye NATO'ya üye olduktan sonra "ortak düşman algısı Türk dış politikasına da büyük ölçüde yansımış ve ülkenin genel çıkarları ile ABD'nin ve NATO'nun çıkarlarının birlikte görüldüğü bir dış politika anlayışı yerleşmiştir. Türkiye'nin bu politik tercihinde SSCB kaynaklı güvenlik endişesi kadar Batılılaşma çabasının ve ABD'den mali, ekonomik ve askeri yardımların devamlılığının sağlanmasının da önemli bir rol aldığı söylenebilir.<sup>131</sup>

#### **2.7.6. Süveyş Sorunu ve SSCB'nin Toprak Talebini Geri Alması**

Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi ve Nato'ya kabulünden sonra 20 Mayıs 1953 günü Bakanlar Kurulu Çankaya'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında toplanmıştı. Toplantıda önce Suriye'nin Türkiye'ye karşı olan olumsuz tutumu değerlendirilmiş, sonra da Süveyş konusuna değinilmiştir. Mısır'ın İngiltere ile yapmış olduğu anlaşmayı (1936) feshederek İngilizlerin, Süveyş'i boşaltmasını talep etmiş, Türkiye ise bu konuda taraf olmamıştır. Fakat Celal Bayar ve Adnan Menderes Türkiye'nin menfaatlerinin, İngiltere'nin Süveyş'te bulunmasıyla korunacağını düşünmekteydiler.<sup>132</sup>

Kanalın özellikle İngiltere açısından önemi büyüktü. Sebebi ise sömürgecilik döneminde petrol kaynaklarına ulaşma ve bunları taşıma konusunda Süveyş Kanalını çıkarları arasında görmekteydi. Mısır, İngiltere'den askeri birlikleri konusunda, Süveyş Kanalı ve Kıbrıs başta olmak üzere, bölgeden çekilmesinin gerekliliğini ileri sürmüştü, bu tutumuyla da Sovyetler Birliğinden destek almıştır. Çünkü Sovyetler Birliği NATO'nun etkisinin azalacağını düşünmüştür. Ancak Kıbrıs için İngiltere'nin faydasının olacağını düşünen Hükümet İngiltere tarafında durmuş ve Mısır ile uzaklaşmıştır.<sup>133</sup>

5 Haziran 1953'te Menderes ve Köprülü'nün İngiltere'de olduğu dönemde Bakanlar Kurulu toplanmıştı. Kurula Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ başkanlık ediyordu. Toplantıda, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Faik Hozar'ın 31 Mayıs 1953 tarihli şifreli telgrafı görüşüldü. Büyükelçi telgrafında 7 Haziran 1945 tarihinde istediği Kars, Ardahan ve Boğazlardaki üs talebinden vazgeçtiğini bildirmekteydi. Sovyet Rusya bu geri adımı attığında ABD Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'de olduğu ve Türkiye'nin Süveyş Konusundaki yaklaşımından

---

<sup>131</sup> Bağcı, a.g.e., s.143

<sup>132</sup> Yüce, a.g.e., s.100

<sup>133</sup> Bağcı, a.g.e. s.145

hemen sonraydı. Stalin'in ölümünden sonra SSCB, Türkiye ile ilgili politikalarını değiştiriyordu.<sup>134</sup>

### 2.7.7. MP'nin Kapatılması

Millet Partisi, 1948 yılında Mareşal Fevzi Çakmak ve Osman Bölükbaşı'nın başını çektiği Demokrat Parti içinden, muhalefet kanadının bir oluşumudur. Kurucuları, milletin iki siyasi seçeneğe sıkıştırılmış olduğunu ileri sürerek milliyetçi çizgiyle üçüncü bir seçenek sunmak istemiş, fakat daha ilk katıldıkları 1950 genel seçimlerde % 3.1 oy alarak sadece Osman Bölükbaşı milletvekili seçilebilmiş ve parti büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Millet Partisi'nin bu kurucu isimleri Halk Partisi'ne yönelik olumsuz davranış sergilemişlerdir. Meclis'teki Müstakil Demokratlar Grubu, Demokrat Parti Toplantısında, şahıslarında çıkarılma kararını kabul edince Millet Partisi'ne katılım sağlamışlardı.<sup>135</sup> MP başlangıçtan beri yalnızca CHP'ye değil, koptuğu DP'ye de şiddetle cephe almıştı. CHP, MP'nin antidemokratik kuralları benimseyen baskıcı bir kuruluş olarak, DP ise, CHP ile danışıklı siyaset yürüten bir politika izlemekle suçlanmıştı. Yöneticiler içinde bilinen kişiler olmasına rağmen MP 1950 senesine kadar tutulamamıştır. Nedeni olarakta mühim konuları dışlaması, Halkçıların ve Demokratların siyasetini ve eylemlerini tenkit etmektense bireylere özellikle de İnönü'ye saldırgan tavırlar sergilemiş olmasında aranmalıdır.<sup>136</sup> Parti liderlerin de bile anlaşmazlık mevcuttu. Her lider diğerinden bağımsız davranıyor ve hükümeti şiddetle eleştiriyorlardı. Bu nedenle Milletvekili Sadık Aldoğan'ın yasama dokunulmazlığı bile kaldırılmıştı. 1949'da Kenan Öner ve 1950 yılında Mareşal Fevzi Çakmak gibi iki nüfuzlu kurucuların vefat etmesi üzerine parti daha da zayıfladı. Mareşal Fevzi Çakmağın cenazesinde yaşanan olaylar sonucunda dinci unsurların MP'ni tutar gibi görünmeleri basında empati uyandırıyor, bu da muhalif grupları DP'ye itiyordu.<sup>137</sup>

Parti zaman zaman sert muhalefetin yanında milliyetçi-maneviyatçı ve kısmen de tutucu bir görüşü savunuyordu. Millet Partisi programı liberalizm görüşünü savunan, kişilere sınır olmadan özgürce düşünme, ifade edebilme ve basın özgürlüğü kavramlarını benimseyen bir yapıdaydı ve sınırlamayı suç ilan ediyordu.<sup>138</sup>

<sup>134</sup> Yüce, a.g.e., s.101

<sup>135</sup> Karpat, a.g.e., s.507

<sup>136</sup> Vatan, 23 Mayıs 1949

<sup>137</sup> Karpat, a.g.e., s.508

<sup>138</sup> "Millet Partisi'nin Programı" <http://acikerisim.tbmm.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 29.04.2018)



1953 Haziran'ının son günlerinde Millet Partisi toplantısı yapılmıştır. Toplantıda üyeler arasında anlaşmazlıklar çıkmış ve bazı üyeler Kemalizm karşıtı tavırlarının yaşandığını savunarak ayrılmışlardır. Demokrat Parti bu yaşananlar üzerine istediği fırsatı yakalamış ve adli mercileride devreye sokarak 8 Temmuz 1953'te Millet Partisinin tüm ülkede kapatılmasını sağlamıştır.<sup>139</sup>

Bu süreçte Vatan MP aleyhinde yayın yaparken, Yeni Sabah lehinde yayın yapmıştır. Partinin yayın organı Millet ise partisini savunmaya devam etmiş bu nedenle başyazarı Nurettin Ardıçoğlu tutuklanmıştır. Bu olayın gelişimini DP ile ilişkilendirenler, seçimde CHP'nin güçlenmesini sağlayacak bir partiden de kurtulmuş oluyordular.<sup>140</sup>

CHP ise, bu konuda hemen tavır almamış ve hatta MP'nin kuruluşundan beri irticaya ödün veren bir parti olarak görmesi de MP çevrelerinde DP ile hareket ettiği izlenimini güçlendirmiştir. Bunun üzerine harekete geçen CHP 15 Temmuz yayınladıkları bir bildiri ile bunu yalanlamış, bu hareketi demokratik bulmadıklarını ve bu konuda yasal boşluk olduğunu ve bunun giderilebilmesi için de bir önerge verdiklerini kamuoyuna duyurmuşlardır.

#### **2.7.8. CHP'nin Mallarına El Konulması**

1932 yılında açılan ve yurt çapında her bölgeye yayılarak yıllarca kırsal kesim insanların kütüphane, sergi, tiyatro, sinema, konferans, konser, kısacası kültürle tanışmasını sağlayan ve yirmi yıl içinde halkodalarıyla birlikte sayısı 4819'a ulaşan halkevlerinin kamulaştırılması ya da geleceği tartışılırken, DP'nin CHP'ye yönelttiği eleştiri ya da suçlama, devlet bütçesinden ve kamu kuruluşlarından yardım diye alınmış paraların yerinde harcanmayıp başka işlerde kullanılması olmuştu.<sup>141</sup> Toplum huzurunda kabul gören sebepler sunmak isteyen DP'liler, 16 Aralık 1950' da, Mustafa Kemal'in vasiyetini dile getirmişlerdir. Kamuoyu ve Basın bu hususa dikkat çekmiş, sekiz DP milletvekili tarafından verilen önergenin Meclis'te 27 Temmuz 1951 tarihinde başlayıp bir hafta süren görüşmeler esnasında o dönem kapatılan Türk Ocaklarının mallarının bu kuruma yani Halkevlerine devredilmesini "gasp" olarak öne sürmüştür.<sup>142</sup> Refik Şevket İnce ve beraberindekilerin düzenlediği kanun metni, muhaliflerin tepkisiyle karşılaşmıştı. Ulus gazetesi metni, "Muhalefetin tasfiyesine doğru!" başlığı ile verdiği haberinde bu tasarımı "hunharca bir girişim"

<sup>139</sup> Zafer, 15 Aralık 1953.

<sup>140</sup> Ayşe Asker, "**Askeri Darbeye Doğru**", İmge Kitabı Yayınları, Ankara 2013, s.61-62

<sup>141</sup> Şerafettin Turan, "**İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**", Ankara, 1990, s.237.

<sup>142</sup> Seçil Karal Akgül, "**27 Mayıs, Bir İhtilal, Bir Devrim, Bir Anayasa**", ODTÜ Yayıncılık, Ankara, s.83

olarak nitelendirmişti.<sup>143</sup> Halkevleri, 8 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilen 5830 sayılı yasa ile kapatılmıştır.

DP, MP'nin kapatılmasından sonra tek rakipleri olan CHP'yi de, seçimlerde güçsüz bırakmak için DP grubuna bu sefer 250 imzalı bir önerge vererek mal varlığına dair tasarının hemen hazırlanmasını istemiştir. DP grubu bu konuda bir kanun tasarısı hazırlamak için komisyon kurmuş ve tasarıyı kısa zamanda hazırlamıştır. "CHP'nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Hakkında Kanun" adıyla 9 Aralık 1953'te meclise verilmiştir.<sup>144</sup>

Mecliste tasarı hakkında bilgi veren Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu varmak istedikleri sonucu açıkça beyan etmekten çekinmemişti. "Teklif ettiğimiz kanun tasarısı CHP'nin mevcut emlakine topyekün el koymak, haksız iktisap olduğu için tamamını elinden almaktır. Bu hal, partiyi mefluç (felçli) parasız hale getirmek, siyaseten öldürmektir."<sup>145</sup> Kanunun görüşülmesi sırasında CHP adına sadece İsmet İnönü konuşmuştur. Bu tarihi konuşmasında İnönü şunları söylemiştir. "...önümüzdeki kanun tasarısı, Cumhuriyet Halk Partisi adındaki meşru siyasi teşekkülü itham ediyor, ceza kesiyor ve tatbik ediyor. Karşısında bulunduğumuz hadise, Büyük Millet Meclisine adalet mercii vazifesini gördürmektir. Öyle bir adalet mercii ki, muhakeme ettiğini dinlemiyor. Kendi yargı azasının, yani Büyük Millet Meclisi üyelerinin hür vicdanları daha önce grup kararıyla tasmin edilen bir hükme bağlanıyor. Bu kanun tasarısı, ruhiyle metniyle, her türlü usulüyle Anayasaya aykırıdır. Bu tasarı hukuk prensiplerine, insan haklarına, Cumhuriyetin itibarına kasdetmek hareketidir. Bu kanun tasarısı, iktidar başında bulunanların Büyük Millet Meclisi'ne karşı bir zorlama teşebbüsüdür. Dokuzuncu Büyük Millet Meclisine karşı bir zorlama teşebbüsüdür. Dokuzuncu Büyük Millet Meclisi, kendinden evvelki Büyük Millet Meclisinin icraatını tanımamak yoluna sevk ediliyor. Bu hareketin Devletin devamı ve istikrarı konusunda vahim mahzurlarını tahmin etmek güç değildir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin maddi varlığının müsadere edilmesi fiili, bizim için tasarının hiç ehemmiyeti olmayan tarafıdır. Biz hukuk dışı bir rejimin kurulmakta olmasıyla karşı karşıyayız. Açıktan tatbik başlanılan rejimle vatandaş, sorgusuz, müdafasız mahkum edilmektedir. Tarih kürsüsünden halinizi seyrediyorum. Suçluların telaşı içindediniz..."

---

<sup>143</sup> Ulus, 22 Temmuz 1951

<sup>144</sup> Eroğul, a.g.e., s.126-127

<sup>145</sup> Turan, a.g.e., s.84

Bu tür konuşmalarla görüşmeler tamamlanmış, geçici komisyon raporunu hazırlamış ve 14 Aralıkta meclise sunmuştur. Kanunun Meclis'te kabulünden sonra da kamuoyunda tepkiler sürmüştür. Ankara Barosu'ndan otuz bir avukat telgraf çekerek, İstanbul Üniversitesi'nden bin öğrenci de bildiri yayınlayarak Cumhurbaşkanı'nın kanunu imzalamamasını istemişlerdir. Fakat 16 Aralık 1953 yılında bu kanun Cumhurbaşkanı'nca onaylanmış ve Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.<sup>146</sup> Böylece Ulus Gazetesi kapatılmış ve parti merkezleri elinden alınan CHP, başkentten başlayarak yurt düzeyinde yeni çalışma yerleri bulmak zorunda kalmıştı.



---

<sup>146</sup> Asker, a.g.e., s.65

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DEMOKRAT PARTİ DEĞİŞİYOR.

### 3.1. İKİNCİ SEÇİM ZAFERİ (1954-1957)

DP yönetiminin ikinci kısmı olan 1954-1957 yıllarındaki üç yıllık zaman dilimi, partinin en buhranlı ve sorunlu zamanıdır. “İspat Hakkı”, “Hürriyet Partisi” ve 6-7 Eylül Olayları gibi DP iktidarının birçok önemli ve tartışmalı dönemi bu yıllarda olmuştur. Yani Demokrat Parti'nin 1950-1954 arası dönemde ki yükselişi sallanmaya başlamıştır.<sup>147</sup>

Seçimlerden önce Köy Enstitülerinin komünizme çanak tuttuğu “enstitülerin ders programlarının ehliyetli öğretmen yetiştirmeye elverişli olmadığı” nedenleriyle erkek ve kız talebelerinin birlikte okumaları engellenmiştir. Sonrasında da Köy Öğretmen Okulları ismindeki diğer okullar kapsamına dahil edilerek 1954 yılında kapatılmıştır.<sup>148</sup>

1954 seçimlerine yaklaşırken hükümet basından gelen eleştirilere karşı ağır cezalar getiren bir yasa çıkartarak mahkemeye çıkartılan gazetecilerin iddialarını ispat etmelerine fırsat vermeden cezalandırılmaları birçok DP milletvekillerini bile isyan ettirmiştir. 19 DP milletvekili “ispat hakkı” konusunda verdikleri savaş Adnan Menderes tarafından alay konusu yapılıncaya ya DP'den ayrılmışlar ya da çıkarılmışlardır. Bu milletvekilleri ise 20 Kasım 1955 yılında Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardır.<sup>149</sup>

9. TBMM'si 12 Mart 1954'de seçimlerin 2 Mayıs'ta gerçekleşmesine oy birliği ile karar vermiş ve meclisi lav etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi seçim kampanyasını; İsmet İnönü'nün kişiliği, DP ile Menderes'in partiliği ve mali konular olmak üzere üç ana konuda topladı. İsmet İnönü Petrol Kanunu'nun yeni bir kapitülasyon olduğu ve yabancı sermayenin Türkiye'ye gelişinden büyük rahatsızlık duyduklarını belirtiyor, Demokrat Parti ise seçim kampanyasını 1950-1954 yılları arasındaki dört yıllık süreçte verdiği hizmetler (limanlar, karayolları, köprüler) ve “köylüyü çiftçi yapan” tarım politikalarından propaganda yapıp oy istiyordu.<sup>150</sup>,

1954 seçimleri olaysız geçti. Katılma oranı %86.63'e ulaştığı seçimlerde DP, 5.151.550 oy ve %57 oy oranıyla 502 milletvekilliği kazandı. CHP, 3.162.196 oy ve

<sup>147</sup> Yüce, a.g.e., s.105

<sup>148</sup> Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yay., İstanbul., 1996, s. 323

<sup>149</sup> Akşin, a.g.e., s.251

<sup>150</sup> Yüce, a.g.e., s.106

%35 oy oranıyla 31 milletvekili, CMP, 434.085 oy ve %4 oy oranıyla 5 milletvekili, Bağımsızlar ise 155.562 oy ve %1 oy oranıyla 3 milletvekili çıkardı. TKP ise milletvekili çıkaramadı.<sup>151</sup> Yürürlükte olan çoğunluk sistemi Demokrat Parti'ye milletvekillerinin neredeyse tamamını kazandırmıştır.

### 3.2. ÜÇÜNCÜ MENDERES HÜKÜMETİNİN KURULMASI

10. TBMM, seçimlerden 12 gün sonra, 14 Mayıs 1954'de ilk toplantısını yapmıştır. Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan 'da TBMM Başkanlığına yeniden seçilmiştir. Hükümet kurmakla görevlendirilen Adnan Menderes, Üçüncü Hükümetini kurmuş ve Bakanlar Kurulu, Cumhurbaşkanı tarafından atanmıştır.<sup>152</sup> Böylece Demokrat Parti'nin kendi kendisinden iktidarı devralma işlemi tamamlanmıştır.

Menderesin kurduğu 3. Hükümetin programı 24 Mayıs'ta Meclis'te okunmuştu. Bir iktidar değişikliği olmadığı için "yeni bir program hazırlamadığını" vurgulayarak programı başlatan Menderes, daha çok dört yıllık olayları gözden geçirerek gelecekteki gelişmelere ilişkin düşüncelerini dile getirdi. Ona göre "geçen dört yılda kendini savunmak için harcadığı boş çabaların ve bu yüzden ortaya çıkan bilinçsiz bir mücadele sonucunda boş yere maddi ve manevi zarara uğranılmıştı. Bunun baş sorumlusu ise eski iktidar CHP idi. Fakat 2 Mayıs seçimlerinden sonra bu tür girişimlere müsaade edilmeyecekti."<sup>153</sup>

### 3.3. KISITLAYICI VE CEZALANDIRICI ÖNLEMLER

Demokrat Parti'nin 2 Mayıs 1954 seçimlerinden sonra 1957 seçimlerine kadar aldığı önlemler ya da getirdiği yeni sınırlandırmalar şöyle sıralanabilir:

- a) Karşıt partilere oy veren illerin idari yapılarının değiştirilmesi,
- b) Kamu çalışanlarının hizmet sürelerine bakılmaksızın emekliye sevk edilmeleri
- c) Üniversite öğretim üyelerinin bakanlık emrine alınmaları,
- d) Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kısıtlanması,
- e) Basın suçlarının ağırlaştırılması,
- f) TBMM görüşmelerinde kısıtlama ve ceza uygulaması

<sup>151</sup> <http://www.secim-sonuclari.com/1954>, (Erişim Tarihi: 14 Mart 2018)

<sup>152</sup> TBMM, "Hükümetler- Programları Ve Genel Kurul Görüşmeleri" yayınlar/hukümetler/hukümetler\_cilt\_2.pdf, (Erişim Tarihi: 14 Mart 2018)

<https://www.tbmm.gov.tr/>

<sup>153</sup> Turan, a.g.e., s.92

g) Muhalefetin güç birliğini önlemek amacıyla seçim yasasında değişiklik yapmak.

Ancak Demokrat Parti'nin birbiri ardına aldığı bu kısıtlayıcı önlemler 1957 seçimlerinde umduğunu bulmasına yetmemişti.

### 3.3.1. MP ve Kırşehir

Üçüncü Menderes Hükümetinin 1954 yılında yapılan seçim sonuçlarına göre almayı gerekli gördüğü önlemlerin başında, karşıt partilere oy veren illerin idari yapılarında değişiklik yapmak olmuştur. İlk uygulamaya Malatya'dan başlanılmıştır. 14 Haziran 1954 günü Malatya ilinin ikiye ayrılması hakkındaki yasa tasarısı görüşülmeye başlandı. İçişleri Bakanı Namık Gedik yasanın amacını şu şekilde anlatmıştır; "Umumi nüfusumuzun % 74,8 ini teşkil eden köy halkına en yakın idare kademesi nahiye olduğuna göre âmme hizmetlerinin mümkün olduğu kadar halkın yakınma götürmek için evvel emirde nahiye teşkilâtına ehemmiyet vermek icap etmektedir. Bugünkü nahiye teşkilatımız ise ihtiyacı karşılamaktan uzaktır."<sup>154</sup> Diyerek vatandaşın Malatya ilinde yaptığı devlet işlemlerini halledebilmek için çok zahmet çektiklerini bu yüzden de ikiye ayrılması gerektiğini söylemiştir. Böylece Malatya ili bölünerek, Adıyaman adında yeni bir il yapılmıştır. Bu girişim karşısında gösterilen tepki pek fazla olmamaktadır. Ama Kırşehir merkezinin Nevşehir olarak değiştirilmesi ve Kırşehir'in bir ilçe olmasını ön gören tasarı Mecliste ve kamuoyunda sert tepkiler doğurmuştu.<sup>155</sup> DP iktidarı Kırşehir'in ilçe yapılmasının gerekçesini ekonomik, coğrafi ve "köylerden il ve ilçe merkezlerine gelen vatandaşların işlerini bir günde görüp geri dönmelerine olanak sağlamak" gerekçeleri ile hazırladığı kanun metninde açıklamıştır.<sup>156</sup> Oysa ki bu durum sadece Kırşehir ili için değil, diğer iller için de geçerliydi. Muhalefet adına ilk sözü alan Kars milletvekili Sıtkı Atalay konuşmasında hükümetin bu yasa ile Kırşehir'i cezalandırdığını belirterek şunları söylemiştir; "2 Mayıs seçimlerini takip eden günlerde muhalefete rey veren Kırşehir İlini ilçe haline getirileceği şayiası bir kasırga gibi amme vicdanı üzerinde esti. (Allah, Allah sesleri) Buna inanmak güçtü. Zira şayia hukuki bir mahiyetten âri olduğu cihetle gülünçtü. Heyhat, Devlet radyosu maşerî vicdanı hiçe sayar. Bir eda ile resmî teşebbüsün kara habercisi oldu. İşte bu hazin hikâye şimdi huzurunuzdadır. Demokrasimize şeref vermeyecek, gelecek

<sup>154</sup> TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.164.

<sup>155</sup> Turan, a.g.e., s.96

<sup>156</sup> Turan, a.g.e., s.96

nesillerimizin dahi ibretle ıstırapla üzerinde duracakları bir intikamın hikâyesiydi.”<sup>157</sup> diyerek yasanın halk üzerindeki etkilerini belirtmiştir.

Sıtkı Atalay'ın ardından kürsüye gelen Osman Alişiroğlu konuşmasında; “Muhterem arkadaşlar, Kırşehir mevzuunda söz alırken teessür içinde bulunduğumuzu sizlere arz etmek isterim. Bu teessürü, takdir edersiniz ki yalnız ben ve arkadaşlarım yaşamıyoruz. 200 bin Kırşehirlili de bu hayatı yaşamaktadır. Bayramlarını da bu vatandaşlar gözyaşı ile geçirmişlerdir.”<sup>158</sup> diyerek Kırşehir halkının bayramını hüzünle geçirdiğini söylemiş ve Kırşehir milletvekillerini nankör olarak adlandırarak davalarını savunmalarını istemiştir.

Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı ise hükümetin baskıcı tutumunu şu sözlerle beyan etmiştir; “Ben bu vilâyeti ortadan kaldırmak istiyorum, dağıtmak istiyorum, diyemiyorum. Ne yapıyor? Bir adamı öldürmek isteyen bir kimsenin açıktan açığa yapamadığı şeyi yapıyor: Kolunu kesiyor, bacağını kesiyor, muhtelif uzuvlarını kesiyor; ondan sonra, sen bu halinle yaşayamazsın hükmüne varıyor. Demokrat Parti iktidara geldiği günden beri âmme hizmetlerinden, vatandaşların suhuletle istifadesi gayesiyle birtakım köyleri nahiye, birtakım nahiyeleri kaza, birtakım kazaları vilâyet yaptığını burada ifade etmiştir. Fakat şimdiye kadar bir vilâyet ilga edilmemişti. Türkiye'de vilâyet olmak vasfında yerler var mıdır, yok mudur? Bu suali herkes kendi vicdanına sorsun.”<sup>159</sup> diyerek hükümeti eleştirmiştir. Tasarıya karşı çıkıp Demokrat Parti iktidarını ağır biçimde eleştiren Bölükbaşı'ya kınama cezası verilmişti. Sonunda oya sunulan tasarı, “37”ye karşı “259” oyla kabul edilmiş, “237” milletvekili oylamada bulunmamış, ve “6” DP'li milletvekilleri olumsuz oy vermişlerdi.<sup>160</sup>

### 3.3.2. Kamu Görevlileri Sorunu

Demokrat Parti iktidarı, memurlar için yirmi beş yılda emeklilik zorunluluğu getirerek daha sonra çıkardıkları kanunla ise (21 Haziran) Yargıtay, Danıştay, Sayıştay üyelerini ve öğretim görevlilerini de dahil etmiştir. Fakat asıl olarak 6 Temmuz'da çıkardıkları kanunla memuru emekli etmek, daha doğrusu işten çıkarmak için belli bir hizmet süresi aranma koşulunu da ortadan kaldırmıştır.<sup>161</sup>

<sup>157</sup> *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.343.

<sup>158</sup> *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.344.

<sup>159</sup> *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.345.

<sup>160</sup> *Turan, a.g.e.*, s.97

<sup>161</sup> *Tutanak Dergisi*, 6 Temmuz 1954

Aslında iktidar olduğu yılların başından beri, Demokrat Parti, memur haklarını kısıtlama konusunda çaba sarf etmiştir. 1950 yılından önce memurlar, otuz hizmet yılını dolduruyor ve emeklilik işlemlerine itiraz etme hakkına sahip bulunuyorlardı. DP ilk olarak itiraz hakkını ortadan kaldırmış, daha sonra ise emeklilik için gerekli hizmet süresini 25 yıla indirmişlerdir. Hem de itiraz yolunu kapalı tutmakla ısrar etmişlerdir.<sup>162</sup>

Bu tasarı Meclis'te sert tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Muhalefet bunun tasfiye çalışması olduğunu, kişilerin siyasi görüşlerinin bu değişime neden olamayacağını savunmuşladı. Kamu çalışanları ile ilgili kanunun çıkmasının ardından Öğretim Üyeleri ile ilgili yetkilerin yeterli olmadığı gerekçesiyle 15 gün sonra yeni bir yasa tasarısı hazırlanmıştı. Bu yasa tasarısı ile Öğretim Üyeleri, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine alınıyordu. Kanun tasarısı Mecliste kabul edilerek yasalastı. Tartışmaların ardından yapılan oylamada 33 ret oya karşılık 344 olumlu oy ile kanunlaşmıştır.<sup>163</sup> Böylece Demokrat Parti iktidarı kendisine yöneltilen eleştirilerin kaynağı olarak gördüğü Üniversitelerin eleştirilerini engellemiştir.

### 3.3.3. Basın Özgürlüğü Sorunu

Demokrat Parti yöneticileri, baskıcı tutumlarına bir yenisini daha eklemiştir. 23 Eylül 1954'te, üç gazeteci ağır cezalara çarptırılmıştı. Hüseyin Cahit Yalçın, 26 ay hapse mahkum olmuştu. Cemal Sağlam, altmış beş ay hapis ve 9.332 lira ağır para cezasına çarptırılmıştır. Yeni Ulus'un sahibi Nihat Erim ise 35.222 lira ağır para cezası ve 17 Kasım 1954'te, Millet Gazetesinin sahibi Fuat Arna, 8 ay hapse mahkum olmuştur.<sup>164</sup> 24 Kasım'da Dünya Gazetesi yazarlarından Bedii Faik'te Devlet Bakanı Mükerrerem Sarol hakkındaki eleştirel yazısı yüzünden tutuklanmıştır. 1 Aralık 1954'te yetmiş dokuz yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın cezaevine sokulmuştur.<sup>165</sup>

Dünya Gazetesi başyazarı Burhan Felek'in araya girmesi sonucu radyolardan okunan Sarol'a özür mektubu sayesinde Bedii Faik 6 Aralık'ta serbest bırakılmış, bunu duyan İnönü iki dostunu ziyaret etmek için İstanbul'a gelmiştir.<sup>166</sup> Ve Başbakanı da gitgide sertleşen Demokrat Parti, koltuk hırsı için demokrasi partisi olmamayı seçmiştir.

<sup>162</sup> Eroğul, a.g.e., s.165

<sup>163</sup> TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.252;

<sup>164</sup> Cumhuriyet, 24 Eylül 1954.

<sup>165</sup> Eroğul, a.g.e., s.167

<sup>166</sup> Akgün, a.g.e., s.26



### 3.3.4. 6/7 Eylül Olayları

1955 yılı, Kıbrıs'ın Yunanistan'la aramızda sorun olarak ortaya çıkmaya başladığı yıl olmuştur. Aslında 1954'ten başlayarak Kıbrıs konusu Türkiye'nin gündemine girmeye başlamıştı. Yunanistan İngiltere'nin sömürgesi olan adanın kendisine verilmesini istiyordu. Kıbrıs Rumları adanın Yunanistan'a bağlanması için terör yöntemlerini de kapsayan gösteri ve eylemler yapmaya başladılar bunun üzerine İngiltere konuyu incelemek üzere Londra'da bir konferans yapmıştı.<sup>167</sup> Bu görüşmeler sürerken 6 Eylül'de Mithat Perin'in Demokrat Parti yanlısı İstanbul Ekspresi'nde, Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atılmasıyla ilgili bir haber yayınlandı. Bu haber üzerine İstanbul'da başlayan Rumlara yönelik terör hareketleri başka şehirlere de yayılmıştır. Rumlara ait dükkanlar, evler, kiliseler hatta mezarlıklara saldırılmış ve tahrip edilmiştir. Olaylar gece yarısına kadar sürmüş ve ancak ordu birliklerinin müdahalesi ile bastırılabilmiştir. Bu olayların sonucunda Türkiye'nin itibarı sifıra inmişti.<sup>168</sup> Bunun üzerine İstanbul ve İzmir'de sıkı yönetim ilan edildi.<sup>169</sup> Hükümet ise, 7 Eylül İstanbul Ekspres ve 8 Eylül'de Vatan Gazetesinde yayınlanan bildirimlerinde olayın "komünistlerce" tertip edildiği üzerinde durulmuş ve İçişleri Bakanı Namık Gedik ise 10 Eylül 1955'te istifa etmiştir.<sup>170</sup>

Yassıada mahkemesine göre İstanbul ve İzmir'de aynı anda başlayan bu eylemlerde DP örgütünden yararlanılmıştır. Yunan makamları Atatürk'ün evine bomba atmaktan sorumlu birkaç Türk'ü yakalamış ve mahkum etmişlerdir. Hatta bunlardan biri daha sonra Türkiye'de valilik yapacaktı. Sonuç olarak 6/7 Eylül olayları aynı Tan olayı gibi fakat daha büyük bir çapta, ülkemizde devletin hukuk dışına çıkmasının üzücü bir örneğidir. Demokrat Parti Meclis soruşturması önerisini de reddetmiş ve sıkı yönetimi altı ay daha uzatmakla yetinmiştir.<sup>171</sup>

### 3.4. DÖRDÜNCÜ BÜYÜK KONGRE

6-7 Eylül Olayları, İspat Hakkı ve Hürriyet Partisi'nin (20 Aralık 1955'te kurulan Hürriyet Partisi, DP'den ayrılan 28 Milletvekilinden oluşuyordu. Gazetelere "ispat hakkı" verilmesini isteyen ve gazetelerin basit bir şekilde sıkı denetlenmesinin kaldırılmasını isteyen milletvekillerinin kurduğu parti) kurulması<sup>172</sup>, dövizin azlığı nedeniyle yaşanan yatırım problemleri ve gereksinim duyulan şeylerin pazarda bulunmayışına, ispat hakkı yasasında meydana getirdiği sıkıntılar eklenerek parti

<sup>167</sup> Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2011, s.217

<sup>168</sup> *Eroğul*, a.g.e., s. 177

<sup>169</sup> Vatan, 7 Eylül 1955

<sup>170</sup> *Asker*, a.g.e., s.86

<sup>171</sup> *Koçak*, a.g.e., s.217

<sup>172</sup> *Yücel*, a.g.e., s.111-113

bünyesinde sorunların oluşmasına neden olmuştur. Dördüncü Büyük Toplanım, 15 Ekim 1955'de Ankara'da Büyük Sinemada toplanmıştı. Memleketin her köşesinden 1300 civarında delege gelmişti ve kongre başkanlığına Tevfik İleri getirilmişti.<sup>173</sup>

Kongre Başkanı seçiminin ardından açılış konuşmasını yapması için Adnan Menderes'i kürsüye çağırmıştır. Konuşmasında şunları söylemiştir; "Her sabah uyanınca sırtımızda hıyanetin hançerini mi hissedeceğiz? Mebus seçildikten sonra partiyi tekmeleyenlere karşı elbette tedbir bulacağız. Şunu arz edeyim ki mesele ispat hakkı değildir. Bunu sadece bayrak yapmak istiyorlar"<sup>174</sup> diyerek partiyi bölmeye çalışanları eleştirmiştir. Kongre sonrası Menderes tekrar seçilerek başkan olmuştur. Bu seçimlerde ilginç olan nokta Menderes ile gittikçe anlaşmazlığa düştüğü bilinen Fuat Köprülü'nün, genel başkan yani Adnan Menderes'ten sonra en çok oy alan üye olmasıdır. Menderes'in almış olduğu bu büyük oya karşı muhalefette Fuat Köprülü'yü destekleyerek kendilerini göstermişlerdir.<sup>175</sup>

Kongrenin üçüncü gününde eleştiriler ve dilekler konuşulmuştu. İktisadi durum ve özellikle fiyat artışları eleştirildi. Delegeler gerçekten memleketin sesi olmuşlardı. Bu arada yine din konusunda talepler bulunmuştu. Örneğin, ortaokullara da din dersi konmak istenmişti.<sup>176</sup>

18 Ekim 1955 günü kongrenin son çalışmaları tartışmalar içinde geçmiştir. Tamamen anayasaya aykırı bir önerge verilmişti. "Partiden ayrılanların milletvekilliğinden de ayrılması" yönünde. Bu garip önerge büyük tartışmalara yol açtı. Nihayet önerge, "temenni mahiyetinde" olmak üzere kabul edilmişti. Son gün Adnan Menderes muhaliflere son bir üstü kapalı tehditte bulunmuştu. "Eğer çıkarlar kuyruklarını bu Partinin içinde bırakmış ve kuyruk harekete gelmiş ise onu da kesip atacağız."<sup>177</sup>

Demokrat Parti'nin dördüncü büyük kongresi bu hava içinde son bulmuştur. Kongreden sonra, yöneticiler örgütü yeniden ele almak için İstanbul dahil, 20 ilde yeniden yeniden çalışmalara başlanmıştır. Ancak iç muhalefeti bastırmak mümkün olmamaktaydı. Çaresiz kalan genel merkez havayı yumuşatmak için, 11 Kasım 1955'te verdiği kararla, 1952'den beri partiden ayrılmış olanların tekrar partiye kabul

<sup>173</sup> Zafer Gazetesi, 16 Ekim 1955, s.1; Vatan Gazetesi, 16 Ekim 1955, s. 1; Akşam Gazetesi, 16 Ekim 1955, s. 1; Cumhuriyet Gazetesi, 16 Ekim 1955, s. 1; Hürriyet Gazetesi, 16 Ekim 1955, s. 1

<sup>174</sup> *Eroğul, a.g.e., s. 182*

<sup>175</sup> *Albayrak, a.g.e., s.275.*

<sup>176</sup> Cumhuriyet, 18 Ekim 1955.

<sup>177</sup> Cumhuriyet, 18 Ekim 1955.

edebileceklerini söylese de istenilen sonuç alınamamıştır. Bir türlü muhalefeti susturmak mümkün olmamaktaydı.<sup>178</sup> Belediye seçimleri 13 Kasım 1955 yılında yapıldı. CMP ve CHP, daha önceki vermiş oldukları kararların arkasında durarak seçimlere katılmadılar.<sup>179</sup> Buna rağmen oy kaybettiler. Sekiz ilde bağımsız adaylar iki ilde de Köylü Partisi'nin adayları seçimi kazanmışlardır.<sup>180</sup> Bu arada 19'lar yeni bir parti kurmak için çalışmalarını tamamlamış ve 19 Kasım 1955 tarihinde Hürriyet Partisini kurduklarını ilan etmişlerdi. Üst üste gelen bu kötü haberler, nihayet, Demokrat Parti Meclis Grubu'nun sabrını taşırılmış ve grup 29 Kasım 1955 Salı günü toplanmıştır. Kürsüye arka arkaya gelen milletvekilleri hükümet aleyhine ağır eleştirilerde bulunmaktaydı. En sert konuşmayı ise Zonguldak Milletvekili Hüseyin Balık tarafından yapılmıştı: “Üç meselemiz vardır. Millet meselesi, Demokrat Parti meselesi, Başvekil meselesi. Ağaca dayanma kurur, insana dayanma ölür. Bu kadar yetkinin bir tek başbakanda toplanması büyük hatadır.” Diyerek, dış itibarımızın sıfır olduğunu, bunun çaresi bulunmazsa sonun felaket getireceğini de sözlerine eklemişti.<sup>181</sup>

Menderes tekrar kürsüye gelerek isimleri yolsuzluğa karışan bakanları istifaya davet ederek grup salonundan dışarı çıktı. Grupta yapılan sert konuşma ve istifalardan sonra sonra Adnan Menderes tekrar kürsüye çıktı. “Ben istifa etmiyorum. Sizin kudretiniz o kadar büyüktür ki şu anda isterseniz anayasayı bile değiştirebilirsiniz. Kendimi tamamen grubun takdirine terk ediyorum.” demiştir.<sup>182</sup> Bu konuşma grubu yumuşatmış, gruba başkanlık eden Burhanettin Onat, Adnan Menderes hakkında ki güven oylamasına geçti ve bir iki milletvekili hariç herkes güvenoyu vermiştir. Menderes tekrar kürsüye geldi gruba teşekkür etti ve “Aslanlar gibi insansınız; siz isterseniz hilafeti bile getirirsiniz. Size layık olmaya çalışacağım” diyerek kürsüden inmiştir.<sup>183</sup> Kısaca 29 Kasım 1955 Demokrat Parti Grup Toplantısı, Adnan Menderes'in “dostlarını, yol arkadaşlarını satan adam” olarak değerlendirilmesine yol açmıştı ve Menderes'in parti içi diktasına kadar gidecek süreci başlatmıştır.

---

<sup>178</sup> Cumhuriyet, 12 Kasım 1955.

<sup>179</sup> Eroğul, a.g.e., s.183

<sup>180</sup> Cumhuriyet, 14 Kasım 1955.

<sup>181</sup> Yücel, a.g.e., s. 117

<sup>182</sup> Eroğul, a.g.e., s.185

<sup>183</sup> Yücel, a.g.e., s.118

### 3.5. DÖRDÜNCÜ MENDERES HÜKÜMETİNİN KURULMASI

Menderes Hükümeti 29 Kasım 1955 akşamı cumhurbaşkanına istifasını sunduktan sonra, yine Adnan Menderes yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Fakat bu kadar bunalımdan sonra Adnan Menderes'in yeni kabineyi kolayca kuramayacağı açık ve netti. 9 Aralık 1955'te oluşturulan Menderes kabinesinde, üçüncü hükümette bulunan bakanlardan sadece birkaçına yer verilmişti. Fakat bunun geçici bir kabine olduğu anlaşılıyordu. Partide ve grupta yerini sağlamlaştıran Menderes, ilk fırsatta değişikliğe giderek Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu ile grup başkanvekilliği adayı Tefik İleri'yi kabinesine almıştı.<sup>184</sup> Menderes kabinesinin oluşturulması için acele etmemişti. Yedi günlük bir çalışma sonrasında da dördüncü Menderes hükümeti Bakanların listesi belirlendi ve 8 Aralık günü kamuoyuna açıklandı.<sup>185</sup>

13 Aralık 1955'te DP Meclis Grubu'nda okunmuştu. Buna dair görüşmeler saatlerce sürmüş 9 Kasım oturumunda milletvekilleri heyecan içinde eleştirmiş fakat "37" olumsuz ve "7" çekimsere karşılık "347" oyla hükümete güven verilmişti.<sup>186</sup>

Program, hemen ertesi gün yani 14 Aralık'ta da Meclis'te okunmuştu. Program iki bölümden oluşuyordu. İlk bölüm 1950 Mayıs'ında kurulan ilk hükümetin programına yer verilmiş ve bu zamana kadar söylenenlerin bir tekrarıydı. İkinci bölümde ise programdaki vaatleri şöyle sıralayabiliriz; Yasada iyileştirmeler gerçekleştirilecek, seçim öncesine yetiştirilecek.<sup>187</sup> Ülke ve parti içinde karşılaşılan güçlükler ve bu güçlüklerle karşı alınacak önlemler, gelecek dönemde gerçekleştirilmeyi düşündüğü hususlar kapsamında durarak, sanayinin dışında ziraate de büyük önem vermeye devam edeceklerini söyledi. Sebepsiz ve haksız fiyat artışları mutlaka önlenecek, ihtikar ve karaborsa ile mücadele edilecekti hatta gerekirse özel mahkemeler kurulacaktı.<sup>188</sup>

Bu program büyük ölçüde demokratikti. Ne var ki, bu programı gerekli kılan hataların baş sorumlusu Adnan Menderesti. Hatalardan dönebilmenin garantisi Başbakan Menderes'in görevden ayrılmasıydı. 16 Aralıkta mecliste yapılan görüşmelerde İnönü Menderes'e çok sert bir dille konuştu ve istifa etmesini istedi.

<sup>184</sup> Turan, a.g.e., s. 126-127

<sup>185</sup> Cumhuriyet Gazetesi, 2 Aralık 1955, s.1; Vatan Gazetesi, 2 Aralık 1955, s.1; Akşam Gazetesi, 2 Aralık 1955, s. 1; Zafer Gazetesi, 2 Aralık 1955, s. 1.

<sup>186</sup> Turan, a.g.e., s. 127

<sup>187</sup> TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, Toplantı; 2, C, 8 (14.12.1955), s. 251-255

<sup>188</sup> Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2003, s.285-287

DP Grubundaki isyandan sonra CHP'ye yepyeni bir güven gelmiş ve muhalefet meşalesini ciddi bir şekilde eline almıştır.

### 3.6. BASKI POLİTİKALARINA KESİN DÖNÜŞ

Dış muhalefetin açıkça başarılı olmaya başlamasıyla Demokratlar daha baskıcı bir tutum almaya yönelmişlerdir. CHP'den başka, basın ve üniversite gibi baskı grupları da iktidara açıkça cephe almaya başlamışlardı.<sup>189</sup> 5 Şubat 1956'da İnönü bir kamuoyuna açıkladı.<sup>190</sup> Başbakan Menderes soğukkanlılığını iyice yitirmişti gelen bu baskılar sonucunda. 10 Şubat'ta mecliste bir sözlü soruya verdiği cevapta ana muhalefet partisini komünistlikle, vatani dışarıya jurnellemekle, (şikayet etmek, ispiyonlamak, ihbar etmek)<sup>191</sup> milli çıkarları kundaklamakla suçladı.<sup>192</sup> Muhalefet ise boş durmuyordu Menderes'in ithamından bir hafta sonra, İnönü, İşçi Sendikaları Birliği'ni ziyaret etti ve işçilerin grev hakkını savunmuştu.<sup>193</sup>

Üçüncü seçim dönemi yaklaşırken Hükümet artık eleştirileri ve denetlemeleri düşmanlık, muhalefeti, basını, üniversiteyi düşman olarak görmekteydi. Bu olumsuz gelişmelere kaygı içinde bakan aydınlara karşı savaş açarken özgürlüklerini kısıtlamaktaydı.<sup>194</sup> Basına saldırılar, sansür, Meclis görüşmelerini izleyen gazetecilerin tartaklanması, tutuklanması olağan uygulamalar haline gelirken, muhalif milletvekilleri tarafından dile getiriliyor, ama bir sonuç alınamıyordu.<sup>195</sup> Bazı milletvekillerinin oy kaybetme korkusuyla seçmenlerine “Orman yakar, tarla açar, yakacağınızı da sağlarsınız. Arkanızda biz varız.”<sup>196</sup> Diyecek kadar ulusal servetleri hiçe sayan davranış ve konuşmalarda bulunuyorlardı. Milletvekillerinin koltuklarının elden gideceği kaygısıyla üst yönetimdekilerin her türlü haksız uygulamalarını görmezden gelmeleri hatta alkış tutmaları bilinçli kesimler tarafından gözden kaçmıyor, İktidar da halkın bilinçlenmesini istemiyordu. Bununla birlikte, halkın en azından küçük bir kitlesi demokrasiden uzaklaştığının farkına varıp bunu göstermeye başlayınca, 27 Haziran 1956'da Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası çıkarılmıştı. Bu yasa ile getirilen kısıtlamalar İkinci Meşrutiyet döneminden beri

<sup>189</sup> 24 Ocak 1956'da grupta yaptığı sert konuşma ve üniversiteler hakkında; “İstesek bugün canlarına ot tıkayabiliriz.” Şeklindeki sözleri buna delildir. Cumhuriyet, 25 Ocak 1956  
Yine Adnan Menderes bir hafta sonra basın için “doymak bilmez bir ejder” diye tanımlamıştır. Cumhuriyet 1 Şubat 1956

<sup>190</sup> Ulus, 6 Şubat 1956

<sup>191</sup> <http://www.nedirnedemek.com> (Erişim Tarihi; 21 Mart 2018)

<sup>192</sup> Cumhuriyet, 11 Şubat 1956. Müzakerenin tümü için TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: X, Toplantı: 2,C. 10 Şubat 1956, s.135-161

<sup>193</sup> Ulus, 18 Şubat 1956

<sup>194</sup> Akgün, a.g.e., s.30

<sup>195</sup> TBMM Zabıt Cedidesi, 2.6.1956, Devre X, cilt 13, İçtima 3, s.2

<sup>196</sup> Akgün, a.g.e., s.31

yürürlükte olan 1325 tarihli İçtimaatı Umumiye Kanunu'ndan daha geriye gidilmişti.<sup>197</sup>

### 3.7. ÜÇÜNCÜ SEÇİM ZAFERİ (1957-1960)

Demokrat Parti'nin en kötü kanunlarından biri de 27 Haziran 1956'da kabul edilen siyasal partilerin, seçim propaganda devresi dışında açık hava toplantıları yapmaları yasaklanmıştı. Kanunun 12. Maddesine göre, "Her nerede olursan olsun tezahürat ve ya gösteri veya protesto maksadıyla yahut maksadı mahsusa müstenit olarak toplanılması veya böyle bir toplantıya bilerek sebebiyet verilmesi..." suç sayıldı.<sup>198</sup> Ayrıca 13. Maddede ise, " 12. maddede yazılı kanunsuz toplantı veya yürüyüş sayılan hallerin vukuunda veya umumi sükûn ve nizamın bozulması halinde Hükümet komiseri yahut mahallin en büyük mülkiye âmirinin tâyin edeceği memur, o mahalle gelerek topluluğa, kanuna riayetle dağılmalarını ve dağılmazlarsa zorla dağıtılacaklarını ve gerekirse silâh kullanılacağını ihtar eder. İhtara rağmen topluluk dağılmazsa evvelâse mevcut imkân ve vasıtaları kullanarak dağıtmaya çalışır. Muvaffak olunamadığı takdirde havaya uç el silâh attırır. Yine dağılmazlarsa hedef gözetmeksizin silâh istimal ettirmek suretiyle topluluğu dağıtır."<sup>199</sup> Örnek olarak alınan bu maddelerde ki hükümlerden de görüleceği gibi, kanun açık ve net olarak despotik bir aklın eseri idi. Muhalefet bu kanun üzerine çaresiz kalmış ve meclisi terk etmiştir. Demokrat Parti'nin dördüncü kurucularından Fuat Köprülü ise ikinci kez dışişleri bakanlığından istifa etmiştir.

Seçim propagandalarına çıkan milletvekilleri çeşitli sebeplerden tutuklanıyor, karakola götürülüyor, yada onları karşılamaya gelen halk coplarla dağıtılıyordu. Memleketin siyasal havası git gide solunmaz bir hal almaktaydı.<sup>200</sup>

CHP'nin 9 Eylül 1957 günü toplanan sekizinci kurultayını Hürriyet Partisi Genel Başkanı F. L. Karaosmanoğlu ile CMP temsilcileri de izlemişlerdi. Kurultayda "Birleşmiş Muhalefet Cephesi" olarak adlandırılan üç partinin ortak görüşlerinin sergilenmesine çalışılmış ve partiler arası sürdürülen bu görüşmeler sonucunda güç birliği yapılması onaylanmıştı.<sup>201</sup> Bu gelişmeler karşısında Başbakan Menderes ve DP, süratle seçim yasasında değişiklikler yaparak muhalif partilerin "güç birliği"

<sup>197</sup>TBMM. Resmi İnternet Sayfası

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c012/tbmm10012082ss0232.pdf>  
(Erişim Tarihi; 21 Mart 2018)

<sup>198</sup><https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c012/tbmm10012082ss0232.pdf>  
(Erişim Tarihi; 21 Mart 2018 )

<sup>199</sup><https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c012/tbmm10012082ss0232.pdf>  
(Erişim Tarihi: 21 Mart 2018)

<sup>200</sup> Eroğul, a.g.e., s.196

<sup>201</sup> Turan, a.g.e., s.129

yapılması olanakları tümüyle ortadan kaldırılmış ve her parti seçime tek başına katılmak zorunda kalmıştı.<sup>202</sup>

Genel seçimler öncesi Demokrat Parti iktidar konumu nedeniyle avantajlı durumda bulunuyordu. Seçimlerden önce halkın desteğini almak için seçim yatırımları yapmıştı.<sup>203</sup> Hükümet çiftçi borçlarını taksitlendirerek seçmen kitlesi olan köylüye yatırım yapmıştır. Oto lastik sıkıntısının aşılması için 1.900.000 TL'lik lastik alınması sıkıntıyı bir nebze olsun çözülmüş oldu. 1954 seçimlerinden sonra iktidar desteğini alamadığı Kırşehir'i ilçe konumuna getirmişti. 1957 seçimlerinde hatalarını telafi etmeleri ümidiyle 12 Haziran'da Kırşehir il yapılırken, 78 Bucak'ta İlçeye çevrilmiştir.<sup>204</sup> Ayrıca elektrik fiyatları İstanbul'da ucuzlatılmıştı.<sup>205</sup> DP'nin seçim kampanyasında bir başka vaadi ise köylerin refahı ve jandarma baskısının ortadan kalkmasının sağlanacağı, sanayide yeni hamleler yapılacağı üzerinde durmuştur.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise aynı 1954'te yaptığı gibi seçim gezilerine çıkarak DP'nin ne kadar başarılı olduğu konusunda konuşmalar yapmıştı. Başbakan Menderes ise gittiği her yerde CHP lideri İnönü'yü eleştirecekti. Menderse, Trabzon konuşmalarında, İsmet İnönü hakkında; "İsmet Paşa buhran var diyor. Buhran, İsmet Paşa'nın kendi kafasındadır. İsmet Paşa hastadır. Bir nevi hastalığa müptelidir. Bu hastalığın adı da iktidar hastalığıdır."<sup>206</sup> Canım Trabzonlular, size hizmet etmek, size kul köle olmak hususunda elimizden gelen her şeyi yapmaya hazırız." İsmet Paşa ise, soğuk ve heyecansız; ama öldüresiye tesirli üslubuyla mukabele ediyor: "Eğer DP'nin şansı varsa, benim sağlığında çekilme lütfuna uğrar. Onları ilerde müdafaa edecek tek adam ben olacağım."<sup>207</sup>

27 Ekim 1957'de, yurttaşlar, aşırılık ve zor geçen seçim süreci sonrasında, oy kullanmaya katılım sağladılar. Neticeler ortaya çıktıktan sonra, ülkenin bir çok yerinde sıkıntılar baş gösterdi. Neticelerin açıklanmasının ardından Antep, Samsun, Giresun, Kayseri gibi illerde arbade ve şiddet olayları yaşanmıştır.<sup>208</sup>

---

<sup>202</sup> *Turan, a.g.e., s. 130*

<sup>203</sup> Şevket Çizmeli, **Menderes Demokrasi Yıldızı**, Arkadaş Yayınları, Ankara 2007, s.644.

<sup>204</sup> Cumhuriyet Gazetesi, 13 Haziran 1957, s. 1; Zafer Gazetesi, 13 Haziran 1957, s. 1

<sup>205</sup> Zafer Gazetesi, 12 Eylül 1957, s. 1

<sup>206</sup> Zafer Gazetesi, 14 Ekim 1957, *Turan, a.g.e., s.132*

<sup>207</sup> Cumhuriyet, 17 Ekim 1957. *Turan, a.g.e., s. 132*

<sup>208</sup> Cumhuriyet, 30 Ekim 1957

### 3.8. 1957 GENEL SEÇİM VE SONUÇLARI

27 Ekim 1957 günü yapılan seçimlere katılım oranı %76.61, Toplam seçmen sayısı 12.078.623, toplam kullanılan oy; 9.253.949, toplam geçerli oy; 9.127.580, milletvekili sayısı; 610, seçim sistemi ise liste usulü çoğunluktur. DP'nin oy oranı, %47, toplam oy sayısı; 4.372.621, çıkardığı milletvekili sayısı 424'tür. CHP'nin oy oranı %41, toplam oy sayısı; 3.753.136, çıkardığı milletvekili sayısı 178'dir. CMP'nin oy oranı %7, toplam oy sayısı; 646.265, çıkardığı milletvekili sayısı ise 4'tür. Seçimlerde DP 44 ilde tamamen, 3 ilde kısmen seçimi kazanmıştı. Demokrat Parti'nin tamamen kazandığı iller şunlardır; Adıyaman, Afyon, Ağrı, Amasya, Antalya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bitlis, Bolu, Bursa, Çanakkale, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hakkari, İçel, Isparta, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Konya, Kütahya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Rize, Sakarya, Samsun, Siirt, Sinop, Tekirdağ, Trabzon, Yozgat, Zonguldak. Cumhuriyet Halk Partisi, 18 ilde tamamen, 3 ilde kısmen seçimi kazanmıştı. CHP'nin kazandığı iller; Adana, Ankara, Çankırı, Elazığ, Erzincan, Gümüşhane, Hatay, Kars, Malatya, Maraş, Mardin, Ordu, Sivas, Tokat, Tunceli, Urfa, Uşak, Van idi. Hürriyet Partisi Burdur'da, Cumhuriyetçi Millet Partisi ise bütün baskılara rağmen Kırşehir'de tamamen seçimi kazanmıştı.<sup>209</sup>

DP, 1957'deki yarıştan, 1954'te ki seçimlere nazaran %9.3 oy kaybederek çıkmıştır. Bunun nedeni kısaca; Milli Koruma Kanunu'nun uygulanmasında muvaffak olamamadan dolayı oluşan döviz problemlerin meydana gelmesi, lastik, cam, inşaat malzemeleri, kahve, ilaç gibi maddelerin el altına düşmüş olması. Demokrat Parti'nin 1946-1950 arası yaptığı demokrasi söylemlerin de eser kalmış olmaması, "ispat hakkı" konusunda son derece yanlış tutum izlemesi, Kırşehir'in Millet Partisi'ne oy vermesi yüzünden ilçe yapılarak cezalandırılması, yurttaşların DP yönetiminden bıkmış olmaları başlıca oy kaybına sebep olan nedenler arasındadır.<sup>210</sup>

### 3.9. BEŞİNCİ MENDERES HÜKÜMETİ

XI. Türkiye Büyük Millet Meclisi, çalışmalarına 1 Kasım 1957 başladı. Celal Bayar 1 Kasım 1957'de üçüncü kez 413 oyla Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan ise TBMM Başkanlığına tekrardan seçildi. Aynı gün Adnan Menderes, V. Kabinesini kurdu ve Bakanlar Kurulu, Cumhurbaşkanı tarafından atanmıştı.<sup>211</sup>

<sup>209</sup><http://www.secim-sonuclari.com/1957>, (Erişim tarihi; 23.03.2018)

<sup>210</sup> Yücel, a.g.e. s.128-129

<sup>211</sup> TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Cilt 1, s.42-43



Beşinci Menderes Hükümet Programı 4 Aralık 1957'de TBMM'de okundu ve aynı gün 133 ret oyuna karşılık 403 kabul oyu ile güvenoyu almıştı.<sup>212</sup>

Başbakan :	Adnan Menderes
Başbakan Yardımcısı :	Tevfik İleri
Devlet Bakanları :	Emin Kalafat, Muzaffer Kurbanoglu
Adalet Bakanı :	Esat Budakoğlu
Milli Savunma Bakanı :	Şemi Ergin
İçişleri Bakanı	Namık Gedik
Dışişleri Bakanı :	Fatin Rüştü Zorlu
Maliye Bakanı :	Hasan Polatkan
Milli Eğitim Bakanı :	Celal Yardımcı
Bayındırlık Bakanı :	Ethem Menderes
Ticaret Bakanı :	Abdullah Aker
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı :	Lütfi Kırdar
Gümrük ve Ticaret Bakanı	Hadi Hüsman
Tarım Bakanı :	Nedim Ökmen
Ulaştırma Bakanı :	Fevzi Uçaner
Çalışma Bakanı :	Hayrettin Erkmn
Sanayi Bakanı :	Samet Ağaoğlu
Basın-Yayın ve Turizm Bakanı :	Sıtkı Yırcalı
İmar ve İskan Bakanı :	Medeni Berk <sup>213</sup>

Bakanlar içinde sadece yedi kişi yeni idi. Yeni bakanlık kurulmuştu. Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı. Program meclise sunulduktan sonra yeni dönemin ilk önemli tartışması yaşandı. Muhalefet programı incelemek için süre istemiş fakat iktidar bunu reddetmiştir.<sup>214</sup>

### 3.9.1. Ekonomide Yaşanan Gelişmeler

1957 - 1960 arası döneminde DP, ekonomik krizin içine girmiş, kredi dönemlerinin kısaltılması yatırımların seviyesini düşürmüştür. Fiyatlar hızla artmış, çeşitli mallarda kıtlık yaşanmış, karaborsa baş göstermiştir. Ayrıca enflasyonu önlemek için; kredilerin ve yatırımların azaltılması yoluna gidilmiştir. Bu önlemler iş hacminin daralması, dolayısıyla işsizliğin artması sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte 1954 yılı sonunda başlayan kuraklığın yayılması sonucu tarım ve hayvancılık

<sup>212</sup> Yüce, a.g.e., s.130

<sup>213</sup> Yüce, a.g.e., s.130-131

<sup>214</sup> Eroğul, a.g.e., s.217-218

memlekette, umumî bir kriz yaratmıştır.<sup>215</sup> Ekonominin bu şekilde iyice kötüye gitmesine karşılık Menderes, hala gelecekte umutludur. Fakat gelişmeler Menderes'in beklediği gibi olmamış ve 3 Ağustos 1958'de alınan kararlarla para arzını düşürmek, dış ticaret açığını azaltarak dış ödemeleri dengeli hale getirmek amaçlanmıştır. 8 Ağustos 1958'de alınan ilk mühim kararlar. Türk Lirası, ABD Doları karşısında ki değeri 2.82 Liradan 9.45 Liraya düşürüldü. Kağıt üzerinde ki eski kur muhafaza edildiğinden dolayı bu devalüasyon resmen yapılamamıştı.<sup>216</sup>

1958 kararlılık planının diğer maddeleri kapsamında ithalat ve ihracatın serbest olmasını, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ürettiği mal ve hizmetlerde zam yapılması, özel kesimlerde ise bu hizmetler üzerindeki denetimin kalkması, Merkez Bankası'nın kamu kesimine açtığı kredilere kısıtlama getirmesi gibi önlemler yer almakla birlikte Türkiye'nin dış borçlanması konsolide edilmiş ve ödeme açığı azalmış, enflasyon düşmüştür. Fakat büyümede gerileme olmuş, durgunluk yaşanmıştır.<sup>217</sup> Bu kararlar enflasyonu durdurmak bakımından yerinde olsa bile sonuç olarak halkın sıkıntısını daha da artırmıştır. İşsizlik artmış, vergiler nedeniyle sabit gelirliler halkın beli iyice bükülmüş, piyasadaki yokluk ve zamlar azalma yerine daha da artmıştır.

### 3.9.2. Dış Politikada Yaşanan Gelişmeler

Türkiye iktisadi zorluklar içinde iken aniden Ortadoğu'da çıkan bir bunalım Türkiye'nin başına yeni problemlerin açılmasına sebep olmuştu. 14 Temmuz 1958 günü Irak, Pakistan, İran devlet başkanları Türkiye'de Bağdat Pakti'nin toplantısı için gelmişlerdi. Irak Kralı Faysal ve Başbakanı Nuri Sait, bu toplantıda bulunmak için sabah erkenden yola çıkarılarken aniden bir ayaklanma ile her ikisi de öldürüldü. Hemen arkasından Irak'ta Cumhuriyet ilan edilmiştir.<sup>218</sup>

Mevcut zaman diliminde Ürdün ve Lübnan'daki girişim olasılığına dayalı durum İngilizlerin ve Amerikalıların hareketlendirmiştir. Eisenhower öğretesi kapasamında bu ülkeler askeri girişimde bulunmuştur. Hükümetinde onaylanladığı iki girişimde Amerikanın, İncirlik üssünü kullanabilmesinin Türkiye'nin iç işlerinde muhalif grupların tavır sergilemesine sebebiyet vermiş ve bu konuda Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'yu eleştiri yağmuruna tutmuşlardır. İlk önceleri Irak'ta kurulan yeni hükümete ve rejime sert tepki veren Türkiye daha sonra ki zamanlarda bu tutumunu

<sup>215</sup> <http://www.tarihinpesinde.com/dergimiz/ekim2012/03.pdf>. ( Erişim Tarihi; 27 Mart 2018)

<sup>216</sup> Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, AFA Yayınları, İstanbul, 1996, s. 172.

<sup>217</sup> Yüce, a.g.e., s.134

<sup>218</sup> Eroğul, a.g.e., s.222

yumuşatmış ABD'nin ardından bu yönetimi tanımak durumunda kalmıştır. Bağdat Pakti'na sıcak bakmayan Irak 24 Mart 1959 yılında Bağdat Pakti'ndan ayrılmış Ağustos 1959'da ise Bağdat Pakti CENTO'ya dönüştürülmüştür.<sup>219</sup>

1959 yılının başlarında Kıbrıs Sorununda çözüme yaklaşılmaya başlanmıştır. Yunan ve Türk Hükümeti bağımsız bir cumhuriyet kurma hususunda anlaşmaya vardılar. Menderes ve Karamanlis, 11 Şubat 1959'da Zürih'te ilke anlaşmasını imzalamış, esas anlaşmanın ise 1 hafta sonra Londra'da imzalanmasını kararlaştırmışlardı. Başbakan Menderes ve heyetini taşıyan uçak sis yüzünden yolunu kaybedip düşmüş 35 kişiden 13'ü ölmüştür. Adnan Menderes ise Londra Kliniğinde müşahade altına alınmış ve Adnan Menderes müşahade altında 19 Mayıs 1959'da Kıbrıs'la ilgili Londra anlaşmasını imzalamıştır.<sup>220</sup>

19 Şubat 1959'da Londra'da imza edilen Zürih Antlaşması ve diğer belgeler, Kıbrıs konusundaki temel belgeleri oluşturmaktadır. Londra Antlaşmaları şu belgelerden oluşmaktadır:

- a) Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna ilişkin Temel Antlaşma,
- b) İngiltere, Yunanistan, Türkiye ile Cumhuriyeti arasında Garanti Antlaşması,
- c) Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan -Türkiye arasında ittifak Antlaşması,
- ç) İngiltere Hükümetinin bu belgeleri usule ilişkin bazı esaslar eklemesi koşuluyla kabul ettiğine dair 17 Şubat 1959 bildirisini.
- d) Yunan ve Türk dışişleri bakanlarının İngiliz Hükümet bildirisini kabul ettiklerine dair bildirisini.
- e) Makarios'un Londra'da imzalanan belgeleri kabul ettiğine ilişkin bildirisini.
- f) Küçük'ün Londra'da imzalanan belgeleri kabul ettiğine ilişkin bildirisini.
- g) Kıbrıs Anayasası ve ilgili belgelerin yürürlüğe konması için alınacak geçici önlemlerle ilgili sözleşme.

### 3.9.3. Yurt İçinde Gerginlikler Ve Milli Muhalefet Cephesi

Muhalefet partileri 1957 seçimlerinde düştükleri hataya bir daha düşmemek için 1961'de yapılacak olan seçimlerde muhalefet ortaklığı için şimdiden çalışmalar yapmalıydılar. Muhalefeti tek çatıda toplamak için ilk adım CHP'den geldi. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü "Milli Muhalefet Cephesi"ni kurarak muhalefetin tabanını genişletmeyi amaçlıyordu.<sup>221</sup> Türkiye Köylü Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin

<sup>219</sup> Bağcı, a.g.e., s.146

<sup>220</sup> Yücel, a.g.e., s.135

<sup>221</sup> Yücel, a.g.e., s.137

16 Ekim 1958'de birliktelik sağlayarak Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adı altında oluşumu ve daha sonra Hürriyet Partisi'nde aynı yıl CHP'ye katılımı dengeleri bozdu. Muhalefetin bu şekilde güçlenmesi, İktidarı daha da hırçınlaştırarak gezilere ve muhalefete yönelik suçlamaları arttırdı.<sup>222</sup>

Hürriyet Partisi'nin CHP'ye katılmasından sonra örgütte gerekli değişiklikleri yapmak amacıyla 12 Ocak 1959'da XIV. Kurultay toplanmış ve oy birliği alarak kabul edilen hükümler "İlk Hedefler Bildirisi" adıyla ilan edilmişti. 15 Ocak 1959'da açıklanan İlk Hedefler Bildirisi'nde şu ilkeler yer almaktaydı:

1. Bütün Parti ve vatandaşlara eşit davranılması; partizanlığa son verilmesi.
2. Türkiye Büyük Millet Meclisinden başka ikinci bir meclisin oluşturulması.
3. Seçimlerde orantılı temsil yönteminin kullanılması.
4. Anayasa mahkemesinin oluşturulması.
5. Yüksek Yargıçlar Kurulunun kurulması.
6. Memurlara mahkeme hakların verilmesi.
7. Basın özgürlüğünün yasal güvence altına alınması.
8. Üniversitelerin ayrı bir yasayla idare edilmesinin sağlanması.
9. Yüksek İktisat Şurasının kurulması.
10. Sosyal güvenlik ve adalet esaslarının Anayasa Güvencesi altına alınması.<sup>223</sup>

Bu beyanname, görüldüğü üzere iktidara verilen siyasi bir ultiमतom niteliği taşıyordu.

### 3.9.3.1. Vatan Cephesi

Vatan Cephesi fikri, Milli Muhalefet Cephesi oluşumundaki görüşlere bir karşıt tavır şeklinde doğmuştu. Adnan Menderes, giderek güçlenen muhalefete karşı kendi yandaşlarını konsolide etmek amacıyla, 12 Ekim 1958 tarihinde, Vatan Cephesini kurdurdu. Bu cepheye muhalefet karşıtlarını ve DP yandaşlarını katılmaya çağırırdı. Vatan Cephesi kurucularının ve bu cepheye katılanların adları her gün devlet radyosundan okunmaya başlandı.<sup>224</sup> Diğer yandan muhalefet ise radyoda okunan

<sup>222</sup>Feroz Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Bilgi Basımevi, Ank., 1976, s. 187.

<sup>223</sup>Mete Tuncay, "Siyasal Tarih (1950-1960)", **Türkiye Tarihi IV, Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Cem Yay., İst., 2007, s. 185.

<sup>224</sup>Şerafettin Üstümkol, "Vatan Cephesi" <http://www.halkinsesi.com.tr/vatan-cepnesi-makale,3637.html> (Erişim Tarihi: 04.04.2018)

isimlerin hayali kişilerden olduğunu ya da çok uzun zaman önce ölen kişilere ait olduğunu iddia etmekteydi.<sup>225</sup>

Vatan Cephesi için yapılan bu propagandalar radyo ile sınırlı kalmamış, birçok ilde Vatan Cephesi adında iktidarın olumlu haberlerinin yer aldığı broşürler ise bedavaya dağıtılmıştır. Demokrat Parti içinde ki Vatan Cephesine karşı olanlar da vardı sebepleri ise DP'nin ocak-bucak ve Genç Demokratlar Teşkilatına rakip olarak partiyi zayıflatacağı düşüncesi içindeydiler. Bu iddia gerçekleşmedi ve sonuç olarak Vatan Cephesi havayı gerginleştiren bir örgüt olarak tarihte ki yerini almıştır.<sup>226</sup>

### 3.9.3.2. Uşak Olayları

CHP'lilerin "büyük taarruz" diye niteledikleri propaganda için yapılan yolculuklar 29 Nisan 1959'da başlamıştı. Seferde İnönü'nün başkanlık ettiği 46 vekil, gazeteciler ve partililer yer almaktaydı. İlk gidecekleri il "büyük taarruz" ismiyle özdeşleştirmek için İnönü'nün Yunan'lı asker Trikopolis'i esir aldığı şehir Uşak tercih edilmişti. CHP grubu daha yola çıkmadan olaylar başlamıştı. Ankara garında İnönü'ye tezahürat yapan halkla polis çatışmıştı.<sup>227</sup> Uşağa gelindiğinde İsmet İnönü'yü büyük bir kalabalık karşıladı. Bu sırada Demokrat Parti İl Başkanı Eşref Öğün'ün, elinde bulunan bardağı CHP kafilesinin üzerine doğru fırlatması büyük kargaşa yaratmıştı.<sup>228</sup> Ertesi sabah trenle şehirden ayrılmak istenen kafileye yeniden saldırı düzenlenmiş ve İsmet İnönü başına isabet eden bir taşla yere düşmüştür. Uşak'tan Manisa'ya geçen İsmet İnönü burada çok sert bir konuşma yaparak, bu saldırılardan yılmayacağını "Vatandaşlarımızın hizmeti uğrunda seve seve can vermeyi, hayatımızın yüksek, şerefli ve son mükafatı saymaktayız" demiştir.<sup>229</sup>

CHP kafilesi Manisa'dan sonra İzmir'e hareket etmişlerdi. Burada "hürriyet" tezahüratlarıyla karşılaşmışlardı. Bu kadar kalabalık ve tezahüratlar karşısında İzmir Valisi Kemal Hadımlı, İçişleri Bakanı'nın talimatlarına uyararak, siyasal parti kongrelerini yasakladı. Halbuki İnönü bu kongrelerde konuşacaktı. Hükümet keyfi kararlar almada iyice ölçüyü kaçırmış, gezi sırasında çıkan olaylar ile muhalefetin demeçleri için devamlı yayın yasağı koymaktaydı.<sup>230</sup>

<sup>225</sup> Metin Hepar, *Türk Siyasal Hayatı*, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş. İstanbul, 2011, s.195

<sup>226</sup> Yüce, a.g.e., s.138

<sup>227</sup> Eroğul, a.g.e., s.231

<sup>228</sup> Zafer, 1 Mayıs 1959.

<sup>229</sup> Turan, a.g.e., s. 193

<sup>230</sup> Eroğul, a.g.e., s. 232-233

Türkiye Cumhuriyeti basın tarihinde, 3 Mayıs 1959 yılında gazeteler ilk defa beyaz sütunlarla çıktı.<sup>231</sup> Demokrat Partili bir grup, vakaları yazılı olarak ileten Demokrat İzmir gazetesine saldırılarda bulunarak vandalizm yaratmıştı. Meydana gelen durumdan ötürü muhalif heyet 4 Mayıs 1959'de İstanbul' a yola çıkmaya mecbur kalmıştı<sup>232</sup>

### 3.9.3.3. Topkapı Olayları

İnönü ve kafilesi "Büyük Taarruz"un Ege ayağını tamamlamış, 4 Mayıs 1959 günü İstanbul'a uçakla gelmişlerdi. Topkapı civarına geldiklerinde 10-15 kişiden oluşan bir topluluk İnönü'ye saldırıda bulundu. Camları taşıyor, kapıyı açmaya çalışıyorlardı. Hatta bazıları arabanın üzerine çıkmışlardı. Şans eseri oradan geçmekte olan bir binbaşı yanındaki askerlerle olaya müdahale etmiş böylece İsmet İnönü'yü taşıyan arabasına yol açılabilmişti.<sup>233</sup> CHP grubu Uşak'tan başlayıp Topkapı'ya kadar devam eden olayları gündemine getirmişlerdi. Başkanlığa verdikleri önergede, olayları önleyemeyen ya da düzenleyen Başbakan ile İçişleri Bakanı Namık Gedik hakkında soruşturma açılmasını istemişler fakat CHP'nin verdiği bu önerge DP çoğunluğunca reddedilmiştir.<sup>234</sup>

### 3.9.3.4. Çanakkale Olayları

1959'un Eylül ayında CHP ekibi Çanakkale gezisine çıkmışlardı. Demokrat Partili bir grup vatandaş tarafından yolları kesilmiş çıkan arbedede yaralanmalar olmuştu. Bunun üzerine CHP'lil vekillerden oluşan bir denetim grubu yollama kararı alındı. Fakat hükümet "buna tevessül (girişime) edildiği takdirde netice ve mesuliyetin müteşebbislerine ait olacağını"<sup>235</sup> bildiren bu bildiri ile saldırgan vatandaşlara resmen güvence verilmişti. Bunun sonucunda Demokrat Partili vatandaşlar kendilerini daha da serbest ve güvencede hissedince orada bulunan CHP'li soruşturma heyetine türlü saldırılarda bulunmuşlardır. Polis, Gedikli'ye CHP heyetinin girmesine izin vermemişti. Polisin bu hareketi olmasaydı belki de CHP heyeti linç edilirdi.<sup>236</sup>

Çanakkale olayları sonrasında siyasi hava daha da boğucu hale gelmişti. Radyo Gazetesi " soğuk harbi mutlaka önleyeceğimizi beyan ediyoruz; soğuk harbi önleyeceğiz, bu zaman uzak değildir." Diye tehditler savurmaktaydı.<sup>237</sup>

<sup>231</sup> Cumhuriyet, 3 Mayıs 1959

<sup>232</sup> Albayrak, a.g.e., s. 525

<sup>233</sup> Eroğul a.g.e., s.233, Yücel, a.g.e., s.139

<sup>234</sup>Turan, a.g.e., s.194

<sup>235</sup> Zafer. 16 Eylül 1959

<sup>236</sup> Eroğul, a.g.e., s.235

<sup>237</sup> Cumhuriyet, 23 Eylül 1959

### 3.9.3.5. Kayseri Olayları

Olaylara durmaksızın bir yenisi ekleniyordu. Şubat başında Konya'ya giden İnönü, kendisini karşılamaya gelenler ile polis arasında çatışma olmuştu. Jandarma ve polis, halkı dağıtmak için cop, kırbaç ve gaz bombası kullandı.<sup>238</sup> Bu genel asabiyet içinde Kayseri'de çıkan olaylar bardağı taşıran son damla olmuştu.<sup>239</sup>

İsmet İnönü, CHP'li başkanın, DP'li Belediyenin Başkanıyla yaşamış olduğu olayları incelemek ve CHP parti kongresine katılmak için Kayseri'ye gitmeye karar vermişti. Kayseri Valisi Ahmet Dalli, İnönü'ye kente gelmesinin tehlikeli olacağını haber vermiş, İsmet İnönü ise "beni Said-i Kürdi sanıyor!" diyerek tepkisini dile getirmiştir. CHP lideri İnönü ve Kayseri valisi arasında telgraf trafiği yaşanmış ve İnönü, Valiyi "partizanlıkla" Vali ise İnönü'yü "kanunları tanımamakla" suçlamıştır.<sup>240</sup> Daha sonra vali Kayseri İl Kongresini ertelemiş buna istinaden İnönü "Mebus, Parti Başkanı ve kanunlara hürmetkar bir vatandaş olarak Kayseri'ye gidebileceğini" valiye bildirmiştir.<sup>241</sup> İnönü trenle Kayseri'ye gitmek üzere yola çıkmıştı fakat tren Kayseri dolaylarında durdurulmuş ve şehre girmesinin sakıncalı olduğu kendisine bildirilmiş, çıkan münakaşada ise İnönü "sıkıyönetim mi ilan edildi" sorgusuna girişmiş ve kendisini karşılamaya gelenlere kötü muamele yapılması üzerine de; "Bu hareketlerden birisi Afrika'da yerli halka yapılıyor; diğeri de burada" sözlerini söylemiştir.<sup>242</sup> İnönü ve beraberindekiler Kayseri'ye girmek için 3 saat, ertesi gün Yeşilhisar'a girmek için ise dokuz saat uğraş vermiş yine de Yeşilhisar'a girmek mümkün olmamış ve Ürgüp'e geçmek zorunda kalmışlardır. Bu arada sağlık durumu bozulan İnönü, geceyi bu ilçede geçirmek zorunda kalmış, iki günün olaylarını değerlendirirken de; "kanunsuz müdahaleleri hayatım pahasına kabul etmeyeceğim" açıklamasında bulunmuştur.<sup>243</sup>

Kayseri'de görevlendirilen askeri birliğin komutanı Binbaşı Selahattin Çetiner'e İnönü'yü durdurmak için gerekirse silah kullanması emri verildiği halde Çetiner, bu emri yerine getirmektense kendini vuracağını belirtmiş emre karşı çıkmıştı. Topkapı'dan sonra Himmetdede'deki bu durum ordunun artık muhalefeti korumaya yönelmesinin göstergesiydi.<sup>244</sup>

<sup>238</sup> Cumhuriyet, 8 Şubat 1960

<sup>239</sup> *Eroğul*, a.g.e., s.238

<sup>240</sup> Son Posta, 3 Nisan 1960

<sup>241</sup> Yeni Sabah, 3 Nisan 1960

<sup>242</sup> Akşam ve Dünya, 3 Nisan 1960

<sup>243</sup> Dünya, Yeni Sabah, 4 Nisan 1960

<sup>244</sup> *Turan*, a.g.e., s.195

### 3.9.3.6. Tahkikat Komisyonu

Demokrat Parti Meclis Grubu, Yeşilhisar olayları üzerine CHP'yi kapatmak ve bir soruşturma komisyonu kurmak üzere 7 Nisan 1960 günü toplanmıştı. Konu Reşat Akşemsettinioğlu'nun verdiği önerge ile gündeme gelmiş ve grupta şöyle konuşmuştur. "Halk Partisi, yasanın 33. Maddesi gereğince kapatılması gereken bir parti olmuştur. Önergemde hükümetten sorduğum nokta budur. Hükümetin getireceği bir yasa ile Ankara'da olağanüstü bir mahkemenin kurulmasına, demokrasimizi alt üst eden, halkı, askeri memuru isyana teşvik eden siyasi kuruluşları ve teşvikçilerini yargılamak görevi ile vazifeli kılmak iktidarımız için zorunlu olmuştur." Buna yanıt veren Adnan Menderes "emredin, bu tedbirlerin on mislini alın. Ama hepsini hükümetin sırtına bırakmak suretiyle değil...Kanun yapın...Adliyenin işlemediğini görüyorsunuz...Açın bir Meclis tahkikatı. Tespit edin bunları Mecliste. Düşünelim, konuşalım. Ahlıksızlar, namussuzlar, sizi kapatıyoruz diye BMM'nin kararları ile kapatalım." Görüldüğü üzere Adnan Menderes özel mahkeme kurma yerine meclis soruşturması açılmasını istemişti.<sup>245</sup>

14 Nisan 1960 günü toplanan Demokrat Parti, Grup başkanlığına Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar'ı seçti. Seçildiğinin ertesi günü Grup Başkanvekili ile birlikte önergeyi meclise sundu. Önergede CHP'nin faaliyetleri ile bir kısım basının neşriyatı hakkında meclis tahkikatını yapılmasını isteyen 15 kişilik bir komisyon kurulmasını istiyordu.<sup>246</sup> CHP hemen karşıt bir önerge hazırlamıştı. Bu önergede Menderes için soruşturma açılmasını ve yüce divana iletilmesi talep ediliyordu.<sup>247</sup> CHP'nin tezini şu şekilde iletmışti: İnsanların hakkının görmezden gelinmesi, adaletle olan inançsızlık, partililik biçiminde yönetim, yayın gruplarına baskı, radyo rezaleti, israf, suiistimal, vs.<sup>248</sup> Bekleneceği üzere bu takrir önemsenmedi ve 18 Nisan 1960 yılında Demokrat Parti'nin önergesi Meclis tarafından kabul edilmiştir.

TK ile ilgili önergenin kabulü 19 Nisan 1960 günü ve 2247 sayılı karar ile Resmi Gazete'de ilan edilmiştir. Tahkikat komisyonunun başkanlığına Ahmet Hamdi Sancar, katipliği Nüzhet Ulusoy, CHP'nin faaliyetlerinden sorumlu olacak komisyonun başkanlığına Nusret Kirişçioğlu, basından sorumlu olacak komisyon başkanlığına ise Bahadır Dülger getirilmiştir.<sup>249</sup>

<sup>245</sup> Turan, a.g.e., s.197

<sup>246</sup> Yüce, a.g.e., s.144

<sup>247</sup> Eroğul, a.g.e., s.242

<sup>248</sup> Ulus, 17 Nisan 1960

<sup>249</sup> Zafer, 19 Nisan 1960



Çorum Mebusu Hüseyin Ortakçioğlu ve üç arkadaşının kanun teklifi şu şekildeydi:

MADDE 1. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenleri ve naibolarak vazifelendirecekleri tâli encümenler; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Askerî Muhakeme Usulü Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda C. Müddeiumumisine, sorgu hâkimine, sulh hâkimine ve askerî adlî âmirlere tanınmış olan bilcümle hak ve yetkileri haizdir.

MADDE 2. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenleri, tahkikatın selâmetle cereyanını temin maksadiyle: I - a) Her türlü neşriyatın yasak edilmesine ve neşir yasağına riayet edilmemesi halinde mevkute veya gayrimevkutenin tabii veya tevziinin men'ine, b) Mevkute veya gayrimevkutenin toplatılmasına, mevkutenin neşriyatının tatiline veya matbaanın kapatılmasına, c) Tahkikat için lüzumlu görülen veya sübut vasıtalarından olan her türlü evrak, vesika veya eşyanın zaptına ve Hükümetin bütün vasıtalarından istifade etmeye, d) Siyasi mahiyet arz eden toplantı, hareket, gösteri ve emsali faaliyetler hakkında tedbir ve karar ittihazına, II - Tahkikatın devamı müddetince âmmenin huzur ve sükûnun bozulmaması için lüzumlu her türlü tedbir ve kararları almaya, dahi yetkilidir.

MADDE 3. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerince ittihaz olunan tedbir ve kararlara her ne suretle olursa olsun muhalefet edenler bir seneden üç seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.

MADDE 4. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerince ittihaz olunan tedbir ve kararların icra ve infazında ihmal veya suiistimali görülen vazifeliler, ihmal halinde altı aydan iki seneye, suiistimal halinde bir seneden üç seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar.

MADDE 5. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerinin yaptığı tahkikat gizlidir. Bu gizliliğe riayet etmeyenler veya malûmatlarına müracaat suretiyle yahut sair suretlerle muttali oldukları tahkikatla ilgili hususları veya hâdiseleri ifşa edenler altı aydan bir seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar.

MADDE 6. — Türk Ceza Kanununda yazılı yalan şahitliği ve yalan yere yemin faslındaki suçları işleyenler hakkında mahsus maddelerinde zikredilen cezalar iki kat olarak hükmolunur.

MADDE 7. — Bu kanun hükümlerine muhalefet Meşhut suçların muhakeme usulüne dair olan Kanunun birinci maddesinin (A) bendinde yazılı mahal dışında vuku bulsa dahi failleri hakkında mezkûr 3005 sayılı Kanun hükümlerine göre tahkikat ve takibat icra olunur. C. Müddeiumumileri 3005 sayılı Meşhut suçların muhakeme usulüne dair Kanunun 3. maddesinin 4. fıkrasında yazılı müddetle bağlı olmaksızın vazifeli mahkemede âmme dâvası ikame eder.

MADDE 8. — Bu kanunun tatbikatında Hâkimler Kanunu ile Memurin Muhakematı Kanunu hükümleri uygulanmaz. Ancak salâhiyet hakkındaki hükümler mahfuzdur.

MADDE 9. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerince ittihaz olunan karar veya tedbirler katî olup aleyhine itiraz olunamaz.

MADDE 10. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenleri tarafından yapılmış olan tahkikat ilk tahkikat mahiyetindedir.<sup>250</sup>

Demokrat Parti'nin memleketimizi nasıl bir rejime sürüklemek gayesinde olduğunu bütün açıklığı ile anlamak için bu maddeleri okumak yeterlidir.

Tahkikat Kurulunun ele aldığı ilk iş TBMM' si belgelerinin yayınlanmasını yasaklamak olmuştur. İsmet İnönü, bu kanunun müzakeresi sırasında yine yayımı yasaklanan ve uyarıcı olan son konuşmasını yapmıştır;

“Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüyeceğiz diyorsunuz. Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore Başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Halbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemet kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini de kuranlar öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk Milleti Kore Milletinden daha az haysiyetli değildir.”

Bu sözler üzerine İnönü'ye 12 oturum için meclise girmeme cezası verildi böylece iktidar ve muhalefetin son görüşlerini sunduğu platformda ortadan kalkmıştı.<sup>251</sup>

<sup>250</sup> TBMM, Resmi İnternet Sayfası  
[https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/zuhtu\\_arslan/zuhtu\\_arslan\\_cilt1.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/zuhtu_arslan/zuhtu_arslan_cilt1.pdf). ( Erişim Tarihi: 05.04.2018)

### 3.9.3.7. Öğrenci Gösterileri

Tahkikat Komisyonunun görev ve yetkileri hakkında kanunun kabul edilışinden bir sonraki gün İstanbul'da ilk büyük öğrenci gösterisi yaşandı. Binlerce öğrenci, "kahrolsun diktatörler!" ve "Menderes istifa!" sloganları ile Beyazıt'tan itibaren sokaklara döküldü.<sup>252</sup> Emniyet güçleri 7 saat gibi süre devam eden öğrenci gösterilerini engelleyememiş, olay esnasında Turan Emeksiz adlı öğrenci bir polis tarafından vurularak, diğer bir öğrenci de tankın ezmesi sonucu hayatını kaybetmiştir.<sup>253</sup>

Öğrencilerin Siyasal Bilgiler Fakültesinde yapmış olduğu bir başka gösteride de Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Namık Argüç'ün öğrencilere "ateş edilmesi yolunda talimat vermiş olmasıydı.<sup>254</sup> Siyasal Bilgiler'deki olaylarda ise güvenlik güçleri bir ara binaya ateş açmışlar bununla yetinmek istemeyen Argüç, bir manga askere silahlarını doldurup öğrenciler üzerine ateş açılması emrini vermişti. Fakat orada bulunan askeri birliğin komutanı, bu emrin yasalara aykırı olduğunu belirterek bu emre uymamıştı. Bu arada İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, Vali Ethem Yetkiner'in isteği ile zorla polis jipine bindirilmek istemiş ve bu zorlamada yere düşen rektörün gözlüğü kırılarak sol kaşı yarılmıştı. Milli Eğitim Bakanı "Atıf Benderlioğlu'nu arayan Menderes bu olaylar hakkında bilgi almış, Milli Eğitim Bakanı ise Şensoy'a, üniversitelerin kendilerine yardım etmediğinden yakınmış ve üniversitelerin özerkliğinin tehlikede olduğunu bildirmişti. Hatta bakana göre kendisi istifa ederse yerine "ne idüğü belirsiz bir it" gelebilecek ve üniversitelerin özerkliği tamamen ortadan kalkacaktı. Yani yalnızca üniversitelerin kendi organları eliyle yönetilemeyecek bilimsel özerklikte ortadan kalkacaktı.<sup>255</sup> DP Meclis Grubu 29 Nisan'da yaşanan olayları görüşmek için 2 kez olağanüstü olarak toplanmıştı. Söz alan Menderes, olayları CHP'nin kışkırtmasıyla patlak veren bir ihtilal olarak nitelmiş ve şunları söylemiştir; "Bu üniversiteye gireceğiz, temeline gireceğiz. Bize vatan lazımdır. Siyaset yapmak için, üniversite kurmak için vatan lazımdır...Bugün fiilen ihtilal içindeyiz. İhtilalin kendine göre mantıklı icapları vardır...Şimdi aziz arkadaşlarım bu gazeteleri kapatacağız, bu adamları içeri tıkacağız. Girilemezmiş! Emir verdik derhal girin dedik. Üniversiteye girmek değil, temelini altına gireceğiz!

<sup>251</sup> Eroğul, a.g.e., s.244-245

<sup>252</sup> Eroğul, a.g.e., s.243

<sup>253</sup> M. Serhan Yücel, "Menderes Dönemi (1950-1960) ve Demokrasiye Geçiş", **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002, s. 842.

<sup>254</sup> Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı (1899-1960)**, Remzi Kitapevi, İst.,1989, s.341

<sup>255</sup> Turan, a.g.e., s. 206-207

Belki bu akşam, belki yarın akşam bir hususi mahkeme derhal kuracağız.”<sup>256</sup> DP grubu bu baskıcı yöntemleri alkışlarla onaylıyordu. İhtilale uzanan sürece doğru Menderes konuşmaya devam ediyordu. Menderes’in bir konuşması şu şekildeydi: “... Bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. Bunlar zavallı başlarını nizamın sarsılmaz kayalarına vurarak kendilerine gelecekler ve korkarım ki o zaman bu bedbahtlar biraz geç kalmış olacaklardır.”<sup>257</sup> Görüldüğü üzere iktidar daha fazla sertlik ve baskıdan yanaydı.

Ankara’da meydana gelen olaylarda 5 Mayıs 1960’ta gerçekleşen en dikkat çekicisiydi. Fısıltı Gazetesi bu gösteriyi önceden bildirmişti. DP yönetimi de siyasi biçimde anlaşmak yerine daha şiddetli tedbirler almayı tercih etmiş ve 5 Mayıs’da, Kızılay’da devlet yanlısı bir eylemin gerçekleşmesini onaylamıştı. Bu toplanmaya karşı muhalefetten bir kısımda toplanmak istemiş ve olaylar çıkmıştı. Menderes burda gösteri yapan gruba sert bir dille tavrı almıştı. Sonrasında ise Cumhurbaşkanı Bayar aracılığıyla; “göstericilere dağılmalarını ihtar etmesini, dağılmayanların ise üzerine ateş açılması emrini” verildiği beyan edilmiştir. Devam eden gösteriler ancak saat 20’de sona ermişti.<sup>258</sup> Bu olay şiddet ve baskı tedbirlerinin daha da artmasına neden olmuştur.

### **3.9.3.8. Menderes’in Son Ege Gezisi**

11 Mayıs 1960 yılında TBMM hiçbir gerekçe göstermeksizin on bir günlük tatile girmişti. İki gün sonra da Başbakan Menderes Ege’de bir geziye çıktı. Ankara ve İstanbul’da yaşanan olaylar yüzünden iyice bunalıma giren Menderes, yine kendisini alkışlayacak toplulukların içine girmek böylece bir nebze moral depolamak istiyordu.<sup>259</sup> 15 Mayıs 1960’ta İzmir limanına vardığında büyük bir kitle kendisini karşıladı. DP yanlıları tüm Ege halkı gelmişti. Menderes bu kitleye şu şekilde seslendi:

“Şu görülen manzara bir faniye nasip olabilecek mazhariyetlerin en kıymetlisini teşkil etmektedir. Heyecanınızın ve bu ihtişamlı kucaklayışınızın bana telkin ettiği coşkunun saadet sonsuzdur... Şimdi onlara, istemeyiz diye haykırınlara, biraz tarizkâr dahi olsa, bir latife ile cevap vermek istiyorum: Kimi istemiyorsunuz? Bugünkü iktidarı mı? Menderes’i mi? Beni mi? İktidarı işbaşına getiren siz değilsiniz ki... Gelin de görün İzmir’de şu muhteşem manzarayı. Yüzbinlerce vatandaşımız büyük

<sup>256</sup> Turan, a.g.e., s. 207

<sup>257</sup> Eroğul, a.g.e., s.246

<sup>258</sup> Turan, a.g.e., s. 214

<sup>259</sup> Eroğul, a.g.e.,s. 247

bir heyecan ve inanışla, isteriz diye haykırıyorlar. Bizi bağırklarına basıyorlar...” Cem Eroğul Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi adlı kitabı, sayfa 248’de şöyle bir yorum yapıyor: “Aslında bu bağra basış, bir ananın sevdiği çocuğunu kucağında sıkıştırarak boğması gibi bir şeydi. Zira Egeliler Menderes’e bu yakınlığı göstermeselerdi, her şeyden çok önem verdiği kitlelerin onayını kaybettiğini görecekti belki de o zaman çekilecekti. Fakat böylesine hararetle bir onayla karşılaşıncaya direnmeye karar verdi ve bu da felaketi oldu.”

20 Mayıs 1960 yılının akşamı Nehru Ankara’ya gelecekti. Menderes misafirini karşılamak üzere başkente dönmüştü. Fakat 21 Mayıs’ta son derece önemli bir olay yaşandı. Harp Okulu öğrencilerinin başlarında bazı komutanlar olduğu halde 21 Mayıs’ta sessiz bir yürüyüş yapmaları yakında fırtınanın kopacağına göstergesiydi. Bu olay üzerine hükümet bütün fakülte ve yüksekokulları kapatmış, beş kişiden fazla toplulukları yasaklamış, akşam saat sekizden, sabah beşe kadar sokağa çıkma yasağı koymuştur.<sup>260</sup>

DP kurutayı 25 Mayıs 1960’da bir araya geldi. Toplantı da Rifkı Salim Burçak seyredilen tutumdan vazgeçilmesi gerektiğini önermiş ve bu durumdan ne şekilde kurtulacaklarının cevabını aramak için “ Bu çıkmazdan nasıl çıkacağız? ” sorusunu sormuştur. Menderes’in yanıtı ise “Ben sizi çıkaracağım” olmuştur. Burçak “Hayır çıkaramayacaksınız!” demiştir. Bunun üzerine sinirlenen Menderes Partisinin genel idare kurulunun son toplantısını terk etmiştir. Menderes’i ikna etmek mümkün değildi ve kaderinden artık kimse onu kurtaramazdı.<sup>261</sup>

Menderes 25 Mayıs 1960 yılında hiçbir sebep yokken, belki de kendince bir gövde gösterisi yapmak için Eskişehir’e gitmişti. Fakat Menderes umduğunu bulamamış tam aksine hiç beklenmeyen bir protesto ile karşılaşmıştı. Askeri havaalanında malzeme sandıklarının arkasına gizlenmiş bir grup genç subay Başbakan geçerken önüne dizilmişler ve aniden “geriye dön” komutu ile arkalarını dönerek “dağ başını duman almış” marşını söyleyerek oradan ayrılmışlardır.<sup>262</sup> Menderes Eskişehirililere konuşma yapacaktı, ancak hoparlörün teli kesildiğinden dolayı sesini duyurmakta güçlük çekmişti. O ve ertesi akşam onuruna verilen yemeklerde “kara cüppeli” diye nitelendirdiği profesörleri suçlamayı sürdürmüş ve başbakan olarak bir topluluk önünde yaptığı son konuşmada şöyle demiştir;

<sup>260</sup> Turan, a.g.e., s. 215

<sup>261</sup> Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes - İpin Gölgesindeki Günler*, Yapı Kredi Yay. İst., 2011, s. 126-127

<sup>262</sup> Turan, a.g.e., s.216

“Memlekette hürriyet olmadığından bahsediyorlar. Bizim hürriyeti yok ettiğimizi söylüyorlar. Halbuki bütün hürriyetler o kadar suiistimal ediliyor ki, sokaklarda kabadayılar en açık tahrikatı yapmakta, kendileri için en küçük bir tehlike dahi görmemektedirler. Bu kahraman profesörler, 1950’den evvel neredeydiler? Bir zümre tarafından kiralanmış, birtakım kara cüppe giymiş kuklaların, aldatılmış, iffal edilmiş masum vatandaşların milletin iradesine rağmen harekete geçmeye teşebbüs etmelerinin akıbeti, elbette ki, Türk Milleti tarafından tayin edilecektir.” Başbakan Menderes’in bu katı davranışlarına rağmen 26 Mayıs 1960 günlü gazetelerde, birtakım DP milletvekillerinin, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü yasasının yürürlükten kalkması, basına tekrar özgürlük verilmesi, ve derhal genel seçimlere gidilmesi hususunda önerge hazırlamakta oldukları haberi yayımlanmıştı.<sup>263</sup>

### 3.9.3.9. 27 Mayıs İhtilali

26 Mayıs 1960 günü, Milli Birlik Komitesi’nde görev almış kimi üyelerin açıklamalarına göre Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, karargahtaki subayları toplayarak, ordudaki iktidara karşı birleşmeyi kınamış, Cumhurbaşkanı Bayar’a ise bir güvence verebilmek için, toplantıda yapılan tüm konuşmaları teyp bandına alıp Çankaya’ya göndermişti. Fakat bu durum ordunun DP iktidarına karşıt olmadığı ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a verilmek istenen güvence gerçekleri yansıtmıyordu.<sup>264</sup>

Toplumsal bunalımın yatışması için demokratik bir çözüm bulmayı ümit eden Gürsel Paşa, ülkenin selameti için Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes’e hem sözlü daha sonra da yazılı bir mektupla önerilerde bulunmuştur.<sup>265</sup> İhtilal olmaması için bir uyarı niteliğinde ki bu mektup Mendere tarafından dikkate alınmadı, hatta bu mektubu gizli tutmuştu. İhtilale inanmıyordu.<sup>266</sup>

Adnan Menderes, 26 Mayıs gününü Eskişehir’de geçirmişti. Akşamı ise Şeker Fabrikası’nda Kendi şerefine düzenlenen yemeğe iştirak etti. Adnan Menderes ile birlikte geziye katılan milletvekilleri, 27 Mayıs Cuma günü saat 05.00 sularında uyandırıldılar. Hükümet Konağında Yurtiçi Bölge Komutanı Hakkı Paşa ile birlikte olan Adnan Menderes onları beklemekteydi. Menderes Ankara ile iletişime geçmek istiyor fakat başaramıyordu. Bu arada ihtilalcilerin duruma hakim oldukları haberi gelmekteydi. Menderes küçük bir kafileyle Kütahya’ya hareket etmişti. Kaçması imkansızdı, çünkü yanında ihtilalcilerden emir alan subaylar ve bir manga asker

<sup>263</sup> Turan, a.g.e., s. 217, Eroğul, a.g.e., s.250

<sup>264</sup> Turan, a.g.e., s. 217

<sup>265</sup> Akgün, a.g.e., s. 93-94

<sup>266</sup> Albayrak, a.g.e., s. 544-548.

vardı ve Menderes'e son derece nazik davranılmaktaydı. Menderes ise ne yapacağını bilmez halde devamlı Celal Bayar'ı arıyor fakat cevap alamıyordu. Saat 07.00'yi gösterdiğinde Kütahya Askeri Havaalanına bir uçak inmişti. Uçaktan inen subaylar Menderes'i selamladıktan sonra aralarında ki Albay, Silahlı Kuvvetlerin hükümet idaresini ele aldığını ve kendisini sağ salım Eskişehir'e götürüleceğini söyledi. Eskişehir'de kısa bir mola verdikten sonra saat 11.00 sıralarında uçak Etimesgut Havaalanına indi. Böylece yeni bir devir başlamaktaydı.<sup>267</sup>

26 Mayısı 27 Mayısı bağlayan gecede yapılan toplantı ile birlikte Albay Alparslan Türkeş tarafından radyoda kanalı ile "ihtilal" bildiriliyordu.

Bildiride, şöyle deniliyordu:

"Sevgili Vatandaşlar,

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekate Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremiz, hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüzkar bir fiile müsaade etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş; kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmekten birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir. Kabineye mensup şahsiyetlerin, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sığınmalarını rica ederiz. Şahsi emniyetleri kanunun teminatı altındadır. Müttfiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk'ün 'Yurtta sulh, cihanda sulh' prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıqız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz 'Yurtta Sulh, Cihanda Sulh'tur.

---

<sup>267</sup> Yücel, a.g.e., s. 157

Milletimizin bir zarara uğramayacağı delaletinde sabır ve ihkamla tebessür etmeleri beklentilerimiz arasındadır."<sup>268</sup>

Cemal Madanoğlu, yaptıkları ihtilali meşru bir zemine oturtmak için yeni bir planı yürürlüğe koymuştu. Madanoğlu bu amaçla, İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, Prof. Dr. Naci Şensoy, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, Prof. Dr. Ragıp Sarıca, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. Dr. İsmet Giritli'den oluşan heyete geçici bir anayasa hazırlattı. Komisyonun başkanlığını Sıddık Sami Onar yaptı. Aralarında Türkiye'nin yetiştirdiği önemli Anayasa hukukçularının bulunduğu gurubun hazırladığı geçici anayasa ile TBMM'ye ait tüm görev ve yetkiler ihtilali yapan Milli Birlik Komitesi'ne devredildi.<sup>269</sup>

Yönetime el koyanlar, gerçekten bir askeri dikta kurulması hevesinde değillerdi. Bunu üstlendikleri siyasal sorumluluğa ve risklere karşı en kısa zamanda seçime gidileceğini duyurarak belli etmişlerdi.<sup>270</sup>

14 Ekim 1960'tan 15 Eylül 1961'e kadar 11 ay 1 gün süren Yassıada mahkemesinde toplam 592 sanık hakkında 19 dava açılmış ve başsavcı bu davalarda 228 sanık hakkında idam cezası istemiştir. Toplam 202 oturum yapılmış ve 1000'i aşkın tanık dinlenmiştir. Yassıada davaları üç ana gruba ayrılmıştır;

a) Ağır Ceza Davaları: Cinayet, ayaklanmaya azmettirme ve bilerek cana ve mala zarar verme.

b) Siyasi Davalar: Anayasayı ihlal kapsamında değerlendirilen altı siyasi dava.

c) Yolsuzluk Davaları: Farklı yolsuzluk iddialarının ortaya atıldığı dokuz dava.<sup>271</sup>

Karar 16 Eylülde resmi gazetede yayınlanmıştır. Demokrat Parti'nin ileri gelenlerinden 31 sanık ömür boyu hapis cezasına, 418 sanık 6 ayla 20 yıl arasında değişen hapis cezasına, 123 sanığa beraat, 5 sanık hakkında ise dava düşmüştür. Bayar, Menderes, Zorlu ve Polatkan oybirliğiyle diğer 11 sanık oy çokluğuyla idama mahkûm olmuştur. MBK, oybirliğiyle idam kararı verilenlerin asılmasına, oy çokluğuyla idam kararı verilenlerin müebbet hapse mahkûm olmasına karar

<sup>268</sup> İlyas Topçu- Sema Akılmak Topçu "Adnan Menderes'in Yargılanması Ve İdamı"

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/383707> (Erişim Tarihi: 10.04.2018)

<sup>269</sup> Cumhuriyet, [http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/252626/Cumhuriyet\\_in\\_\\_ilk\\_darbesi\\_.html](http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/252626/Cumhuriyet_in__ilk_darbesi_.html) (Erişim Tarihi: 10.04.2018)

<sup>270</sup> Akgün, a.g.e., s.98

<sup>271</sup> Yüce, a.g.e., s. 164



vermiştir. İsmet İnönü idam kararlarının değiştirilmesi için MBK'ya başvurmuş fakat sonuç değişmemiştir.

Bayar'ın cezası yaş haddinden müebbetle çevrilirken Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın cezaları MBK tarafından onaylanmıştır. Menderes, Zorlu ve Polatkan 17 Eylül 1961'de idam edilmişlerdir. Bir dönem kanlı bir şekilde sona ermiştir.



## SONUÇ

Bu çalışmada esas olarak üç konu üzerinde durulmuştur. Siyasal muhafazakârlık, liberalizm ve DP'nin siyasal hayatının bu iki temel öğelerine göre analize edilmesi. Bu çalışma kapsamında, Türk siyasi yaşamın en mühim partilerinin başında görülen DP'nin, siyasal hayatı bu iki teorinin temel öğelerine göre yapılan analizi sonucu bazı değerlendirmelere ulaşılmıştır.

Liberalizmin kabul gören temel öğeleri; sınırlı minimal devlet, serbest girişim, bireycilik, insan hakları, hukuka bağlı devlet, özgürlük, işbirliği gibi kavramlar sıralanabilir. Liberalizm, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi sosyal, siyasal ilkeleri içine alarak daha güçlü ve geniş alanlara yayılmaya çalışmaktadır.

Siyasal muhafazakârlık ise tarihten gelen sürece uygun hareket etmesiyle birlikte, zamana ve mekâna uyarlanıp esneklik ve yerellik gösterebilen; aile, din, gelenek, toplum, ara kurumlar, akıl, önyargı, yerellik, âdem-i merkeziyet, otorite ve devlete saygı hakkındaki değişmeyen temel görüşleriyle, kapsamlı ve tutarlı siyasal bir ideolojidir.

Ülkemizde çoğulcu demokrasiye geçiş Demokrat Parti ile başlar. Toplumumuzda bir kısım aydınlar DP'yi liberal bir politika izlediğini varsayarken diğer bir kısım ise muhafazakar bir siyaset izlediğini iddia etmektedir.

Demokrat Parti 1946-1960 yılları arasında Türk Siyasetine damgasını vurmuştur. Toprak Reformu ile siyasal hayata başlayan Demokrat Parti 1946-1950 yılları arasında muhalefette iken vermiş olduğu tüm vaatleri unutup, 1950 yılında iktidara geldiğinde siyasal ve ideolojik alanlarda bir takım çürüme belirtileri göstermiştir. Bu dönemde siyasette sertleşme ve keyfiliğin ilk çıkışları olmuştur. Yükselme Devri olarak nitelediğimiz 1950-1954 yılları arasında muhalefette iken söylemlerinin aksine antidemokratik kanunlara ilişemediği gibi, mevcut kanunlar da sertleştirilmiştir. Gerçi Demokrat Parti İktidara gelir gelmez liberal bir basın kanununun kabulünü sağlamıştır. Ancak bu olumlu girişim bir istisna olarak kalmıştır. Gerçekten de Demokrat Parti, bu dönemde aldığı birçok tedbirlerle demokratik olmayan uygulamaları açıkça göstermiştir. Örnek olarak; 1951 ve 1954 yıllarında yapılan değişikliklerle Ceza Kanunu'nun bazı hükümleri sertleştirilmiş, genel seçimlerden önce kabul edilen bir kanunla basında ki liberal rejime önemli bir darbe vurulmuştur. 1951'de kabul edilen resmi ilanlar kararnamesi tam bir keyfiliğe

yol açılmıştır. CHP'nin mallarına hiçbir neden yokken el konması bu keyfiliğin diğer bir örneğini vermiştir. Demokrat Parti, kendi içinde de demokrasi konusunda artan bir saygısızlığa imza atmıştır. Parti içinde ki muhalif sesler susturulmuş, 1953'te büyük kongrenin toplanması gerekirken parti yöneticileri buna yanaşmamışlardır.

Daha önce anlattığımız gibi Demokrat Parti'nin tarım kesiminin gelişmesine yönelik aldığı tedbirler, aslında büyük toprak sahiplerine yaramıştır. Uygulanan kredi dağılımı sahip olunan toprağın büyüklüğü ile doğru orantıdaydı. Dolayısıyla büyük kredileri, büyük toprak sahipleri aldılar, böylece köylerde mevcut adaletsizlik daha çok artmış oldu. Demokrat Parti'nin büyük toprak ağalarının ve sahiplerinin lehine almış olduğu diğer bir karar ise, yoksul köylü nüfusun okumasını ve kendisine yarayacak belli konularda uzmanlaşmasını sağlayacak, toplumun kalkınmasına hizmet eden Köy Enstitüleri'nin kapatılmasıdır. Çünkü yoksul köylünün uyanması, sonuç olarak köydeki adaletsizliğe karşı bilinçli bir mücadeleye sürükleyecekti. Bu nedenle bunun önlenmesi gerekiyordu. İlk etapta Köy Enstitülerinin yetersiz kaldığını iddia edip daha sonrasında ise antikomünizm silahına başvuruldu. Halbuki 1950 yılında Londra'da toplanan Asyalı öğrenciler konseyi toplantısında konuşan UNESCO başkanı, Türkiye'nin Köy Enstitüleriyle asrın eğitim projesine imza attığını belirtmişti. Aynı toplantıda UNESCO başkanı, Birleşmiş Milletler eğitim dairesinde Köy Enstitüleri ile birçok belgenin ve dokümanın olduğunu, tüm dünya ülkelerine örnek gösterildiğini vurgular. Böylece 1952 yılında enstitülerin adı Köy Öğretmen Okulları haline getirildi. Sonuç itibari ile halkı düşünsel ve bedensel olarak ileriye götürme yolunda Türkiye'de yapılan en ciddi girişimlerden biri olan Enstitüler tarihe karışmış oldu. John Perkins'in kitabı Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafında şöyle bir cümle Köy Enstitülerinin kapatılmasını özetler niteliktedir. "Demokrasi bilinçli ve bilgili seçmen kitlesini varsayar."

Bu bilgiler doğrultusunda;

1950 seçimleri sonunda iktidara gelen DP Menderes Hükümetinin eğitim ve kültür programının parti tüzüğünde ki şu madde dikkat çekicidir. Partiye göre eğitimin amacı, gelecek kuşakların yalnız bilimsel ve teknik bilgi ile değil, Millî ve insani bütün manevi değerlerle donatılması olmalıydı: "Umumi mesleki eğitim ve öğretim, yurt ihtiyaçlarını karşılayacak umumi bir plana göre tanzim edilmeli ve gelecek nesillerin yalnız ilim ve teknik bilgiyle değil, millî ve insani bütün manevi kıymetlerle de teçhizine çalışmalıdır." DP iktidara geldikten sonra CHP döneminin din üzerindeki kısıtlama getiren yasalarını kaldırdığı arapça ezanın okunmasına izin

verilmesi gibi uygulamaları ve programındaki laiklik ve din anlayışıyla DP'nin gelenek ve dine önem verdiği görülmüştür. Konumuz açısından önemi ise bu icraatların DP'nin muhafazakar kimliğini ön plana çıkarmasıdır..

DP özellikle 1954 seçimlerinde elde ettiği meclisteki mutlak çoğunluğuna güvenerek devlet ve otoriteyi, CHP, ordu ve bürokrasi karşısında daha sıkı ve zorlayarak kontrol etmeye çalışmıştır. Ancak bu ileri düzeydeki bir nevi baskı politikaları ile kontrol Başbakan Adnan Menderes'in parti içinde tek adamlığa yönelmesine yönelik tepkilerin doğmasına yol açmış, partiden kopmaları hızlandırmış, sık sık hükümetlerin yıkılmasına sebep olmuştur. Bu durum başta CHP olmak üzere ordu, bürokrasi, basın ve diğer muhalefet odaklarının tepkisini artırarak Uşak, Topkapı, Balıkesir ve Kayseri'de CHP'liler ile DP'lilerin çatışmasına yol açmış, Tahkikat Komisyonunun kurulmasından sonra ise DP düzeni ve otoriteyi sağlayamamış ve ordunun muhalefeti desteklemesi sonucu 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle DP iktidardan düşürülmüştür.

Tahkikat Komisyonu'nun kurulması şekil itibarıyla Anayasa'ya aykırı değildi. Fakat demokrasiye aykırı bir uygulamaydı. Anayasa Meclis'teki çoğunluğu elde bulunduran partiye/hükümete bu yetkiyi veriyordu. DP bu nedenle Tahkikat Komisyonu'na çok geniş yetki tanıyan "Tahkikat Encümeni Salahiyet Kanunu"nu Meclis'ten geçirdi. Tahkikat Komisyonu parti faaliyetlerini yasakladı, gazeteleri kapattı, habercileri cezaevine gönderdi, beş kişinin yanyana gelerek dolaşmasına yasak getirdi, 19 Mayıs törenlerinin yapılmasını bile yasakladı, mektup ve telgraflara sansür koydu, üniversiteler kapatıldı vs. Başbakan Menderes yargı yetkisini DP milletvekillerinden oluşan komisyona verdi. Liberalizmin en temel ilkeleri özgürlük ve eşitlik olduğuna göre Demokrat Parti Liberalizmin öğelerine ters düşen bir politika izlemiştir. TBMM'ye hâkim olan hükümetin kuvvetler ayrılığını bertaraf ederek diktatoryal bir rejim kurmasının önünde Anayasa Mahkemesi'nin bir engel oluşturacağı düşünülmüştür Bu nedenle 1961 yılında Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasında işte bu tarihsel gerçek vardır.

Demokrat Parti Türkiye'de liberal bir ekonomi politikası uygulamak vaadiyle iktidara gelmiş ve bu doğrultuda; özel girişimin destekleneceğini, yabancı sermayeye kolaylıklar sağlanacağını, var olan Kamu İktisadî Kuruluşlarının uygun koşullarla özel girişime devredileceğine dair temel ilkelere programında yer vermişti. DP devlet sektörünün de ekonomide yer almasını kaçınılmaz görmekteydi. Bir yandan geleneksel tarım ekonomisinin devam ettirilmesi için devlet tarafından

destek verileceği vurgulanırken diğer yandan da özellikle sanayi kuruluşlarında özel sektörün de yer alacağından söz edilmekteydi. Ancak DP iktidarı döneminde iç ve dış ekonomik kaynakların yetersizliği nedeniyle kimi zaman devletçi politikalar da uygulamıştır.

Devlet özellikle 1950-1960 yılları arasında en büyük yatırımcı olmuştur. Buna karşılık kapsamlı kamulaştırma programların uygulamaması, serbest piyasaya müdahale etmemesi ve özel sektörü geliştirmek ve genişletmek için her türlü imkânın sunulması nedeniyle DP ekonomik olarak, liberal ideolojiye yakın durmaya çalışan bir parti olarak değerlendirilebilir.

Demokrat Parti iktidarı dönemine kuşkusuz Adnan Menderes damgasını vurmuştur. Liderlerin ortak özelliği olan otoriter olma isteği Menderes'te kendini fazlaca göstermişti. 7 Haziran 1945 yılında, CHP Meclis Grubu Yüksek Başkanlığına sunulan Dörtlü Takrir adıyla geçen ünlü önergede demokrasi ve liberalizm dersi verilmişti. Fakat 1950 yılında DP'nin iktidara gelmesiyle özellikle 1954 yılından sonra anti demokratik uygulamalara imza attığı gözlemlenmektedir. Örneğin; Ceza ve Basın Kanunlarında yapılan değişiklikler, Kırşehir İlinin ilçe haine getirilmesi, basın, toplantı, gösteri yürüyüşlerini aşırı derecede kısıtlayan yeni baskı kanunları çıkarma yoluna gidilmesi, gazetecilerin sudan sebeplerle tutuklanması, muhalefet toplantılarının basılması, Yargıtay Başkanı gibi en yüksek yargıçların dahi toplu olarak ve aniden tasfiyeleri, profesörlerin bakanlık emrine alınmaları ile Demokrat Parti'nin demokrasi vaatleri teker teker gömülmüştür. Liberalizmin, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi sosyal, siyasal ilkeleri içine alarak daha güçlü ve geniş alanlara yayılmaya çalışmakta olduğu bilinmektedir. DP bu gibi baskıcı önlemlerle Liberalizmin en temel ögesi olan özgürlük ve eşitlik ilkesine ters düşen politikalar izlediği söylenmekle birlikte siyasal muhafazakarlığın otorite kavramına da uygun düşmektedir.

Menderes, Türkiye'nin Orta Doğu politikalarına yeni bir anlayış getirmek istemiştir. Bu amaçla Türkiye'nin Orta Doğu politikasında önemli adımlar atılmıştır. Menderes sürekli Cumhuriyet Halk Partisi hükümetini eleştirerek Türkiye'nin yanlış ve gereksiz bir şekilde doğu komşuları ile ilişkilerini ihmal ettiğini vurgulamıştır. DP iktidarı döneminde Türkiye'nin, özellikle NATO'ya girdikten sonra Ortadoğu, Balkanlar ve Bağlantısızlar hareketi içinde Müslüman ülkelerle aktif ve çok yönlü bir dış politika takip ettiği gözlemlenmiştir. Dolayısı ile DP zayıflayan tarihi bağlarını tekrar inşa etmek istemiştir.

Geleneksel değerlerin yeniden canlandırılması için (halk ve sanat müziği, müze, köy romancılığı gibi) çalışmalarını desteklediği görölen DP döneminde Türk-İslam tarihine de önem verilmiştir. İstanbul'un tarihi mekânlarının restorasyonuna önem veren DP iktidarı aynı şekilde Osmanlı hanedanının yurda giriş yasağını hafifletmiş ve öncelikle hanedanın bayan üyelerinin yurda girişini sağlamıştır.

Aile'nin Türk toplumun temeli olduğunu ve aile mülkiyet ilişkisini programına koyan DP, topluma yaptığı vurgu ana muhalefet partisi CHP'nin topluma yaptığı vurgu ve tek partili yılların anlayışının ötesine uzanmıştır. DP'nin "milli irade" olarak tanımladığı toplum mefhumunu, bürokrasi, elit kesim, CHP ve ordudan üstün tuttuğu görölmüş ve seçim sonuçları sonucu ortaya çıkan milli iradeye büyük önem vermiştir.

ABD Demokrat Partisi'nden ilham alınarak belirlenen DP'nin programını incelendiğinde, partinin temel ayaklarının "demokrasi ve liberalizme dayalı olduğu görölmektedir. Öncelikle partide temel hak ve özgürlüklere geniş yer verilmişti. Her ne kadar bu liberal ve demokrasi programları ve söylemleri ile iktidara gelmiş olsa da Yeni Asır Gazetesi (18 Ocak 1946) çıkan bir haberde DP'nin kuruluşu esnasında bir gazetecinin "DP'nin demokrasiden neler anladığı" ile ilgili bir soruya Bayar'ın verdiği yanıt şöyledir;

"Demokrasi mefhumu (kavramı) üzerinde uzun boylu mütalaa etmeye lüzum görmüyorum. Bizim maksadımız aşağıdan yukarıya doğru bir cereyan husule getirmektir. Nizamnamemiz bunu temin ediyor... Bizim programımız, ortaya attığımız kanaatlerdir. Kongremizde bunları sadece müdafaa edeceğiz, hiçbir suretle dayatmak mevkiinde değiliz."

Celal Bayar'ın bu konuşmasını analiz ettiğimizde, siyasal muhafazakârlığın demokrasiye yaklaşımı ile DP'nin siyasal muhafazakarlığa yaklaşımı birbirine yakın olduğu görölmektedir. Birincisi DP, toplumdaki devlete doğru gelen bir anlayışı savunmaktadır ki bu, ilk günden beri muhafazakârların savuna geldiği bir düşüncedir. İkincisi, halka hiçbir şeyin dayatılmayacağı düşüncesidir ki; bu da aynı şekilde toplum esaslı bir düşünce olan siyasal muhafazakârlığın temel öğretileri arasında yer almaktadır.

Bu değerlendirmeler ışığında: DP'nin mutlak olarak herhangi bir siyasal ideolojiyi esas almaktan çok günü birlik siyaset uyguladığı ve siyasal muhafazakarlığa yakın durmaya çalışan bir parti olduğu yargısına ulaşılabilir. Bu

açıdan DP'nin ekonomi politikası olarak liberal, siyasi düşünce olarak da muhafazakâr yönelimli olduğu ve bu yönüyle liberal muhafazakâr bir parti kimliğine yakın durduğu değerlendirilmiştir.



## KAYNAKÇA

### KİTAPLAR

- ABADAN Nermin, Anayasa Hukuku Ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili, Sevinç Matbaası, Ankara
- AĞAOĞLU Samet, Arkadaşım Menderes - İpin Gölgesindeki Günler, Yapı Kredi Yay. İstanbul, 2011.
- AKGÜL Seçil Karal, 27 Mayıs, Bir İhtilal, Bir Devrim, Bir Anayasa, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- AKŞİN Sina, Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul, 2011.
- AKŞİN Sina, Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017,
- ALBAYRAK Mustafa, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınları, Ankara, 2003.
- ARI Tayyar, Uluslararası İlişkiler Kuramları-I, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri, Eskişehir, 2012.
- ASKER Ayşe, "Askeri Darbeye Doğru, İmge Kitabı Yayınları, Ankara 2013.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, Menderes'in Dramı (1899-1960), Remzi Kitapevi, İstanbul 1989.
- BAĞCI Hüseyin, Türk Dış Politikası I, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisi, Eskişehir, 2012.
- BELGE Burhan, Sesiyle İkinci Dünya Savaşı (Radyo Konferansları), Başnur Matbaası, Ankara, 1970, s.424
- BOTTOMORE Tom ve NİSBET Robert, Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, (Çev. Mete Tuncay ve Aydın Uğur), Verso Yayınları, İstanbul, 1990, s.105.
- BURÇAK Rıfki Salim, On Yılın Anıları (1950-1960), Nurol Matbaacılık, Ankara.
- ÇAĞLA Cengiz, Siyaset Bilimi, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- ÇAKMAK, "1950'li Seçimler ve Demokrat Parti", Tarih ve Toplum, İletişim Yayınları, Mayıs 1988
- ÇİZMELİ Şevket, Menderes Demokrasi Yıldızı, Arkadaş Yayınları, Ankara 2007.
- ERDOĞAN Mustafa, Liberal Toplum, Liberal Siyaset, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998.
- EROĞUL Cem, Demokrat Parti Tarihi Ve İdeolojisi, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- FEROZ Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971), Bilgi Basımevi, Ank., 1976.



HEPER Metin, Türk Siyasal Hayatı, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş. İstanbul, 2011.

HEYWOOD Andrew, (Çeviri: Özgür Tüfekçi), Siyasi İdeolojiler, Liberte Yayın Grubu, Ankara, 2010.

KALAYCIOĞLU Ersin, Ali Yaşar Sarıbay, Türk Siyasal Hayatı,( Binnaz Toprak, Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2014

KARPAT Kemal H. Türk Demokrasi Tarihi, AFA Yayınları, İstanbul, 1996.

KORALTAN Refik, Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Demokratlar, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

KONGAR Emre, 21. Yüzyıl’da Türkiye , Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013

ÖZİPEK Bekir Berat, “Muhafazakar Siyasetin Temelleri”, Muhafazakar Düşünce, 2015, 1.

TİMUR Taner, Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş.” İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

TORUN Esmâ, Çok Partili Yaşamın İlk Yıllarında Din Politikası, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü

TUNCAY Mete, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, Türkiye Tarihi IV, Çağdaş Türkiye (1908-1980), Cem Yay., İst., 2007.

TURAN Şerafettin, İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, Ankara, 1990.

TURAN Şerafettin, Türk Devrim Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

YAYLA Atilla, liberalizm, Liberte Yayınları, Ankara, 1992

YÜCEL M. Serhan, Demokrat Parti, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001

YÜCEL M. Serhan,, “Menderes Dönemi (1950-1960) ve Demokrasiye Geçiş”, Türkler Ansiklopedisi XVI, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002, s. 842. oplantı; 2, C, 8 (14.12.1955), s. 251-255

## MAKALELER

AKKAŞ Hasan Hüseyin, “Muhafazakar Siyasi Düşünce Kavramı Üzerine”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2015, 241,254.

ASLAN Okan, “*Muhafazakarlığın 10 Prensibi*”, **Muhafazakar Düşünce**, 2018, 1.

ÇAHA Ömer, “*Muhafazakar Düşüncede Toplum*”, **Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu**, AKP Yayınları, Ankara, 2004.

ÇETİN Halis, “*Liberalizmin Temel İlkeleri*”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 219-237.

DUMAN Fatih, “Muhafazakarlığın Doğası”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2010, Sayı:1,15-34.

ERDOĞAN Mustafa, “Muhafazakarlık”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Bahar 2004, 5-9.

GÖKTEPE Cihat, "Menderes Dönemi 1950-1960" **Türk Tarihi, Türk Tarihi Araştırmaları**.

KARAGÖZ Yıldız, "Liberal Öğretide Adalet, Hak Ve Özgürlük", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2002, Cilt:26, 267-295.

KAYA Aydın, "Muhafazakarlık", **Toplumsal Dinamik**, 18 Kasım 2012, 1.

ÖZİPEK Bekir Berat, "Muhafazakar Siyasetin Temelleri", **Muhafazakar Düşünce**, 2015, 1.

ÖZDEMİR Hülya, "Ekonomik Liberalizm", **Toplum ve Yaşam**.

SEZİK Murat, "Muhafazakar Siyaset İdeolojisi ve Türkiye'de Muhafazakarlık." **II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – II**, 6-8 Mayıs 2013, TÜBİTAK, 311-324.

TAYYAR Ayşegül ve ÇETİN Birol, "Liberal İktisadi Düşüncede Devlet", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 1, 2013, 107-120.

## TEZLER

AVAN Sinan, Liberalizmin Türkiye'deki Temel Hak Ve Özgürlüklere Yaklaşımı: Liberal Dergisi Örneği, Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2013, s. 19 (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**)

ÇİÇEK Sevim, 1950-1960 Döneminde Türkiye'de Muhafazakarlık Ve Peyami Safa, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Yüksek Lisans Tezi (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**)

ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin, Demokrat Parti ve Siyasal Muhafazakarlık, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2009, s.2-3 (**Yayımlanmış Doktora Tezi**)

## BİLDİRİLER

ÇAHA Ömer, "Muhafazakar Düşüncede Toplum", Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu, AKP Yayınları, Ankara, 2004.

## BASIN KAYNAKLARI

Akşam Gazetesi, 2 Aralık 1955

Akşam Gazetesi, 3 Nisan 1960

Cumhuriyet Gazetesi, 6 Mart 1950

Cumhuriyet Gazetesi, 1 Nisan 1950

Cumhuriyet Gazetesi, 7-8 Haziran 1950  
Cumhuriyet Gazetesi, 2 Aralık 1955  
Cumhuriyet Gazetesi, 3 Mayıs 1959  
Cumhuriyet Gazetesi, 23 Eylül 1959  
Cumhuriyet Gazetesi, 8 Şubat 1960  
Cumhuriyet Gazetesi, 14 Nisan 2009  
Cumhuriyet Gazetesi, 27 Mayıs 2011  
Dünya Gazetesi, 3 Nisan 1960  
Son Posta Gazetesi, 3 Nisan 1960  
Vatan Gazetesi 4 Mayıs 1950  
Vatan Gazetesi, 2 Aralık 1955  
Yeni Sabah Gazetesi, 3 Nisan 1960  
Yeni Sabah Gazetesi, 4 Nisan 1960  
Zafer Gazetesi, 27 Mart 1950  
Zafer Gazetesi, 2 Aralık 1955  
Zafer Gazetesi, 16 Eylül 1959  
Zafer Gazetesi, 19 Nisan 1960

## **RAPORLAR**

12 Temmuz Beyannamesi, Demokrasiye Doğru Bir Adım: 12 Temmuz Beyannamesi, *Dünya Bülteni*, 12 Temmuz 2013.

## **DERGİLER**

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 267-282.

Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 26, TEMMUZ - 2012, S. 172-194.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, s.9

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 6, Sayfa 28.

TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, Toplantı: 1, Dönem:9, 2 Nisan 1951, Ankara, s. 127.

TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.164.

TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.343.

TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.344.

TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.345.

TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.252.

## İNTERNET KAYNAKLARI

TBMM. Resmi İnternet Sayfaları “Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt 3”[https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/basbakanlarimiz\\_genelkurul\\_konusmalari/basbakanlarimiz\\_cilt3.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/basbakanlarimiz_genelkurul_konusmalari/basbakanlarimiz_cilt3.pdf)(Erişim Tarihi: 13.02.2017)

<http://www.secim-sonuclari.com/1954>, (Erişim Tarihi: 14 Mart 2018)

TBMM, “Hükümetler- Programları Ve Genel Kurul Görüşmeleri”

[https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler\\_cilt\\_2.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_2.pdf), (Erişim Tarihi: 14 Mart 2018)

TBMM. Resmi İnternet Sayfası

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c012/tbmm10012082ss0232.pdf> Erişim Tarihi: 21 Mart 2018

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c012/tbmm10012082ss0232.pdf> (Erişim Tarihi: 21 Mart 2018)

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c012/tbmm10012082ss0232.pdf> (Erişim Tarihi: 21 Mart 2018)

“Millet Partisi'nin Programı” <http://acikerisim.tbmm.gov.tr>(29.04.2018)

İdeolojiler/ Liberalizm, Muhafazakarlık, Sosyalizm, Marksizm. <http://siyaset-bilimi-ders-notlari.blogspot.com/2016/11/ideolojiler-liberalizm-muhafazakarlik.html> (Erişim Tarihi: 16.06.2018)

TOPAL Aylin, “Yeni Sağ”, [http://www.academia.edu/14825243/Yeni\\_Sa%C4%9F](http://www.academia.edu/14825243/Yeni_Sa%C4%9F) (Erişim Tarihi: 17.06.2018)